

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

L. B. BOLT-JØRGENSEN

MED SABEL OG KAARDE

KØBENHAVN

THANING & APPELS FORLAG

MED SABEL OG KAARDE

BOLT-JØRGENSEN

MED SABEL OG
KAARDE

*NØGTERNE OPTEGNELSER FRA
ET BEVÆGET LIV*

København
Thaning & Appels Forlag
1957

Copyright:
THANING & APPELS FORLAG
Billedet på omslaget:
Forfatteren malet af J. de Asztalos

A/S LANDSTRYKKERIET, AALBORG

*Tilegnet Danmarks første
kvindelige Gesandt og
Ambassadør, der kalder
mig sit nærmeste med-
menneske.*

FORORD

Under opholdet i Budapest begyndte jeg at optegne mit livs begivenheder med den hensigt at give en fuldstændig levnedsskildring. Med en vis ret kan det siges, at jeg har haft tre liv. Det første, billedlig betegnet »Sablen«, ophørte stort set med afslutningen af Verdenskrig I, og optegnelserne herom forelaa renskrevne i februar 1944. Mit andet liv, som kan karakteriseres ved »Kaarden«, afsluttedes praktisk talt samtidig med Verdenskrig II, men beretningen om dette blev først færdig, saaledes at den kunde gives til min søn, brandinspektør, cand. polyt. Jørgen Bolt-Jørgensen, til hans 40 aars fødselsdag den 18. juni 1950.

De saaledes foreliggende optegnelser var bestemt for mine nærmeste og ikke egnede til offentliggørelse. Før jeg i juni 1950 bestemte mig til at lade professor Harald Abrahamsen foretage en alvorlig underlivsoperation, havde jeg alligevel bedt nu afdøde bogforlægger Steen Hasselbalch gennemlæse optegnelsernes anden del, »Kaarden«. Vi kendte hinanden fra de glade ungdomsdage, saa jeg kunde regne med en helt uforbeholden bedømmelse, der saa gik ud paa, at optegnelserne indeholdt adskilligt stof af interesse ogsaa for en videre kreds, men stilen var for stiv — han mente præget af min lange ministerielle virksomhed. Det overraskede mig ikke. Skønt jeg havde tilbragt mange aar af mit liv med pen i haand, ført med lethed og, hvor lejlighed gaves, smidigt og med humør, følte jeg under arbejdet med optegnelserne, at resultatet blev tørt og kedsommeligt. Steen Hasselbalch mente imidlertid, at der kunde komme en bog ud af det, hvis jeg satte mig i min lænestol med en cigar og fortalte et uddrag af indholdet til en stenograferende dame.

Denne arbejdsform passer mig ikke, men jeg forstod helt Steen

Hasselbalch's indvending. Da jeg havde god tid, gav jeg mig til at skrive det hele om, og i foraaet 1953 forelaa et nyt manuskript, som jeg under et ferieophold paa Humleore bad min nu afdøde skolekammerat, minister Peter Arnstedt, om at læse igennem. Jeg valgte ham, dels fordi han var en af mine allerældste venner, dels fordi han aldrig har været ængstelig ved at kritisere mine handlinger eller optræden venskabeligt. Han havde imidlertid mindre at indvende, end jeg havde ventet, og han opmuntrede mig stærkt til ikke at lade sagen falde.

Jeg har senere bebyrdet min sagfører, Ivan Schiøler, og redaktør Carsten Nielsen med at læse manuskriptet, som det dengang forelaa. De bemærkninger, som disse mine tre læsere gjorde, foranledigede mig til at foretage en ny gennemgribende bearbejdelse. Resultatet af denne har sekretær ved Atlantsammenslutningen etc., Niels Matthiasen, gennemlæst. Jeg maatte lægge særlig vægt paa hans mening, fordi han i alder, men ogsaa i indstilling maatte formodes at staa mig saa fjernt, at jeg kunde regne med en meget vaagen kritik. Hans bemærkninger har ligeledes givet anledning til visse ændringer og forkortelser.

Ved at udarbejde mine optegnelser til den form, som de nu har faaet, har det været mig magtpaaliggende at søge givet en fremstilling af mit tjenstlige liv og dets forudsætninger. Det skyldes derfor hverken utaknemlighed eller glemsomhed, naar mennesker, der paa godt eller ondt har spillet en rolle i min tilværelse, ikke har fundet omtale eller kun er blevet strejffet. Stoffet har maattet begrænses og er som nævnt blevet stærkt beskaaret. Men der er endnu plads til en tak til mine fem hjælpsomme læsere og til de lykkeligvis mange, hvis trofasthed og venskab har kastet lys over mit liv — ogsaa naar skyerne laa lavt.

Nairobi i februar 1955.

Bolt-Jørgensen.

EFTERSKRIFT TIL FORORD

Efter i halvandet aar at have ligget i dvale fik disse mine optegnelser en ny læser, professor, dr. med. Einar Meulengracht, der i et brev gav dem en meget gunstig recension, ledsaget af en kraftig opfordring til at søge manuskriptet udgivet.

Da jeg samtidig læste lensgreve Reventlows »*I dansk tjeneste*«, følte jeg mig opmuntret til at følge professorens raad. — Idet mine optegnelser, som det fremgaar af forordet, er afsluttet i februar 1955, bliver de to erindringsbøger ganske uafhængige af hinanden, tilmed skrevet ud fra helt forskellige forudsætninger, lensgrevens traditionspræget med statsmandsmæssigt overblik, min mere bramfrit og personligt. De to fremstillinger, delvis af samme periode, er derved kommet til at supplere hinanden, bl. a. ogsaa fordi vi oplevede Verdenskrig II under helt forskellige vilkaar, Reventlow i den Vestlige Verden, jeg i Rusland og Ungarn. Man fristes derfor til at sige, at den, der læser min bog, ogsaa bør læse lensgrevens — og helst naturligvis omvendt!

Ved arbejdet med det navnerregister, som mine forlæggere har ønsket, ser jeg, at et navn er faldet ud, som ikke bør mangle i denne bog: oberstløjtnant *Carl Leschly's*. Det skyldes de sidste beskæringer, der navnlig ramte bogens militære afsnit. Carl og jeg mødtes i 1901 som menige elever paa Frederiksberg Slot og sluttede et af disse smukke, lidt sentimentale venskaber, som hører den tidlige ungdom til, men som bevaredes gennem alle livets storme, indtil han for et aar siden gik bort.

Endelig understreges, at min hustru, der naturligvis har vidst, at jeg i aarevis skrev paa nogle optegnelser om mit liv, aldrig fik lov til at læse nærværende manuskript, hvis indhold end ikke blev drøftet os imellem. Ansvar for bogen er derfor mit alene.

København i maj 1957.

Bolt-Jørgensen.

I

SLÆGT, BARNDOM OG SKOLEGANG

Brændte kirkebøger gør det umuligt at følge min slægt langt tilbage i tiden. En i familien opbevaret meget ufuldstændig stam-tavle viser, at navnet »Bolt« kan føres tilbage til en bager i Hobro, der hed Jørgen Hendriksen Bolt. Han var antagelig født omkring aar 1700 og blev baade min to gange tip- og min tre gange tipoldefar. Far giftede sig nemlig med sin kødelige fætters ældste datter.

To af mine oldefædre og begge mine bedstefædre var udlærte snedkere, men ingen af bedstefædrene slog sig til ro med det. Min farfar blev gaardejer i Nørre Onsild, var med til at grundlægge jernstøberiet i Hobro, var medstifter af Hobro Sparekasse, skænkede grunden til byens alderdomsboliger, blev sognefoged og medlem af Randers amtsraad. Han var født den 22. juli 1804 i Øls og døbt Laurits Bolt Jørgensen. Hans brodersøn, min morfar Johannes Lange Jørgensen, var født i Hobro den 4. oktober 1825. Han blev først bestyrer, senere ejer af jernstøberiet, mangeaarigt medlem af Hobro byraad og dekoreredes med ridderkorset af Dannebrog for sin virksomhed under krigen 1864 til gavn for byen og dens borgere.

Fars mor var datter af købmand og postmester i Hobro Andreas Brendstrup, født i Aarhus 1769. Min oldefar, der var medejer af Lynderup Gaard, før den kom i slægten Kiøldsens besiddelse, satte sig et levende minde ved at bygge det smukke bindingsværkshus, der nu danner rammen om Hobro Musæum. Det laa ganske vist tidligere paa hovedgaden, men nedreves og genopførtes, hvor det nu ligger. Min oldemor, Ane Cathrine Thaaning, født i Aarhus 1772, skænkede et stykke jord til udvidelse af Hobro kirkegaard og sikrede

derved opretholdelse og pasning af det brendstrupske familiegravsted, saa længe kirkegaarden bruges som saadan. Her ligger ogsaa min fars forældre begravet.

Min far, Harald Jørgen Jørgensen, fødtes den 6. marts 1850 i Hobro. Han havde ingen søskende. Som første af slægten fik han akademisk uddannelse, idet han 1868 blev student fra Randers Lærde Skole. Hans studenterdage faldt i en bevæget tid, selv havde han alsidige interesser og fulgte tidens strømninger, hvorfor fagstudiet ved den Polytekniske Lærestanstalt i perioder maatte træde vel rigeligt i baggrunden. Af et efterladt brev fra hans ven og klassekammerat Morten Pontoppidan saas, at far en tid tænkte sig at blive teolog. Tekniken bar dog sejren hjem, og han fik om end sent en pæn første karakter til den afsluttende eksamen. Efter kort virksomhed ved kystsikringsarbejder ved Harboøre og senere hos stadsingeniøren paa Frederiksberg, kom han til Roskilde og ansattes 1880 som stadsingeniør og brandinspektør her.

Som de fleste mænd dengang havde far fuldskæg, og han gik altid i jacket, lys eller mørk efter aarstiden. Han var en venlig mand med et følsomt sind og meget beskeden. Mennesker holdt han af, var glad i selskab, kunne le, saa taarerne trillede, men ogsaa faa vaadt i øjnene, naar noget bevægede ham, begivenheder, teater eller bøger. For os børn læste han gerne højt, helst Dickens og Sophus Bauditz. Han kunde være opfarende, men det gik hurtigt over. Kun een gang pryglede han mig, og det var forkert, men det kunde han ikke vide.

Min mor, Bertha Christine Jørgensen, fødtes den 15. februar i den beskedne bolig, der hørte til Hobro Jernstøberi, som ældst i en børneflokk paa otte. Hun var stærkt knyttet til sin fødeby og til sin far, hvis med aarene strenge livssyn havde paavirket hende. Da morfar døde 1884 af kræft og mormor 1886 af lungebetændelse, kom mors ansvar til at række uden for hjemmet i Roskilde. Flere af hendes søskende var umyndige, den yngste bror var kun 12 aar, og han fik sit hjem hos os. Mor var et stærkt menneske, velmenende og kærlig, over for sin førstefødte dog noget efter recepten: Den, der elsker sin søn, tugter ham tidligt! Sit hus førte hun med stor dygtighed, sparede paa skillingen, men var ikke bange for at lade daleren rulle til for-

standigt formaal. Det var hendes fortjeneste, at familiens beskedne indtægter strakte saa vidt, som de faktisk gjorde. Efter min søster, født 12. september 1884, Johanne Kirstine, kaldet Nanna, fik hun 1894 en søn, hvis uhelbredelige, vel nærmest epileptiske sygdom endte i fuldstændig aandssvaghed og formørkede mors sidste 11 leveaar.

Far og mor blev gift i Hobro den 15. november 1880 og fik en lejlighed i købmand I. P. Rasmussens gaard paa Ahlgaden i Roskilde for enden af Hestetorvet, og her kom jeg til verden kl. 9 morgen paa min fars 32. fødselsdag den 6. marts 1882. Daaben fandt sted i Domkirken den 10. april, begge bedstefædre og mormor var faddere, og navnet blev efter farfar Laurits Bolt Jørgensen. Efternavnet blev ved kgl. bevilling af 1. februar 1905 ændret til »Bolt-Jørgensen«, saa jeg hedder nu to gange Bolt. Efternavnet er sikret for mig og mine efterkommere samt min søster.

Begge mine forældre havde paa nært hold oplevet krigen 1864, set de danske soldater gaa tilbage efterfulgt af fjenden. I begges hjem havde der været indkvartering. Dette havde gjort stærkt indtryk, mærkelig nok mest paa mor, der dog var langt yngre, og de følelser, hun gav udtryk over for Bismarck og gamle kejser Wilhelm, var ikke blide og maatte nødvendigvis paavirke børnenes holdning.

Jeg har givet disse spredte biografiske oplysninger for at antyde baggrunden for det af god gammel provinstradition prægede hjem, som en mild skæbne lod mig opvokse i, og som gav en ballast, der hjalp til at holde fartøjet paa ret køl under mit livs ikke helt almindelige omskiftelser. I min barndom var der intet, der varslede om saadanne, jeg var en helt almindelig lille dreng med udstaaende øren og opstoppennæse. Der var ingen komplekser, et begreb man ikke kendte, eller andet mén af forældrenes nære slægtskab, snarere maaske tværtimod.

Saa langt jeg kan huske tilbage, var turene med mor til Hobro, men senere ogsaa til Sæby, Frederikshavn og Randers en stor og hyppig tilbagevendende glæde. De kusiner og fætre, som efterhaanden kom til, var for smaa til at være legekammerater, medens de i mig

nok saa en drillepind og plageaand. Alligevel viste mine tanter og onkler mig under hele opvæksten rørende gæstfrihed, aar efter aar.

Huset Bondetinget 5, lige ved Domkirken, blev bygget, og vi flyttede ind efteraaret 1889. Forinden var skolegangen begyndt hos en ung sød præstedatter, frk. Elisabeth Tholstrup, senere gift med en kendt norsk præst, Erling Grønland, hjulpet af hendes mor og søstre. De var nok ikke videre erfarne, men vi fik dog den nødtørftige lærdom. Undervisningen var præget af en alvorlig kristendom; men ogsaa af de unge lærerinders kærlighed til Sønderjylland, der bestod et venskab til familien Skov i Sommersted, og deres forbindelse med norsk og svensk ungdom. Selve skolearbejdet faldt mig ikke svært. Om kappestrid eller karakterjageri var der ikke tale, og jeg tænkte ikke over, hvordan vi drenge indbyrdes stod.

Skønt mine første 12 leveaar til 1894 prægedes af bitre politiske kampe, har dette ingen betydning haft for min udvikling, sagtens fordi forældrene og omgangsvenerne efter tradition og milieu var kongetro Højrefolk, hvis sind ikke oprørtes, hverken af provisoriske finanslove eller gendarmer. Den eneste ulempe, jeg sporede af provisorietiden, var nogle nye retskrivningsregler, som Jacob Scavenius udstedte, og som efter sommerferien 1890 noget forvirrede vore begreber om det danske sprog. Praktisk politik oplevede jeg dog, da Venstres kandidat, mejeriejer Rosleff, til folketingsvalget 1892 valgtes ved Kaaring i Borgerskolens gaard for at falde ved den skriftlige afstemning, der vist for sidste gang gav Roskildekredsen til grev C. F. Scheel, Rygaard, fader til min kvartervært under sikringsstyrken grev Henrik Scheel.

Der var derimod noget andet, som i halvfemsernes begyndelse optog mig: Min næst yngste morbror, f. 1868, var handelsuddannet og rejste, efter at have gennemgaaet fodfolkets sekondløjtnantskole paa Kronborg, ud til Siam, maaske med tanken om som andre unge danske officerer at indtræde i gendarmeriet. Men han havde det held at faa stilling hos kaptajn H. N. Andersen, der dengang ikke var saa kendt som senere hen. Det var den store tid med kong Chula-

longkorn, admiral Richelieu og krig med Frankrig, som Walter Christmas heltemodigt deltog i og skrev om. Min morbror var en livlig brevsriver og forstod at skildre sine oplevelser baade paa rejsen ud og under opholdet i Siam, det fjerne æventyrland, der virkelig dengang var meget fjernt. Desværre skulde dette æventyr blive kort og dyrt betalt. I sommerferien 1894 var jeg i Hobro, hvor mange af familien var samlet til barnedaab. Ind traadte helt overraskende en høj, smuk, solbrændt, men meget mager mand — det var morbror, der nu vendte hjem med mange orientalske kuriositeter, men desværre ogsaa med uhelbredelig tuberkulose i strubehovedet. Vi fulgtes til Roskilde efter ferien, og han døde dér i foraaet 1895 kun 27 aar gammel. Fru H. N. Andersen, der i Siam havde taget sig moderligt af den unge mand, besøgte ham under sygdommen. Af mors fem brødre gav yderligere to efter for udlængslen, den mellemste, f. 1863, søgte til Sydafrika og den yngste, der blev cand. polyt., til Amerika. Den uro, der har præget min tilværelse, har saaledes haft nære forbilleder.

Sommeren 1894 blev jeg uden vanskelighed optaget paa Roskilde Kathedralskole i første studerende klasse. Det var en lille skole — kun 110 til 120 elever fordelt paa 6 studerende klasser og 4 realklasser. Selv har jeg aldrig været i klasser med over et dusin elever. Det var imidlertid en skole i dyb Tornerosesøvn. Vel var der nogle dygtige lærere, men alt for mange var præget af det aarhundrede, som var ved at rinde ud. Otte lærere delte fagene i vor 1. latinklasse, og jeg tvivler paa, at bare een af dem ved en moderne psykoteknisk prøve vilde have bestaaet med et »Egnet til lærergerning«. Alligevel var to meget dygtige lærere, en var særdeles velbegavet, kunde holde disciplin, men var helt ligeglad, om eleverne lærte noget i hans fag, hvoraf det ene var latin, tværtimod gjorde han alt for at gøre de svagere aander kede af det, saa de gled over i realklassen. De andre fem var allesammen originaler, hvis undervisning og behandling af eleverne — ja, og dissers optræden over for lærerne, maatte synes den utrolig, der ikke oplevede det. Dengang tog vi det imidlertid kritik-

løst som en skæbnens tilskikkelse, men drev skaanselsløst den spøg, som traditionen bød.

Et enkelt, mere harmløst eksempel kan ingen krænke. Adjunkt Muusmann, far til forfatteren Carl M., var overvejende fransklærer, dog ikke i vor klasse. Han havde derfor naturligt anlagt Napoleon III.s skæg og optraadte i det hele med en vis fransk elegance — dog let usigneret, som mange af datidens tobaksrygende herrer med skæg dengang var. Der havde i skolen, uvist hvordan, udviklet sig den tradition, at en dreng, der tiltalte adjunkt Muusmann, skulde begynde sin henvendelse med et »Oh! hr. Muusmann,« og saa fortsætte i en let syngende tone, som mit umusikalske øre endnu fastholder. Det faldt helt naturligt, at ogsaa vi tolvaarige smaa fyre fulgte skik og brug, uden at der skete paatale. Særlig husker jeg den dag hen imod det første skoleaars afslutning, hvor det rygtedes, at adjunkt Muusmann ved sin afsked var udnævnt til Ridder af Dannebrog. Klassen modtog ham da spontant med en slags tale- eller syngekor: »Oh! Goddag ridder Muusmann — det har De rigtignok længe fortjent!« — en hilsen, som vor elskværdige gamle lærer modtog med tilsyneladende glæde.

I denne skole spillede karaktererne en stor rolle; med visse mellemrum blev de talt sammen. Det viste sig saa, at jeg allerede ved første sammentælling blev nr. eet, og den stilling holdt jeg ubesværet gennem de fire saakaldte »Smaaklasser«, dog med undtagelse af een periode i 4. klasse, hvor den senere statsadvokat Viggo Brummer Thomsen rykkede op paa Duxepladsen.

Indtil 4. studerende klasse var jeg ganske flittig, uden dog at være nogen Ug-dreng. Særlig let faldt matematiken, men latin morede mig ogsaa, og jeg klarede pænt 4. klasses hovedeksamen og dermed det svælg, der dengang skilte gymnasiastklasserne, 5. og 6., fra den øvrige skole. I det ydre markeredes forskellen ved, at disse klasser havde til huse i den saakaldte Nye Bygning, hvor eleverne i smaalasserne kun taaltes i de særlige klasseværelser for zoologi og fysik og ved »Lovsangen« mandag morgen og lørdag eftermiddag i Solennitetssalen. Man begyndte at føle sig som Herrer i Aandernes Rige,

Til venlig
Erindring!
d. 13/4 1918.

A. G. Nyholm

Oberst A. G. Nyholm, Chef for Ingeniørregimentet, senere general-
leutnant.

lærerne, undtagen Rektor og Overlærer Hauch, sagde »De« til os, og karaktergivningen afløstes af vidnesbyrd.

Dette herreliv førte desværre til en slendrian for hele vort matematikerhold, der ogsaa kom til at afspejle sig i mine vidnesbyrd. Holdet stod derfor ikke højt i skolens gunst, da det i sommeren 1900 naaede frem til studentereksamen. Ved forceret læsning strøg jeg lige 100 points, 5 under den udmærkelse, som forældre og andre havde ventet af mig. Efter den traditionelle frokost hos rektor Krarup paa translokationsdagen sagde vi studenter, ni i tallet, hverandre muntert farvel paa Domkirkepladsen foran vor gamle skole, med en smule vemod maaske, men fremfor alt med lyse forventninger til den fremtid, der dengang virkelig maatte forekomme os let og ubekymret.

Ganske vist var det det nittende aarhundredes sidste studenterhold, som Roskilde Kathedralskole hermed dimitterede, men det kan paa ingen maade siges, at vi var præget af det, man forstod ved »fin de siècle«-aanden — om da overhovedet af nogen aand. Den i klassen, der havde haft sindet aabent for tidens litterære og moralske frisind, havde netop derfor maattet forlade os i efteraaret 1899, nemlig Andreas Vinding. Naar henses til Vindings senere betydning som journalist og forfatter, falder det naturligt at fortælle lidt herom. Det vil erindres, at han i 1942 udsendte »Sorgløse Tider« — en mindebog saa charmezfyldt, at den *maa* bevæge sindet hos en samtidig, selv om han hørte til de lidt foragtelige, »som passer deres eksaminer og langsomt, men støt besætter stillingerne«. Bogen er saa munter og elskværdig, at det maa springe i øjnene, naar der skrives følgende:

»Overlærer Adam Hauch stormede op og ned gennem Kathedralskolens Gaard i sine stumpe Bukser og med Spyttet fraadende om Munden. Han var Medindbyder til det sædelige Protestmøde i Koncertpalæet mod *Det unge Blod*. Jeg afskyede ham med al den Foragt, en Skoledreng føler for en Overløber, der har svigtet sin Overbevisning for et Embedes Skyld...«

Jeg har i sin tid sagt fra, da dette fremkom i en kronik i Politiken. Hauchs naturel var saadan, at han vel kunde skifte overbevisning, men den, han havde, maatte til enhver tid komme til udtryk uden

fedtede hensyn. Den overlærer Hauch, som regelmæssigt om søndagen med sin familie indtog sin plads i Domkirken, var ikke øjentjener, men heller ikke den samme mand, der tidligere havde været leder af en »frisindet« skole paa Frederiksberg.

Men Vinding havde en god grund til at være bitter. Han oplyser selv, at han blev »taget ud« af Sorø Akademi, »fordi jeg befandtes læsende Peter Nansens *Maria*«. Han kom saa til Roskilde ind i den 5. klasse, som jeg rykkede op i 1898. Der var vi ikke saa fremmelige, selv ikke de to, der ansaa sig for mest radikale, Arthur Fang og Magnus Rosleff, skønt de vel forstod ham bedst.

De to øverste klasser havde som andre skoler en klub, Hroar, der mødtes hver lørdag. Her blev holdt mærkelige foredrag, og klubbens blad oplæstes af redaktøren. Det første aar var Johannes Fog-Petersen, senest stiftsprovst i Odense, formand, og næste aar afløste Vinding ham; samtidig blev Hauchs søn, Adam, redaktør. Ham paahvilede det at renskrive kammeraternes bidrag til bladet, og det medførte katastrofen. En dag saa jeg rektor Krarup lukke sig ind i skolen ledsaget af en høj herre med fuldskæg; det var pastor Vinding fra Lille Hedinge, der i hast var blevet tilkaldt med det resultat, at Andreas ogsaa blev »taget ud« af vor skole. Samtidig blev klubben Hroar forbudt for resten af skoleaaret. Det kom saa frem, at Adam uforsigtigt havde ladet bidragene til et nummer af bladet ligge paa sit skrivebord, hvor hans far under hans fravær havde fundet dem. Her imellem var noget, som Vinding havde skrevet, og sandsynligheden taler for, at overlærer Hauch i det har sporet en skadelig paavirkning af netop den litterære retning, som han bekæmpede. I sin ophidselse er han saa styrtet til rektor, der har ment at maatte skride ind som nævnt. At overlærerens optræden her var lidet flatterende, og at begge de lærde herrer fejlede ved at gøre en myg til en elefant, er ubestrideligt. Klassens moral havde nok klaret sig, selv om ogsaa Vinding endnu i resten af skoleaaret indtil artium havde faaet lov til at ytre sin begejstring for Georg Brandes, Herman Bang, Peter Nansen m. fl. Vi kammerater var da ogsaa oprørte over det urimelige overgreb og holdt i protest friluftsmøder i Brudeengen — paa skolen maatte vi jo ikke mødes — men det kunde kun blive et knips i bukse-

lommen, Vindings skæbne var afgjort. Han sagde os farvel og kom paa et studenterkursus i København.

Selv havde jeg grund til personlig uro under sagen. Mellem bidragene, der blev beslagnet, var nemlig et temmelig groft og ret uanstændigt nidskrift om en overlærer, der nød betydelig popularitet for sin rent ud forbløffende mangel paa evne til at holde justits. Det var skrevet i sagastil, og jeg havde selv fundet det morsomt, men jeg havde mine tvivl om, at det ogsaa vilde falde i Hauchs og rektors smag, og jeg var ingenlunde sikker paa, at ikke ogsaa min far tilkaldtes. Men dagene gik, og intet passerede. Maaske var grunden, at vedkommende lærer stod i meget uvenskabeligt forhold baade til rektor og til Hauch, ogsaa kan det naturligvis tænkes, at paavirkning fra sagaerne befandtes mindre skadelig end giften fra *Maria* og *Det unge Blod*, som jeg intet kendte til. Vindings og mine veje krydsedes nogle gange senere i livet, og det var altid fornøjeligt, særlig husker jeg vort samvær i Berlin kort efter Hitlers »Machtergreifung«, hvor jeg blandt andet fulgte ham til Potsdam, da han ønskede at besøge Frederik den Stores grav for at faa baggrund for sin korrespondance til Politiken. Sidst saa jeg ham i januar 1949 paa Anker Kirkebys kontor, hvor de var uenige om de Gaulle.

Nogen dybere indflydelse paa min udvikling kan skolens lærere ikke siges at have haft, maaske var jeg en dreng, som det ikke var saa let, hverken for forældre eller lærere at indvirke paa. Med mine klassekammerater kom jeg godt ud af det, men mit valg af livsstilling isolerede mig noget fra disse. Dog har det glædet mig gennem aarene at kunne holde forbindelse med professor C. Q. Bay, direktør Arthur Fang og oberstløjtnant H. A. V. Hansen. Mine nære venner fandt jeg blandt yngre skolekammerater, arkitekt Harald Hauberg, minister Peter Arnstedt og lensgreve Reventlow; for disses trofasthed er jeg taknemlig.

Dengang var der ingen piger i Kathedralskolen, men jeg ved, at en lærerdatter og en anden ung dame søgte ind i vor 5. klasse. Kultusministeriet afslog, og med den bestemmelse var klassen med skam at melde tilfreds. Det bør dog ikke udlægges som nogen prin-

cipiel uvenlighed over for det andet køn, som tværtimod var meget paaskønnet. Der findes et engelsk ord »philanderer«. Om det forklarer mit leksikon: One who makes love without serious intentions, men det antyder tillige noget flygtigt og flagrende. Saadan opfattet siger ordet noget om skoledrengen, fra han var 12—13 aar — til, ja, endda et godt stykke ud over skoletiden. Først var der danseøvelsen, hvor kurmageriet var meget blysoomt og ofte skiftede genstand. Selv om sværmerierne senere blev heftigere, førte de dog ikke til noget i retning af forlovelse. Pigerne var søde, forholdet mellem de unge var dengang mindre robust end i nutiden, mere poetisk og uskyldigt, tror jeg. Selv om det hændte, at man led af ulykkelig kærlighed, kastede det dog ingen skygge over lyse minder.

Spørgsmaalet om, hvad jeg skulde være, optog mig ikke meget i næsten hele skoletiden. Da jeg stod over for valget i 3. klasse, mellem den sproglige og matematiske retning, prøvede min mor at faa mig overtalt til at vælge sprogene; hun havde juraen og mærkeligt nok diplomatiet i tankerne. Far regnede nok i sit stille sind med, at jeg fulgte hans fodspor, og resultatet blev, at jeg valgte det letteste: Matematiken. Senere, da jeg i de sidste to aar tog læsningen mindre alvorligt, end mor syntes om, prøvede hun for alvor at faa mig til efter studentereksamen at søge ind i postvæsnet, som noget, der vilde passe til min daværende energiudfoldelse.

Naar der imidlertid hverken kom en ingeniør eller en postmester ud af det, maa det vist erkendes, at noget saa tilfældigt som et par indkvarteringer og en kongerevu ved Vindinge bar skylden. Kort før artium stilledes nemlig forældre og skole over for en erklæring om, at jeg vilde være officer, og det vakte ikke bifald. Militærvæsen var familien en fremmed verden. Hæren var dengang alt andet end populær; dog var der en nimbus over officersstillingen, der virkede dragende, og trods forældrenes bestyrtelse og rektors forargelse førte jeg min krig igennem. Dog maatte jeg love far, at jeg vilde prøve paa at blive ingeniørofficer.

Derefter gik det hele glat. Det var nemt for en matematisk student dengang at blive fast officer. Jeg kom paa kursus efter som-

merferien hos en ældre og meget bidsk kaptajn, O. Hoff, skrev i et halvt aar en fransk og en tysk stil daglig, fik nogen undervisning i engelsk og terraintegning, og gik saa i marts 1901 op til en tillægsprøve paa officersskolen i disse fag. Det gik fint, jeg var igen blevet flittig, og saa stod kun tilbage at gennemgaa fodfolkets rekrutskole, før jeg kunde optages i næstældste klasse paa officersskolen, der udklækkede de unge, faste officerer til alle vaaben i hæren.

I det halve aar jeg gik paa kursus, boede jeg i et pensionat ved Brandes Allé. Skønt jeg lod haant om at tage filosofikum, mødte jeg dog flittigt op i Studenterforeningen, ikke alene til de store møder om lørdagene, men ogsaa til de for ungdommen beregnede diskussionsmøder om tirsdagene, hvor jeg til min forbavselse mødte en overvejende radikal, antikristelig og antimilitaristisk indstilling hos mine unge samtidige. Det skyldtes nok for en væsentlig del, at den dengang meget virksomme Københavnske Radikalisme med hensigt søgte at indfange de unge studenter. Der mødte derfor til de politiske og kulturelle diskussioner altid nogle ældre Radikale som deltagere. Saaledes viste min senere chef, dr. P. Munch, ofte sin klassiske profil og overlegne sindsro ved disse møder. Ove Rode husker jeg kun fra en stor forsvarsdebat, hvor han endnu virkede stammende og usikker over for veteraner som obersterne N. P. Jensen, Sommerfeldt og andre.

Som forberedelse til rekrutskolen var for os officersaspiranter Akademisk Skyttekorps en given ting, og her traadte jeg mine militære børnesko vejledet af den senere amtmænd i Præstø Amt, Gustav Toft. Blandt tropskammeraterne mødte jeg Nikolaj Blædel, hvorved et bekendtskab indledtes, der skulde blive værdifuldt senere. Chef for korpset var kaptajn af generalstaben Palle Berthelsen, en kendt skikkelse inden for Hæren. Ved rekrutskolens afslutning før jul var vi med paa den traditionelle marchtur ad Strandvejen til Constantia, hvor omgivelserne endnu var saa landlige, at der uden krænkelse af blufærdigheden traadtes ud til højre og venstre i grøfterne.

II

PIONEREN MOD SIN VILJE

Naar jeg vælger denne overskrift, skal det antyde, at ikke alt blev en dans paa roser for den unge soldat. Alligevel har jeg aldrig fortrudt, at jeg valgte officersuddannelsen frem for et akademisk studium.

Først kom en kold dag i begyndelsen af april 1901, hvor man med det civile tøj strøg individualiteten af sig og i Kongens stærkt lappede klæder blev nr. 630 i 3. bataillons 4. kompagni. Det foregik paa Kronborg, hvor jeg sammen med to underkorporaler og 53 andre rekrutter blev indkvarteret i den underste del af den nuværende Riddersal. Dette første møde med Folket kunde nok virke afsværende. Der var nemlig ikke faa sorte faar mellem de 53, de fandt omgaaende hinanden og kunde derfor dominere det øvrige selskab paa en maade, der nok kunde ryste en sart sjæl, som var helt uforberedt over for en side af tilværelsen, der uden hæmning afsløredes med brutal aabenhjertighed. Naa, dette rettede sig, efterhaanden som de bedre elementer fandt sammen.

Soldateruddannelsen var i de tider ikke blødsøden, det var jo Systemskiftets sommer, men dette mærkede vi intet til ved 3. bataillon. Mig bragte en uheldig tilrettelagt øvelse en gigtfeber, der en tid lang saa ud til at skulle sætte en stopper for mine soldaterdrømme, ikke mindst da gigtfeberen efterfulgtes af en meningitis cerebrosplanialis, den sygdom, om hvilken Prins Hans skal have sagt: »Enten dør man af den, eller man bliver idiot — jeg har selv haft den!« Naa, jeg døde altsaa ikke, men kom ved et vidunder ind i næstældste klasse paa officersskolen samme efteraar, ganske vist som

et vrag, og en maaned efter kammeraterne, der netop havde frokost-pause, da jeg belæsset med diverse udrustningsgenstande holdt mit noget ynkelige indtog paa Frederiksberg Slot.

Nogenlunde hurtigt kom jeg til kræfter og var glad for det nære kammeratliv med 14 andre menige elever. Vi var indkvarteret paa slottet, fik vor forplejning i marketenderiet; dette saavel som undervisning og uniformer var gratis. I det hele var allerede dengang adgangen til officersstillingen yderst demokratisk. Det var faktisk muligt med en folkeskoleuddannelse over den dengang eksisterende Elevskole at naa frem til officersstillingen, selv om vejen var træls og lang; men at den kunde føres til tops, viser det lysende eksempel, som flyvertroppernes chef, H. E. generalløjtnant Førslev, har givet.

Skoleofficeren af fodfolket, kaptajn Th. v. Freiesleben, en fornem personlighed, havde ansvaret for vor officersmæssige uddannelse. Han tog sin opgave med alvor — *for* alvorligt kunde vi til tider finde, naar det gik ud over vor sparsomme frihed. Ogsaa de andre lærere, to undtagne, var officerer, og undervisningen var praktisk og god. Særlig glade var vi for vor lærer i krigskunst, kaptajn Palle Berthelsen. Hos ham var der altid spænding og liv, og hans ofte udfordrende paradokser virkede opmuntrende.

Jeg var stadig flittig og naaede trods det handicap, der hidrørte fra min sygdom, frem til førstepladsen ved den afsluttende eksamen i marts 1903, kunde saa, som jeg havde lovet far, vælge at blive ingeniørofficer.

Saa kom det store med længsel imødesete øjeblik, hvor man som sekondløjtnant ved ingeniørregimentet kunde anlægge officersuniformen. Den var dengang meget enkel: mørkeblaa, vaabenfrakken med sort fløjlskrave, rød passepoil og gyldne knapper, benklæderne endnu uden den i 1911, efter engelsk mønster, indførte røde stribe, og saa naturligtvis den lange sabel, som man maatte lære at føre med elegance.

Iført denne pragt meldte min samtidige Ramm og jeg os hos regimentschefen, oberst Grüner, høj, noget mavesvær, med en mægtig, graa mustache ligesom klemt mod overlæben af en kraftig ørne-

næse. Ikke desto mindre var han hjertensgod og faderlig, en af de sidste veteraner, der havde tjent som løjtnanter i krigen 1864.

Af en noget anden type var min kompagnichef, kaptajn G. L. Bjerring. Han havde et lidt vanskeligt sind, der gjorde, at jeg ikke hos ham fandt den støtte, som jeg trængte til over for en meget uligevægtig premierløjtnant, der viste sin tjenstiver ved at stille krav til mig umodne grønskolling, som jeg altsaa ikke kunde honorere. I løbet af sommeren følte jeg mig derfor mere og mere ulykkelig og angrede, at jeg ikke havde valgt fodfolket, hvad jeg selv havde haft mest lyst til. Sluttelig blev jeg saa desperat, at jeg henvendte mig til Palle Berthelsen, der nu var chef for generalstabens taktiske afdeling, og bad ham hjælpe mig til at blive forsat til fodfolket. Det var han meget villig til. Nogle dage senere fik jeg at vide, at sagen var ordnet med krigsministeriet. Til dyb forargelse for regimentets officerer indsendte jeg min ansøgning — og saa fik jeg afslag »af hensyn til advancementsforholdene i fodfolket«, hvis jeg da ikke vilde lade mig udnævne sidst i min klasse i stedet for først. Det fandt jeg urimeligt og lod sagen falde. Det kan siges, at denne aktion ikke lettede stillingen for »Pioneren mod sin vilje«, som kaptajn H. U. Ramsing, senere ingeniørgeneral og byhistoriker, vittigt kaldte den formastelige, der havde kimset ad det højtansete ingeniørkorps.

Under denne trængselstid blev der uventet rakt mig en hjælpende haand af en lidt ældre kammerat, prmlt. Paul Westergaard. Ogsaa det daglige samvær med Paul Ramm støttede. Da saa aabenbart mit stærke stemningsudbrud havde paavirket mine foresatte, indtraadte snart normale tilstande, og ungdommen og livsmodet kom til deres ret.

Det kan ikke nægtes, at en del af ingeniørkorpsets officerer dengang, ligesom ogsaa mange ældre artilleriofficerer, var mere teknisk end taktisk indstillede og viste ringe forstaaelse for vaabnernes samvirken. Man levede sit eget liv, der ikke var uden et vist civilt anstrøg, hvilket bl. a. fik det pudsige udfald, at Ramm og jeg, begge en og tyveaarige, maatte gøre vore tiltrædelsesvisitter hos korpsets officerer og deres damer i diplomatfrakke, et klædningsstykke, jeg

aldrig har anvendt i min senere karriere. Det var ikke frit for at vække forargelse hos nogle ældre kammerater, at vi mødte i uniform første gang, vi var bedt til middag hos Ingeniørgeneralen — dog sikkert ikke hos denne selv. Generalmajor Arendrup var en meget respektindgydende personlighed, nok noget præget af guvernørtiden i Dansk Vestindien. Men forbenet var han ikke, og han havde forstaaelse for nødvendigheden af en taktisk uddannelse af ingeniørtropperne og af en levende kontakt med de andre vaaben. Han ønskede derfor hvert aar et par yngre ingeniørofficerer kommanderet til tjeneste ved et fodfolksregiment, hvad de fleste var utilfredse med.

Trods min eskapade fik jeg den 1. oktober 1903 min udnævnelse til premierløjtnant under et kantonnement i Lyngby, hvor mit kompagni deltog i en fæstningsøvelse. Jeg var altsaa nu fast officer, og min løn »steg« til 83 kr. 33 øre om maaneden; heraf betaltes 12 kr. for min løjtnantslejlighed paa kasernen, og desuden kontingenter til officersforeningen, krigsvidenskabeligt selskab, ingeniørløjtnantselskabet og »Fælleskassen«, en selskabelig forening, der holdt et aarligt bal paa Hotel Phønix. Der blev derfor kun et beskedent beløb tilbage til livets ophold, der maatte søges i marketenderiet, hvor priserne heldigvis var billige.

Efter en vinter, hvor tjenestens krav let opfyldtes, saa man hver dag kunde tage ind til byen — linje 1 var nu naaet til Kildevæld — var det en stor opmuntring 1. juni 1904 at blive kommanderet til uddannelse ved 4. bataillons 3. kompagni, hvor en god skæbne gav mig i hænderne paa kaptajn J. P. V. F. Jacobi, antagelig den dygtigste kompagnichef paa den tid i den danske hær. Jeg befandt mig som en fisk i vandet. Det var rigtigt soldaterliv, naar bataillonon under oberstløjtnant Winge rykkede ud til fægtningsskydning ved Frederiksværk, til fæstningsøvelse i en lejr ved Ravneholm eller til »store øvelser« omkring Middelfart og i det sydlige Jylland. Der var fest og humør, som f. eks. naar den høje, lyse kaptajn Lewald til et borgerbal i Middelfart satte sig til klaveret og sang Drachmanns vise om den fiffige smed, der siger:

Slaa Svende slaa, paa Nagel og Bolt,
 Slaa kun, saa Staalet det knager,
 Thi Staalet skal hamres, forinden det bli'er koldt,
 Og Pigerne skal kysse før det dager,

hvorefter der sluttedes af med en sen flaske vin i borgmesterens have.

Vintrene i København bød ogsaa paa underholdning. Mange forældre med unge døtre gav i de tider baller, hvor de unge officerer fra hær og marine var velsete. Ingeniørofficerernes »Fælleskasse« holdt sit aarlige bal paa hotel Phønix, arrangeret med rutine af oberst Tychsen, medens ingeniørgeneralen Arendrup og frue højtideligt tog imod, og hofhotelejereren bukkede ved indmarchen i spisesalen, øste suppen op og, som onde tunger sagde, sørgede for at den bedre vin serveredes ved hovedbordet, hvad dog ikke gjorde skaar i ungdommens morskab. Forholdet til det andet køn var stadig flagrende; at der ogsaa holdtes en vis afstand turde fremgaa af den omstændighed, at jeg ikke blev dus med en eneste af de unge piger, som jeg i de aar gjorde min opvartning.

Men det muntre løjtnantsliv skulde gaa paa hæld, idet livets alvor i efteraaret 1905 meldte sig i form af en indkommando i officersskolens ældste klasses ingeniørafdeling sammen med tre andre ingeniør-løjtnanter: Prytz, senere ingeniør ved Hedeselskabet, Koch, der blev overingeniør ved Fyens kommunale Telefonselskab, og Ramm, der belønnedes for sin troskab ved at blive Ingeniørgeneral. Dette betød to og et halvt aars haardt slid paa skolebænken for at opnaa den for en ingeniørofficer nødvendige ballast.

Medens vi var elever i klassen, naaede dønningerne fra de af kaptajn Lütken i aarene 1906 og 1907 med den tyske generalstab førte forhandlinger ud til vor politisk set stille andedam — uden at den dybere aarsag dengang blev bekendt. I Krigsvidenskabeligt Selskab aflyste formanden, general Nuivenhuis — efter sigende paa højere ordre — et foredrag af daværende premierløjtnant af generalstaben, O. Friis (senest oberst og slotsforvalter paa Frederiksborg). Det skulde være et afvisende svar paa et i selskabet af kommandør

Hovgaard holdt foredrag, der formentlig i forhandlingernes aand berørte den danske marines forhold til den tyske. Dette forbud vakte stor ophidselse, ikke mindst mellem os yngre officerer. Der gik rygter om »Tyskerkurs«, og en række officerer, særlig lidt ældre kaptajner, udpegedes som Lütkens og Hovgaards medsammensvorne. Uroen blev saa stor, at der aabenbart maatte gøres noget for at berolige stemningen — en skønne dag mødte vor engelsklærer, kaptajn Holten-Nielsen, der var kontorchef i Krigsministeriet og ven af Lütken, og gav os nogle tydeligvis inspirerede forklaringer, beregnede til videregivelse til vore ligesindede kammerater. Vi fik indtryk af, at der var slaaet bak, og ud over en aktion ved den næste generalforsamling i selskabet mod general Nuivenhuis skete intet.

Efterhaanden som vor uddannelse nærmede sig afslutningen, var jeg begyndt at tænke over fremtidsplaner. Man havde faaet en god og billig uddannelse, men man kunde ikke basere sin tilværelse paa de daværende officerslønninger, der var utrolig lave. Gifte officerer, der ikke havde kapital, maatte supplere indtægten ved privat arbejde, og dette kunde virke saaledes, at den militære tjeneste kom i anden række, til tider endda som et nødvendigt onde. Jeg var dengang alt andet end kompromis'ets mand og stod snart over for spørgsmaalet: Helt officer, eller slet ikke officer! Da jeg ikke kunde se udveje for det første, gjorde jeg mig fortrolig med tanken om at bryde ud af hæren, naar skolen var forbi i foraaet 1908. Da jeg samtidig var smittet af slægtens udlængsel, valgte jeg at søge lykken i det fremmede, i dette tilfælde Amerika.

Mine nærmeste var ikke begejstrede, men det hindrede ikke, at jeg inden skolens afslutning søgte og fik Krigsministeriets tilladelse til at træde uden for nummer i tre aar. Ved en afskedsparade overrakte officersskolens chef, oberst Harhoff, mig et særdeles tilfredsstillende afgangsbevis, dog ledsaget af en velmotiveret bemærkning om, at det ikke netop var for at muliggøre mig at forlade hæren, at staten havde ofret den kostbare og gode uddannelse — det maatte jeg tage med sænket hoved.

Saa trak jeg af uniformen — jeg troede for stedse, pakkede min kuffert, tog afsked med slægt og venner, og gik noget benovet op i Esbjergtoget for over London i Liverpool at gaa om bord i Cunard-liniens store skib Carmania. Jeg skal ikke her fortabe mig i denne rejses oplevelser, der intet mærkeligt frembød. For mig betød den udvikling. Jeg gjorde interessante menneskers bekendtskab, saaledes generalkonsul Clans, lægen dr. Hellerungs, dr. Max Henius' og navnlig den æventyrlige entreprenør M. C. Madsens, hos hvem jeg i perioder havde arbejde — kunde have haft mere, om jeg havde villet. Han havde paa det tidspunkt flere større arbejder paa Long Island, hvor bl. a. det kendte badested Long Beach under hans hænder groede op af sumpe og sandklitter.

Men størst betydning fik fraværet fra Danmark gennem noget, der aldeles ingen forbindelse havde med Amerika: En eller anden sendte mig *Dommens Dag*. Denne profetiske bog, der sagdes at være skrevet af Karl Larsen med oberstløjtnant Dalhoff-Nielsen som militær medarbejder, virkede som en vækkelse, gav mig en dybere baggrund for officerstillingen. Jeg følte en uro, som tvang mig til at bryde op, skønt jeg netop da fik et fast job paa Long Island tilbudt.

Med det udmærkede skib United States havde jeg en fornøjelig hjemrejse, bl. a. sammen med min senere kollega, minister Wadsted, der fra konsulatsekretærstillingen i New York var kaldt hjem til tjeneste i udenrigsministeriet.

III

OFFICER FOR ALVOR

Efter hjemkomsten var jeg naturligvis ivrig efter at genoptage min militære tjeneste, men foreløbig maatte jeg væbne mig med taalmodighed. Der blev ingen fedekalv slagtet, da jeg som den Forlorne Søn fremstillede mig for ingeniørregimentets nye chef, oberst Thortzen. Han var afvisende og meget skeptisk over for mine ideelle grunde til at søge i nummer igen. Naa, jeg tabte ikke modet, men gik til general Grüner, der havde afløst general Arendrup, og til departementschef Lütken i krigsministeriet. Begge var venlige og lovede at støtte min ansøgning, der omgaaende blev bevilget. Oberst Thortzen maatte tage imod mig, og jeg ansattes ved mit gamle kompagni, hvor chefen, kaptajn Bjerring, netop var faldet for aldersgrænsen, og hvor ingen ny var udnævnt. Der var heller ikke mandskab, og jeg havde saare lidt at bestille i vinteren 1908—09, hvorfor jeg maatte opspare min energi til rekrutskolen i foraaet 1909.

Dommens Dag var ikke et tilfældigt stemningsudbrud, men et særlig malende udtryk for den bekymring, som forsvarrets forsømte tilstand nødvendigvis maatte vække i forsvarsvenlige kredse under en international situation, der stadig spændtes haardere. Samtidig var den af regeringen nedsatte Forsvarskommission naaet til ende med sit arbejde, og I. C. Christensen stod netop i begreb med at føre sagen frem til løsning, da han under Albertiskandalen saa sig nødt til at demissionere i efteraaet 1908. Med stor spænding fulgte vi officerer, unge som gamle, udviklingen under den nye regering, og jeg mindes den begejstring, der mødte conseilspræsident og forsvarsminister Niels Neergaard, da han ved festen i officersforeningen

paa 250-aarsdagen for Stormen paa København gav til kende, at han havde ændret sit syn og vilde gaa ind for en styrkelse af Byens forsvar ved anlæg af fremskudte stillinger foran Københavns Befæstning, en plan, der desværre splittede Venstre og derfor vanskeliggjorde sagen.

Her maa jeg have lov til at indskyde, at det ingeniør i første linie var udsigten til en forbedring af de sultelønninger, som officerskorpset i aarevis havde faaet tilkastet, der interesserede. Jeg mindes ikke at have deltaget i eller hørt diskussion om lønningsspørgsmaal. Det officerskorps, der var vokset op i de magre aartier før og lige efter aarhundredskiftet, var i sandhed idealistisk indstillet — og det gælder begge værnene — dette fik slaaende udtryk deri, at officerssønner aargang efter aargang udgjorde en stor procent af tilgangen til officerskorpset i hær og flaaede.

Det blev saa alligevel I. C. Christensen, der efter et valg kom til at føre forsvarsordningen af 1909 igennem. Ganske vist var denne et kompromis, men takket være det fortrinlige arbejde, som de militære sagkyndige i forsvarskommissionen havde udført, i første linie general Kühnel og hans gode hjælper Palle Berthelsen, skabtes der dog en ordning, der kunde bestaa sin prøve, da faren truede. Paa baggrund af oplevelserne under verdenskrig II og af Nato-politikens konsekvenser maa det synes mærkeligt, at de smaapenge, der dengang krævedes selv til gennemførelse af de sagkyndiges forslag, kunde volde saa store vanskeligheder — men her maa naturligvis den forudgaaende langvarige og bitre politiske kamp huskes.

Den nye forsvarsordning kom paa forskellig maade til at gribe ind i min tilværelse, for det første derved, at A. G. Nyholm, der blev udnævnt til oberstløjtnant, fik overdraget projekteringen af de nye »Kystbefæstnings«anlæg. Han havde været vor lærer i krigsbygningskunst, og jeg var meget glad, da det faldt i min lod ved siden af min tjeneste ved regimentet at bistaa ham ved projekteringen af det saa omdisputerede Taarbækfort, en udpræget kompromisfrugt. Det skulde være et kystfort, men alligevel, saalænge landbefæstningen var et led i forsvaret, hjælpe til at lukke »Hullet i Nordfronten« mellem Fortunfortet og Sundet. Derfor blev det et

amfibium med baade kyst- og landskyts og uden frit skud til søen — derfor ogsaa det mærkelige taarn, der senere er forsvundet.

Ogsaa i efteraaret 1909 fik jeg overraskende tilbud om at afløse regimentsadjudanten, den senere overvejinspektør T. J. Helsted; naar hans tid udløb 1. oktober 1910. Jeg slog til, skønt jeg ikke kunde regne med at staa i høj kurs hos oberst Thortzen, og heller ikke selv var rigtig glad ved udsigten til et nært samarbejde med denne begavede og meget dygtige, men ogsaa sarkastiske og noget lunefulde chef, til hvem mine nærmeste kammerater og jeg havde følt os i opposition. Der var visse fordele forbundne med stillingen: tjenestebolig paa fire værelser for 24 kr. om maaneden, adjutanttillæg paa 120 kr. om aaret samt tjenestehest og hestepasser, der ogsaa kunde hjælpe i husholdningen, og det talte med.

Efter hjemsendelsen af mandskabet i maj 1910 kom jeg til uddannelse paa regimentskontoret, men min virksomhed under oberst Thortzen skulde kun blive kortvarig: Fejlgreb i en disciplinær sag mellem den joviale kaptajn A. G. V. Petersen, far til folketingsmand Carsten Raft, og den virkelig meget fremkommelige Paul Ramm medførte, at obersten maate afgive kommandoen over ingeniørregimentet til oberstløjtnant Nyholm, og at kaptajnen blev forsat, medens sagens anden part Ramm, belønnedes med stillingen som adjutant hos ingeniørgeneralen — i sandhed en bemærkelsesværdig udgang af en konflikt mellem en løjtnant og hans foresatte kompagni- og regimentschef!

I oberstløjtnant Nyholm fik jeg nu en chef, hvis smukke menneskelige egenskaber jeg kom til at paaskønne, stadig mere, jo bedre jeg lærte ham at kende. Det var der rig lejlighed til under aabenhjertige samtaler gennem mere end tre aar, særlig paa den daglige ridetur, hvor han som ved mange andre lejligheder ønskede sin adjutant som ledsager. Som chef var han villig til at diskutere en sag og tage andres synspunkter i betragtning. Men naar beslutningen var truffet og befaling givet, holdt han fast og var meget uimodtagelig for indvendinger. Han var selv en formens mand og ønskede klart formulerede forslag. Kom man til ham med noget,

der lød uldent og uklart, eller optraadte forslagsstilleren selv usikkert, blev han reserveret og var svær at overbevise. Selv var Nyholm ingen improvisator. Han skulde have tid til at gennemtænke en sag og til at tage og formulere sit standpunkt. Derfor var han ingen ven af overraskelser, og dette forklarer nok den skal af kølig formalitet, der var blevet ham en anden natur, og som fremkaldte en falsk bedømmelse hos mennesker, der ikke fik lov til at lære hans i virkeligheden enkle personlighed at kende. For min egen udvikling fik arbejdet under denne mand meget stor betydning. Hvad han konkret lærte mig særlig paa det administrative omraade, blev senere meget nyttigt, og hyppigt har jeg maattet mindes den for mit naturel tiltrængte vejledning, han gav mig, ved lejlighedsvis at fremhæve fyndordet: *Fortiter in re, suaviter in modo!*

Den stadige politiske uro med truende storkrig — vi oplevede jo i de aar Italiens krig med Tyrkiet og erobring af Tripolis, Østrigs annekton af Bosnien og Herzegovina og sidst de to Balkankrige — bevirkede øget virksomhed i krigsministeriets mobiliseringskontor, der udsendte nye bestemmelser for gennemførelse af hærens mobilisering og formering af en sikringsstyrke. Det medførte igen, at alle tilsvarende planer for ingeniørregimentet og kompagnierne maatte gennemgaas, ja, i hovedsagen omarbejdes, et arbejde, der tilfaldt regimentsadjudanten ved siden af det normale administrative arbejde, som i sig selv var ret omfattende. Senere fulgte efter hærloven af 1909 oprettelsen af tre batailloner med ialt ti linie- og to reservekompagnier. Ogsaa det forberedende organisatoriske arbejde til dette kom i det væsentlige til at hvile paa mine skuldre og gav et stort ansvar, da der jo laa alvor bag. Alt dette bevirkede, at min adjutantvirksomhed blev mere omfattende end normalt, men derfor ogsaa mere lærerig, og det har gavnet under anden virksomhed senere i livet, ja, var vel en forudsætning for denne.

Alligevel fandt jeg tid til at udarbejde en afhandling om »Minevæsen og Minekrig«, der blev belønnet med det Krigsvidenskabelige Selskabs Pris, stor 300 kr., en beskeden, men ærefuld godtgørelse for den anvendte tid og flid. Endelig tog jeg imod et tilbud om

Deltagerne i generalstabsøvelsen juli 1914, efter middagen på hotel Isefjord i Frederikssund. Siddende i midten øvelseslederen, general Palle Berthelsen, se iverigt billedets bagside.

Staaende: Prmlt. Gørtz (gnlt.), bag denne oblt. Louis Nielsen (gnmaj.), kapt. Kildemoes (oberst), prmlt. Bennike (oberst), kapt. Fock (oblt.), bag denne ?, kapt. Holm-Jørgensen (oblt.), bag denne kapt. A. P. V. Andersen og prmlt. v. Scholten (ritm.), overlæge Sjøberg, bag denne kapt. Ivan Carstensen (oberst), kapt. Prior (gnlt.), kapt. O. Friis (oberst), kapt. P. C. Pedersen (oberst), overint. Sandstød Olsen (stabsint.), kapt. Troels-Smith (oblt.), overlæge Jørgensen, prmlt. Zinn-Andersen, kapt. I. C. Lund (gnmaj.), prmlt. Tryde, prmlt. H. A. V. Hansen (oblt.), prmlt. Bille-Brahe (gnmaj.).
Siddende: Kapt. Thornberg (oberst), prmlt. Høegh-Guldberg (kapt.), oberst Castonnier (gnmaj.), kapt. With (gnlt.), Berthelsen (gnlt.), stabslæge Ammentorp (gnlæge), oblt. Moltke (gnmaj.).
Paa jorden: Prmlt. B.-J., prmlt. Lauritsen, kapt. Chat-Petersen (oberst), prmlt. Steensby.
I parentes antydes de grader, som deltagerne senere opnaaede.

beskæftigelse fra min skolekammerat og gode ven Harald Hauberg, der var blevet leder af en papfabrik i Søborg, hvor han mente at kunne udnytte min tekniske viden. Udover en fornøjelig rejse til Tyskland i foråret 1914 for at se paa kartonmaskiner kom der paa grund af udviklingen ikke meget ud af dette samarbejde.

Foruden sagligt udbytte bragte adjutantstillingen da ogsaa fornøjelige og interessante oplevelser. Tre gange var jeg med kammerater fra fodfolksregimenterne til kursus i terrainridning ved Gardehusarregimentet, hvilket sluttelig indbragte mig vedtegning paa mit stambogsblad: »Rutineret Terrainrytter« — nok en for velvillig bedømmelse, men smigrende for ens forfængelighed.

Med min chef deltog jeg til hest i en flere dages udflugt til Frederiksværk, hvorfra vi inspicerede Brokompagniets øvelser paa Issefjorden ved overførsel af 4. Dragonregiment og overværede skydeøvelser paa Melby Overdrev. Ved en udkommando til artilleriets skydninger ved Jægerspris fik det tidligere omtalte forhold, at ældre artilleri- (og ingeniør-) officerer nærmest følte sig som teknikere, der med overbærenhed saa paa taktiken som noget, der ikke rigtig vedkom dem, et pudsigt udslag. Da chefen for 2. feltartilleriregiment skulde give batterichefen en taktisk ramme ved den første skydning, vendte han sig ligesom undskyldende til os tilskuere med en bemærkning om, at det jo kun var en »sauce«, men at det var skydningen, det kom an paa. Dagen efter indfandt divisionsgeneralen Ellis Wolff sig — og det kan siges, at »sauce« plads paa spisesedlen blev mere fremtrædende.

To gange var jeg ude som kampdommerassistent ved større øvelser, og det var baade lærerigt og behageligt. Man fik førstehaands viden om det, der foregik ved øvelserne, kunde bevæge sig nogenlunde frit i terrainet, og man fik i reglen fine kvarterer. Som eksempel kan jeg nævne, at vi ved en øvelse i 1911 nogle dage var indkvarteret paa Lystrup — to generaler med ca. tyve ældre og yngre officerer — i den nu nedrevne gæstefløj, og den gamle grev Moltke udfoldede ved denne lejlighed en storstilet gæstfrihed. Ved afskedsmiddagen holdt general Lemwich, der baade var omfangsrig og pompøs, en blomstrende takketale, der endte med den banalitet, at

vi alle, naar vi nu drog bort, vilde have Lystrup uudsletteligt skrevet i vore hjerter. Den følgende dag paa Tryggevælde var den gamle hugaf oberst Muus ondskaftsfuld nok til over for grev Moltkes statelige svigerdatter at erklære, at det nu ikke nyttede stort, at Lystrup var indskrevet i vore hjerter, »for her lod vi hjerterne tilbage!«

Efter at de nye kompagnier var oprettet i 1913, blev jeg udpeget til fremtidig chef for 7. Ingeniørkompagni, et feltkompagni, der ved mobilisering og sikringsstyrkens formering skulde høre under 3. Division i Roskilde. I denne egenskab deltog jeg i forsommeren 1914 i flere øvelser ledet af general Wolff og i første halvdel af juli i en generalstabsøvelse i terrainet om Roskilde og Hornsherred under generalstabschefen Palle Berthelsen. Generalen var en inciterende øvelsesleder, og han præciderede muntert ved de daglige midt-dage, hvor der maaske blev talt om grundlovens ændring — lands-tinget havde lige været opløst — men hvor stemningen paa ingen vis var trykket af nogen forudanelse om, at et par skud i Serajevo om faa uger skulde føre ind i en udvikling, der for stedse skulde omkalfatre den verden, vi var vokset op i og havde anset for urokkelig.

IV

SIKRINGSSTYRKEN

I 1935 begyndte jeg at nedskrive nogle erindringer om mine oplevelser i den tid, der fulgte efter det lige skildrede. Jeg har lyst til at gengive et kortere stykke af det dengang skrevne, dels fordi det i tid laa det skildrede tyve aar nærmere, dels og navnlig fordi en paavirkning fra tildragelserne om den 9. april 1940 herved udelukkes. Ortografien er ændret, og der er foretaget to understregninger, som ikke fandtes i den oprindelige tekst, som lød:

»Efter øvelsen red vi til København over Farum, og kaptajn Thornberg gav sine nærmeste hjælpere en frokost paa Fiskebæk Hotel i herligt sommervejr, der fortsattes med en for Danmark ganske usædvanlig hede til slutningen af juli maaned. Jeg havde søgt orlov og opholdt mig nogle dage i Roskilde forud for en rejse til Tyskland, der skulde have været foretaget sammen med Harald Hauberg for at forhandle videre om købet af maskiner til fabriken i Søborg. Men det kom helt anderledes: Efter fyrstemordet i Serajevo steg ogsaa i Danmark — og ikke mindst i hæren — uhyggefølelsen, og jeg indsaa hurtigt, at til udlandsrejse var tiden ikke. Jeg afbrød min orlov og vendte tilbage til Ingeniørkasernen for at være paa min post. Bevægelsen ude i Europa blev stadig større, krigsfaren mere truende; men i Danmark var regeringen betænkelig ved at tage det første skridt i retning af en bedre militær forberedelse, hvorfor alt forblev som i den dybeste fred. Befalingsmændene krympede sig — *Dommens Dag* var i frisk minde — under bevidstheden om, at en minimal fremmed styrke i løbet af faa timer kunde besætte samtlige

militære etablissementer i København uden nævneværdig modstand og dermed lamme enhver forsvarsmulighed.

Kun lidt saa jeg til, hvad der i disse dage rørte sig i hovedstaden, idet jeg paa grund af stillingen som regimentsadjutant var den eneste, der havde fuld klarhed over alle detaljer i de meget komplicerede og omfattende planer for sikringsstyrkens formering og mobilisering, og følte pligt til at være paa pletten, saafremt der skulde komme ordre i den ene eller anden retning. Dagen gik med forskelligt forberedende arbejde, om aftenen var regimentskontoret i reglen samlingssted for de indkvarterede løjtnanter, oftest nok til et bridgeparti. *Bagefter lyder det melodramatisk, men dengang fandt vi det meget naturligt ogsaa til disse sammenkomster at medbringe vore rekylpistoler med rigelig ammunition*, fast besluttede paa, at det overfald, vi ingenlunde ansaa for usandsynligt, i hvert fald paa dette sted ikke skulde gaa ublodigt af.

I løbet af fredagen d. 31. juli blev det tydeligt, at alvorlige begivenheder var umiddelbart forestaaende. Da der heller ikke denne dag syntes at blive foretaget noget fra regeringens side til sikring af de militære etablissementer mod overraskelser, ringede jeg om aftenen til regimentschefen og *udbad mig dennes bemyndigelse til at forstærke kasernevagten og udlevere skarpe patroner* — en bemyndigelse jeg dog ikke fik. Derimod kom oberstløjtnant Nyholm selv ud paa aftenen til kasernen og meddelte, at regeringen havde bestemt sig til at indkalde mandskab til Søbefæstningen. Hermed var det første skridt gjort. Dette efterfulgtes lørdag eftermiddag af ordren til sikringsstyrkens indkaldelse, der gav mig de to travleste døgn i mit liv, under hvilke jeg bogstavelig var i gang nat og dag. Som regimentsadjutant var jeg den, som alle henvendte sig til for at faa oplysning om, eller afgørelse af en uendelighed af detailspørgsmaal. Samtidig maatte jeg som chef for 7. Ingeniørkompagni tage mig af dettes opstilling og forsyning. Fortrinlig hjælp fik jeg ved dette arbejde af min afløser som adjutant, Brinckmann, regimentsskriveren, stabssergent Jacobsen og af de flinke befalingsmænd, der i løbet af søndag og mandag indfandt sig ved kompagniet: premierløjtnanterne

Reck og Wulff, løjtnant Tscherning, oversergenterne A. P. Nielsen og Burmester, sergenterne Vogh, Lippert m. fl.

Mandag eftermiddag afgang mandskabet under premierløjtnant Recks kommando med tog til Roskilde, medens kompagniets fægtningstrain 4 kompagnivogne, 4 flydebrovogne, 2 jernbaneredskabsvogne, 3 ammunitionsvogne samt 1 trainvogn trukket af lejede heste fulgte ad landevejen til kompagniets første kvarter i Vindinge.

Selv afviklede jeg mine sager paa kasernen, afgav adjutantstillingen til Brinckmann, tog afsked med ham og de kammerater, der var blevet tilbage. Den sidste jeg saa, var min gode ven, prmlt. u. f. nr. H. H. B. Kiær, hvis afskedsord var præget af øjeblikkets alvorlige stemning og usikkerheden med hensyn til, hvad de nærmeste dage kunde bringe.

Den for mig som kompagnichef lejede hest overlod jeg til Brinckmann og satte mig selv op paa min hidtidige tjenestehest, den røde vallak Jeppe, som, efterhaanden noget stiv, bar mig, uden en eneste gang at blive halt, hele tiden under sikringsstyrken fra 3. august 1914 til oktober 1917. Dødtræt og alene tilbagelagde jeg de 4 mil til Roskilde, hvor jeg paa Hotel Prinsen meldte mig til general Wolff og fik ordre til at begive mig til Vindinge, hvor kompagniet var indtruffet...«

Mindet om dette ensomme ridt ud i uvisheden er aldrig udslettet. Ingen kunde vide, hvad der vilde møde os. Selv om forbindelsen mellem landsdelene endnu om mandagen ikke var afbrudt, og det indkaldte mandskab fra Fyen og Jylland vedblev at indtræffe, var det meget tænkeligt, at der kun vilde gaa dage, maaske timer, før 3. Division maatte søge sine styrker samlet til kamp. Allerede to dage efter kom da ogsaa det tyske ultimatum om spærring af Storebælt — der blev givet efter, og faren drev over, men man maatte stadig være beredt, mere mandskab blev indkaldt. Mit kompagni naaede krigsstyrke, selv trainkonstabler til at køre de firspændige flydebrovogne og det øvrige trainpersonale var mødt, men kompagniet var langtfra krigsdygtigt.

Nervecentret, ældste løjtnant, prmlt. C. F. Reck, og kommando-

underofficeren, oversergent A. P. Nielsen, var sundt. Af de øvrige befalingsmænd kendte jeg kun lt. A. F. Tscherning, der var min rekrut i 1905, nærmere. Over for mandskabet stod jeg fremmed. Det kom fra to kompagnier og tilhørte aargangene 1910, 1911, 1912 og 1913. Disse var yderst forskelligt opdragne, baade hvad uddannelse og disciplin angik. Vognparken havde staaet i regimentets magasiner i aarevis, man sagde lige fra krigen 1864, kun var hjulene fire gange om aaret blevet drejet en kvart omdrejning. Mange vognhjul viste tegn til sammenbrud allerede efter den korte køretur fra Ryvangen til Vindinge. Af heste havde vi kun tre, to til trainvognen og saa min ridehest.

Der var saaledes nok at tage fat paa, og det blev der straks fra første morgen i Vindinge, med marchtraining og felttjeneste — et feltpionerkompagni maatte kunne klare sig i terrainet side om side med fodfolket — med eftersyn og reparation af køretøjer; ved et held fandt vi et hjulmagerværksted i landsbyen, det blev beslaglagt. Selv maatte jeg med kommandounderofficeren paa bar bund tilrettelægge det nye kompagnis administration, der blev mere omfattende, fordi kompagniet som detacheret blev selvstændig regnskabspligtigt. Her fik vi en uventet hjælp af den kompagniet tildelte forplejningskorporal, der hed Udsen og var cand. polyt. At han ogsaa var flink, tør sluttet af, at han senere er blevet direktør for Københavns Vandforsyning!

Men selv om mandskabet efterhaanden kunde eksercere og marchere, og hjulene drejede rundt, maatte kompagniet dog ligge »tot«, saalænge vi ikke havde heste til forspand og ridning. Dette forstod divisionsgeneralen, da han inspicerede os i Vindinge, og med hans gode støtte fik vi forbausende hurtigt nogle og halvtreds indkøbte heste. Jeg kunde saa forspænde alle køretøjer og gøre tre løjtnanter og tre underofficerer beredne. Hestene var helt utrænede og uvant med vore særlige seletøjer, navnlig maatte de lære at gaa i firspand med stangrytter foran flydebrovognene.

Kompagniet var nu virkelig krigsmæssigt udstyret, der var faldet lidt ro over tingene, og jeg kunde efter den første forvirring ligesom

klare mig min stilling. Jeg var 32 aar, endnu kun premierløjtnant, og dog havde en gunstig skæbne, tilmed i farens stund, givet mig det smukkeste og mest uafhængige kommando, som nogen kompagnichef har haft i Danmark. Jeg var som regimentcheferne ved fodfolket, rytteriet og artilleriet divisionsgeneralen direkte underlagt — ingeniørregimentets chef havde intet at sige over mit kompagni. Yderligere havde jeg den fordel, at general Wolff opfattede mig personlig som medlem af divisionsstaben, og det understregede min særstilling. Det var saaledes ikke forgæves, naar jeg i New York lydthørt fulgte kaldet, som mødte mig i *Dommens Dag*. Paa højden af min uddannelse var jeg paa pletten, da der for alvor blev brug for mig, og jeg fik en opgave, som paa realistisk baggrund lagde beslag paa evner og kræfter.

I september samlede general Wolff sin division til større øvelser i omegnen af Ringsted: 5., 7. og 8. regiment, 4. dragonregiment, 2. feltartilleriregiment og 7. ingeniørkompagni. Afdelingerne var krigsstærke og efterhaanden i saa god form, at divisionen helt var sin opgave voksen. Samtidig stod i og omkring Københavns Befæstning 1. og 2. division samt Livgarden ogsaa krigsstærke og endelig 3 reserveregimenter hver med 4 batailloner. Hertil kom styrkerne i Jylland og paa Fyen — den ved loven af 1909 skabte hær havde faaet kød og blod. Faren for overraskende overfald var drevet over, og et angreb paa Sjælland vilde nu kræve omfattende forberedelser og anvendelse af saa betydelig styrke, at det, som krigen havde udviklet sig, var mindre sandsynligt.

Her laa den afgørende forskel mellem Danmarks situation dengang og under den 2. verdenskrig. Da risikoen før sikringsstyrkens formering i 1914 var passeret, havde landet, takket være Forsvarslovene af 1909 et efter de militære forhold i datiden relativt kraftigt værn, hvis betydning øgedes i samme forhold, som de krigsførende parter engageredes og udlignedes. Selv om der i løbet af vinteren 1914—15 fandt reduktioner sted i afdelingernes mandskabsstyrke samtidig med, at der indførtes en vis turnus, hvori ældre aargange helt tilbage til 1901 inddrog, bevarede linieafdelingerne og dermed 7.

ingeniørkompagni deres manøvreevne og kunde med kort varsel være rede, om situationen skulde kræve det.

I 1940 derimod var den danske forsvarsordning organisatorisk forringet stærkt, men ogsaa yderligere svækket i forhold til sandsynlige angribere paa grund af den store tekniske udvikling af kampmidlerne, ikke mindst af luftvaabnet. Hertil kom, at regeringen efter den første indkaldelse havde reduceret de paa forhaand utilstrækkelige sikringsstyrker, der stod til raadighed, dette uanset at faren i forhold til 1914—15 var saa uendelig meget større, fordi de krigsførende paa grund af »cette drôle de guerre« i vinteren, og navnlig i foraaet 1940 havde betydelige styrker fri til sekundære foretagender — derfor og paa grund af forbud mod samling af de smaa forhaandenværende styrker, mod anlæg af spærringer m. m. blev den 9. april 1940 saa beskæmmende for landet. Dr. P. Munch, der var forsvarsminister i 1914 og udenrigsminister i 1940, udøvede formentlig størst indflydelse i sidste egenskab.

Fra det første kvarter i Vindinge blev kompagniet forlagt til Kornerup — Lejre vest for Roskilde og derefter til Kattinge. Da Overkommandoen nu maatte regne med en mere langvarig sikringsperiode, blev der truffet bestemmelser for indkvartering paa længere sigt. 7. ingeniørkompagni fik derfor fra begyndelsen af september 1914 anvist to kvarteromraader, der skulde belægges alternerende, først Lindholm — Gevninge — Abbetved og derefter Kirke Saaby — Torkilstrup — Trudsholm. Denne ordning fortsattes indtil 22. maj 1915, da kompagniet marcherede til nye kvarteromraader i egnen om Jystrup — Skjoldenæsholm i Sjællands hjerte.

Den store indkvarteringsbyrde, som saaledes paalagdes beboerne af vore indkvarteringsomraader, blev baaret med stor elskværdighed, og rørende var den gæstfrihed, der udvistes. Selv har jeg kære og uforglemmelige minder fra denne urolige og mærkelige tid, hvor gode mennesker aabnede deres hjem for den ubudne fremmede og behandlede ham som kærkommen gæst. Navne som Kornerup Mølle, Lindholm, Trudsholm og Skjoldenæsholm er for mig ikke kun

stedbetegnelser, men rammer om gode mennesker, der viste mig venskab.

Det voldte ingen vanskelighed at beskæftige befalingsmænd og mandskab i denne periode. Den nødtørftige, tildels glemte fredsuddannelse maatte paa mange felter suppleres og opfriskes. Dette gjaldt ogsaa de efterhaanden mødende afløsninger af ældre aargange og ikke mindre rekrutholdet 1915, der tilgik kompagniet tidligt paa sommeren 1915.

Ejeren af Lindholm, grev Scheel-Plessen, vilde under krigen ikke forlade sit holstenske gods Siirhagen. Reck, Tscherning og jeg førte derfor i de perioder, vi var indkvarterede i slottets gæstefløj, en fornøjelig ungarkeitilværelse, svagt mindende om Kavalerfløjen paa Ekeby.

Paa Trudsholm boede ejeren af Rygaard, grev Henrik Scheel, og hans hustru, grevinde Sophie Louise, født Zytphen-Adeler fra Dragsholm. Til Trudsholm var i de første dage i august grev Henriks moder, en datterdatter af Frederik den VI, med sine tre døtre flyttet fra hjemmet i Klampenborg, foruroliget af de armeringsarbejder, man dér havde sat i gang. Enkegrevinden blev behandlet med den yderste respekt af hele familien, saaledes kunde hendes børn kun tale, naar hun talte til dem. Da hun nu saa paa de ubudne gæster, Rech og mig, med betydelig reservation, blev resultatet, at hun ved den første middag var tavs, og saa sagde ingen andre noget, hvad nok virkede lidt overraskende. Men det var kun et overgangsfænomen — den fine gamle dame tøede op, og hun som alle i familien viste os en venlighed, der snart gik over til hjertelighed.

Grev Henrik, der blev 7. ingeniørkompagni en trofast og gavmild ven, var et elskeligt menneske og en adelsmand i ordets bedste betydning. Han var meget beskeden og vilde aldrig flytte over til Rygaard. Trudsholm drev han selv og holdt som gammel husar en vis militær orden. Hans maal var præget af det sjællandske, og han var meget bramfri, fik f. eks. sin husmandspibe stoppet hos kusken, naar hans tobaksdaase var tom, dog mod erlæggelse af 1 kr. Man sporede stærkt arven efter den kongelige oldefar i hans store interesse for detalier.

Han kendte saaledes hver hest og hvert køretøj i miles omkreds. Han havde den mest utrolige hukommelse og var aldrig bange for at spørge, naar der var noget, som han vilde vide eller ikke forstod. Saaledes husker jeg fra mit første besøg, før vi flyttede over fra Lindholm, at han med interesse udspurgte mig om min hest Jeppe. Jeg var da ubetænksom nok til at sige: »Ja, jeg har den egentlig kun pr. nefas.« »Nefas, hvad er det?« spurgte saa greven helt naturligt. Dette omtalte jeg smaa 30 aar senere ved en middag hos en sød og livlig ung dame, lidt beslægtet med familien paa Trudsholm. Hun kunde som ungdommen nu til dags heller ikke Latin, men var til gengæld meget hestekyndig, det faldt derfor logisk, naar hun efter en lille pause spurgte: »Nefas, var det en hingst?«

Blot endnu om grev Henriks hukommelse. Hans bror Oluf, der var batterichef i Holbæk, var paa besøg. Ved morgenkaffen spurgte han: »Sig mig, Henrik, naar saa du første gang Lammefjorden?« Svaret kom omgaaende, en eller anden dato, vist sidst i firserne, men saa tilføjedes: »Den samme morgen tog kokkepigen karkluden og slog den i ansigtet paa jomfruen!«

Grevinde Sophie Louise var den fødte slotsfrue, venlig, intelligent og socialt interesseret. Jeg holdt af efter middag at konversere hende, Enkegrevinden og Komtesserne i dagligstuen, medens grev Henrik havde travlt med at blive færdig med kaffen for at faa Reck i enrum til tobakspiben og saglig drøftelse af dagens hændelser og krigsefterretninger.

Skjoldenæsholm ved den skønne bøgeomkransede Gaardsø var et torneroseslot, nylig vakt til nyt liv af et friskt ungt herskab, kammerjunker Henri og fru Julie Bruun de Neergaard. Hos dem ankom Reck og jeg den 22. maj 1915, og netop den eftermiddag kom en ikke uventet kundgørelse med min udnævnelse til kaptajn. Dette blev fejret og indledte et bekendtskab, der skulde blive til venskab. Henri Neergaard, der selv lige var kommet hjem fra en indkaldelse som løjtnant ved Garden, mødte os som ældre kammerat, der var interesseret i og forstod vor virksomhed. Selv havde han lige overtaget Familiegodset Skjoldenæsholm med Valsøllille, Alindemagle,

flere mindre gaarde og store skove. I første omgang var de tre store gaarde bortforpagtede, men der var opgaver nok med godsets administration, byggearbejder, tilsyn med skovene, der var ved at blive et stort aktiv, og meget andet, som han optog med iver og ansvarsfølelse. Han var rask til at tage et standpunkt — i politik ikke særlig moderat — elskede en diskussion, var en storartet vært, altid med hjertet paa rette sted. Julie, hans kusine, var moderen og husmoderen, der kun bevægede sig lidt uden for hjemmets grænser, men dér var hun centrum, der altid beholdt sin plads og bragte balance i tingene.

Forbindelsen med divisionsstaben medførte, at jeg i slutningen af juli 1915 stævnedes til Jyderup Hotel for at deltage i den aarlige divisionskommandoøvelse under generalens personlige ledelse. General Wolff havde i aarevis været en anset lærer i den højeste krigskunst paa officersskolen, betragtedes som en fremragende teoretiker, og hertil svarede hans ydre skikkelse, den asketiske videnskabsmands, spinkel, magre markerede træk, et tyndt graat overskæg, en vippende fip, gammeldags lorgnetter med tykke glas, noget paa sned paa den skarpe næse. Hans populære ordonnansofficer, Happa Wedell fra Overdrevsgaarden, sammenlignede ham ikke ueffent med en stor guldsmed. Og dog narrede alt dette. Ingen var mere udholdende end han; efter en lang dag i sadlen — i reglen i noget for frit trav, naar han førte, op ad bakke, ned ad bakke uden forskel — blev dagens øvelse gennemgaaet med stor grundighed. Ofte skete dette efter middagen, hvor han spiste med forbavsende appetit og ikke forsmaaede et godt glas vin. Han nød netop det at sidde faderligt med sin stab, der var ham meget hengiven. Vi andre kunde til tider efter den megen friske luft nikke lidt, naar foredraget trak ud. Hans øvelser, teoretiske som praktiske, var altid forud gennemarbejdet til de mindste enkeltheder. Han fulgte nøje med, hvad der skete, og trods det svage syn var det forbavsende, hvad han saa. Mangen en afdelingschef frygtede hans inspektioner.

7. ingeniørkompagni var han altid bevaagen. Generalen var formand for det Krigsvidenskabelige Selskab, og til dette havde jeg i foraaet 1914 anonymt indleveret løsningen af en ny prisopgave om

Feltpionertropperne anvendelse. Det var et ret ubearbejdet felt, og i sommerens løb blev det mig klart, at generalen havde læst afhandlingen og brugte den, naar han kom ind paa spørgsmaalet om pionerernes anvendelse i forbindelse med andre vaaben. Da saa anonymiteten faldt i efteraaret 1914, og jeg for anden gang blev prisbelønnet — vist en rekord, der ikke er slaet — var general Wolffs gunst sikret for al fremtid.

Naar jeg her har mindedes min gamle divisionsgeneral, falder det mig naturligt at sige lidt om mine to nærmeste kammerater i de dage: premierløjtnant Christian Frederik Reck og løjtnant Anthon Frederik Tscherning. De var begge 27 aar gamle, da vi rykkede ud i 1914, selv var jeg kun 5 aar ældre, men maatte til tider gøre min myndighed gældende. Desuagtet gik vort mangeaarige samarbejde gnidningsløst, ja fornøjeligt, og vort trekløver sluttede et venskab for livet.

Christian Frederik var ingeniørofficer i anden generation, søn af Recks Opvarmningskompagnis dygtige stifter, kaptajn A. B. Reck. I hele den tid, hvor jeg var chef for 7. ingeniørkompagni, var Reck min ihærdige Ældste Løjtnant, der med aldrig svigtende energi og taalmodighed medvirkede til at oparbejde en disciplin, hvis krav maaske ikke straks fandt forstaaelse hos nyt mandskab, men som alle i det lange løb befandt sig godt ved, fordi pligter og rettigheder laa fast. Reck var den fødte »Broofficer«, et ord, der dengang, nok takket være kaptajn I. P. M. M. Christensen, havde en god klang ved Ingeniørregimentet. Reglementerne kunde han paa fingrene. Selv skyede han ikke det kolde vand under broarbejder ud fra den pædagogiske betragtning, at det er bedre at kunne sige til en pioner: »Kom herhen« end at staa tørskoet paa land og sige: »Gaa derud!« Rask var han, streng, men med et blink i øjet, der forsonede. — En gang, efter min tid, imponerede han general Ibsen, der ikke var fri for at se ned paa pionererne som ikke rigtige soldater. Ved en øvelse med et batteri af 5. artilleriafdeling skulde Reck melde sig med 7. ingeniørkompagni til generalen, der opholdt sig ved en bro, der fører over det korte, men vandrige aaløb mellem Svogerslev sø og

Kattinge sø. Her befalede generalen, at Reck skulde føre kompagniet om bag en nærliggende gaard og selv melde sig igen, men generalen føjede til: »Broen her er sprængt.« Da Reck efter udført ordre kom ridende tilbage med en ordonnans, var generalen ubetænksomt gaaet over den »sprængte« bro og stod paa den anden side af aaen. I et nu var Reck af hesten, kastede tøjlen til ordonnansen, vadede gennem aaen, hvor vandet gik ham op til brystet, og meldte sig til en general, der fra den dag glemte at haane pionererne.

Tscherning — »Basse« kaldtes han mellem venner — var søn af den kendte overkirurg ved Kommunehospitalet og sønnesøn af politikeren oberst Tscherning, et afstammingsforhold, der prægede ham og nok gav ham det hastige og voldsomme sind, som han havde svært ved at beherske. Navnlig kneb det, naar den jævnaldrende Reck maatte gøre sin myndighed gældende. Men uvejret drev hurtigt over og afløstes af en barnlig elskværdighed, ingen kunde modstaa. Basse havde været min rekrut i 1905 og rejste efter sekondløjtnantskolen til Argentina. Han var lige hjemkommen paa besøg, da Fædrelandet kaldte, styrtede hjem fra bal, fik uniformen frem og meldte sig paa kasernen endnu i dansesko. Det var betegnende — der var altid fest om Basse, men han tog sit arbejde alvorligt. Han var stærk som en bjørn, havde stedsans som en indianer, var en ubændig kurmager og red helst sin hest i galop som en argentinsk cowboy. Mig reddede han sandsynligvis fra at drukne i Haraldsted Sø, hvor vi havde uheld ved en rekognoscering i september 1915. For sin selvopofrende og raske optræden her fik han Medaillen for Druknedes Redning, der højtideligt overrakte ham af general Wolff.

Efter store øvelser i Næstvedegnen i september—oktober 1915 bestemte Overkommandoen, at 7. ingeniørkompagni sammen med 5. og 6. under oberst Nyholms ledelse skulde udføre den saakaldte Tunestilling fra Køge Bugt til Roskilde Fjord med mit kompagni paa højre fløj fra syd for Vindinge til Veddeløv Halvøen inclusive. Kompagniet fik kvarterer i Roskilde og nærmeste omegn. Feltpionerens raske liv var forbi, til gengæld fik jeg en ret omfattende teknisk opgave, der foreløbig optog tankerne. Samtidig kunde det

ordnes saaledes, at jeg fik kvarter i mit barndomshjem, Bondetinget nr. 5 hos min far, og det var hyggeligt igen at leve sig ind i hjemmets kreds af gamle venner, af hvilke dengang adskillige endnu var i live.

I første omgang bød anlæget af Tunestillingen en interessant opgave. Daglig skulde en stor mandskabsstyrke sættes i arbejde — foruden kompagniets eget personel vekslende styrker afgivet af Fodfolket. Værktøj og materialer skulde være rede, hvor der var brug for det. Anlæggenes placering og type skulde fastlægges i samarbejde med Generalstabens repræsentant, kaptajn O. Friis, den samme, der i 1906 ikke fik lov til at holde sit foredrag i Krigsvidenskabeligt Selskab. Med ham havde jeg mange interessante diskussioner under vore rekognosceringer i stillingen.

Og dog, efterhaanden som vi gravede os ned i Tunestillingen, og den Store Strid stivnede i skyttegravskrig, blev til hverdag og syntes mindre truende, faldt det naturligt, at det følelsesbetonede syn paa begivenhederne veg for mere nøgterne betragtninger, der som tiden gik ogsaa maatte gælde den fremtid, der skimtedes, naar krigen engang ebbede ud. Her maatte det gøre et stærkt indtryk, at rigsdag og folk tolererede, at en erklæret forsvarsmodstander som dr. P. Munch sad som forsvarsminister under hele krigen.

Ganske vist havde han tvunget af omstændighederne og lovens ord maattet formere sikringsstyrken, men han har aldrig villet erkende, at dens tilstedeværelse kunde have haft betydning for Danmarks skæbne under verdenskrig I. Der kan ikke herske tvivl om, at Dr. Munch dengang som forsvarsminister — og desværre til det sidste som udenrigsminister — i bevillinger til forsvaret saa et indrepolitisk beroligelsesmiddel uden betydning for landets sikkerhed udadtil — saaledes ogsaa med Tunestillingen.

Nu vilde skæbnen, at mine diskussioner med kaptajn Friis i forbindelse med egne erfaringer under tre øvelser i denne stilling i efteraaret 1916 fremkaldte en tvivl i mit sind om dens militære hensigtsmæssighed og berettigelse. Jeg kendte anlæggenes svaghed, vidste at dens svære artilleri var forældet og utilstrækkeligt og blev klar over, at alle tre sjællandske divisioner vilde være nødvendige til

dens forsvar, der derfor aldrig kunde blive haardnakket, fordi hæren maatte bevares kampdygtig til forsvaret af fæstningen København. Mindet om rømningen af Dannevirkestillingen i 1864 virkede foruroligende.

Det kan ikke synes unaturligt, at officerer, der tog deres gerning alvorligt, efterhaanden maatte overveje, hvorvidt forsvarets vilkaar og betydning i den, som alle haabede, bedre verden, freden vilde bringe, ikke afgørende vilde forringe arbejdsvilkaarene for befalingsmænd i Hær og Flaade efter fredsslutningen. Hertil kom endelig det, at en ændring i mine personlige forhold gjorde en anden økonomisk basis end den, officersstillingen kunde byde, ønskelig. Jeg kom derfor naturligt ind paa tanken om, naar krigen var omme, at søge en stilling i erhvervslivet, der i disse aar rørte sig hektisk og syntes at frembyde muligheder.

Sindet var nu forberedt, da min efterfølger som regimentsadjutant og gode ven Brinckmann bragte mig det store æventyr om Det Transatlantiske Kompagni, om den chance, der var tilbudt ham i Brasilien, hvor mægtige skovstrækninger ventede paa at blive udnyttede af et nyt stort dansk selskab, som han med Tscherning som hjælper skulde lede. Min udlængsel vakttes paany til live, og en audiens hos den nyopdukkede handelsfyrste Harald Plum blev ordnet for mig. Denne mærkelige mand, der havde bjergtaget direktør Glückstadt og tilsyneladende ubegrænset raadede over Landmandsbankens millioner, modtog mig i sit kontor i United Export Co. venligt, men reserveret og med berettiget tvivl om mine købmandsmæssige anlæg. Der blev ikke tale om nogen Nabobstilling til mig, men han afviste mig ikke og stillede i udsigt, at jeg med passende uddannelse kunde bruges som leder af den tekniske afdeling ved et datterselskab. Han tænkte foreløbig paa Paris, men vilde introducere mig til direktøren for Industrial Trading Co. ingeniør M. A. Abrahamson, hos hvem jeg saaledes kom i lære, og herved aabnedes døren til en episode i mit liv, som vist bedst betegnes som naturstridig.

Ingeniør Abrahamson, der var født i England, og som nok bevidst

talte med stærk akcent, havde sammen med fabrikant H. E. Tvermoes oparbejdet en betydelig forretning i elektricitetsbranchen og under krigen oprettet et salgskontor i Petrograd. Paa grundlag af dette og med tanken om en omfattende teknisk forretning med den transatlantiske kreds af datterselskaber, der opstod i mange lande, var Industrial Trading Co. dannet med en startkapital paa kr. 750.000, hvoraf Transatlantic kun ejede aktier for kr. 15.000. Dog var direktør Plums og Landmandsbankens indflydelse paa selskabets finansielle dispositioner meget vidtgaaende.

Det var foraaaret 1917, krigen var i fuld gang, og jeg kunde foreløbig ikke frigøre mig, men anvendte saa megen tid, som jeg kunde afse fra min tjeneste ved kompagniet i Roskilde, i en ren uddannelsesstilling i selskabet, der havde kontorer i Toldbodgade. Det gjaldt her, som oftest naar jeg har taget et nyt arbejde op, at mine første skridt er meget usikre, men naar jeg først faar fast grund under fødderne, plejer jeg at kunne gøre mig gældende. Herfor mener jeg at være min militære uddannelse tak skyldig, da denne netop var rettet mod udvikling af visse egenskaber, saa som hurtigt overblik, beslutsomhed og ansvarsglæde. Ingeniør Abrahamson, der var meget optaget bl. a. med krigsfangearbejde, maa have faaet øje for min anvendelighed, idet han tilbød mig en sekretærstilling ved selskabets direktion, hvis jeg kunde frigøre mig for min militære tjeneste. Dette kunde ikke ske uden videre paa grund af krigen. Jeg overvejede at søge uden for nummer, men efter konference med regimentets læge, overlæge Biering, indgav jeg en ansøgning om afsked med samtidig anmodning om orlov fra oktober 1917. Orloven bevilligedes omgaaende, men med afskeden trak det ud, den fik jeg først fra 8. februar 1918 at regne.

Den dag trak jeg sabeln for sidste gang, da jeg afleverede kompagniet til min næstkommanderende, premierløjtnant C. F. Reck, der skulde være min efterfølger. Det var med vemod, at jeg efter 15 aars tjeneste som officer sagde min militære tilværelse farvel! Det havde været gode aar med sundt og interessant arbejde og mange fornøjelige oplevelser med flinke kammerater. Med taknemlighed

*Chefen for 7. Ingeniørkompagni paa Jeppø ved Kornerup Mølles have-
gærde efteraar 1914.*

maa jeg tænke paa, at hæren havde givet mig en uddannelse og udvikling, der udrustede mig til at finde min plads under de nye og helt forskellige arbejdsvilkaar, en gunstig skæbne senere bød mig.

MERKANTILT INTERMEZZO

Nu skulde jeg indvies i handelslivets, ja, højfinansens mysterier, som jeg kom paa nært hold, fordi forbindelsen med baade Landmandsbanken og Transatlantic Co. var saa intim. Direktørerne Glückstadt og Plum sad i Industrials bestyrelse, og sekretæren var med ved alle forhandlinger. Ogsaa Industrials kapital droges ind i det virvar af gensidige finansieringer, hvormed Landmandsbanken i denne hektiske periode søgte at puste liv i en række mere eller mindre levedygtige foretagender, som banken var eller blev engageret i. Herrens Abrahamson og Tvermoes kom derved ud i stor personlig risiko, fordi næsten hele selskabets aktiekapital stod i deres navn. Adskilligt maatte undre selv en uerfaren og vække betænkelighed. Da desuden visse betydnende poster inden for Industrial var uheldigt besat, og min mening her ikke fandt gehør, trak forhandlingerne ud om den kontrakt, der skulde præcisere min stilling i selskabet, hvor jeg allerede havde faaet procura, og jeg var mere end glad, da ingeniør Abrahamson i sommeren 1918 foreslog mig en forretningsrejse til U. S. A. Det kunde ikke ske omgaaende, da regeringen i Washington havde grebet ind over for Scandinavian America Linien, hvis skibe derfor var lagt op i New York og København. Der var imidlertid forhandlinger i gang, og jeg søgte det nødvendige visum. Herved stødte jeg paa en uventet vanskelighed, fordi min rejse til Tyskland i foraaret 1914 vakte mistanke, som kun blev overvundet ved erklæringer om min vandel, bl. a. fra ingeniørgeneralen Ulrich — jeg fik mit visum, og den 7. november 1918 gik vi om bord paa S/S Oscar II. Netop samme morgen kom meddelelsen om matrosoprør i Kiel, vaabenstilstanden blev afsluttet, medens vi gyngede paa Atlanten.

Turen var lidt lang, fordi der var betydelig minefare. De første døgn laa vi stille om natten, og helt op til Bergen, til dels indenskærs, maatte Oscar II, før kursen kunde sættes mod vest norden om Færøerne. Femten dage tog det, men der var fornøjeligt rejseselskab, alles forventninger var store. Man var paa vej mod en verden, der ikke havde følt krigens tryk. For mig var det en særlig glæde at skulle gense New York paa saa gunstige betingelser. En bekymret moder havde betroet mig sin purunge datter, der endelig vilde til New York for at blive gift. Hun hed Nette og var en sød og munter pige. Om bord samlede hun sig en lille vennekreds, der overværede hendes bryllup, som blev noget makabert, fordi alle Nettes venner saa med kritiske blikke paa brudgommen, der unægtelig ogsaa saa noget forjusket ud.

I New York opsøgte jeg omgaaende Bech, van Siclen & Co. i White Hall Building, Battery Place, men dér traf jeg hverken Bech eller van Siclen. Bech havde forstandigt trukket sig tilbage og var igen generalkonsul i New York, og van Siclen havde man været nødt til at skille sig af med; han havde nok været for smart og iøvrigt disponeret temmelig risikabelt. Direktør var en rask mand fra Russisk Handelskompagni, John V. Larsen, bistaet af Chr. Zøylner og en amerikaner Mr. Shrady. Her fandt jeg god støtte og startede saa ud paa det, der var mit job, at opsøge de firmaer, som Industrial Trading Co. havde interesse af at knytte forbindelse med. Dette kunde gøres dels i New York og omegn, dels paa rejser ud i landet. Den længste af disse gik til Abraham Lincolns by Springfield Illinois, men ogsaa til Boston og Washington kom jeg, hvor min ven Peter Arnstedt var leder af gesandtskabets handelsafdeling. Formaålet med min rejse blev opnaaet; ved siden af besøgte jeg min familie og nød livet.

Uden for programmet kom et tilbud fra John V. Larsen om at overtage van Siclens tekniske afdeling. Det fristede mig, da jeg ikke kunde frigøre mig for tvivl om Industrials fremtid og havde fundet arbejdet i U. S. A. interessant. Vi blev enige om, at jeg skulde drøfte sagen med ingeniør Abrahamson og direktør Plum.

I begyndelsen af januar 1919 gik turen tilbage med S/S United States, hvor jeg var sammen med kammerherreinde Krag, f. Bro-

berg, der kom fra Buenos Aires, hvor hun for Transatlantisks regning havde fejret sin datter Kirstens bryllup med Basse Tschering. Han var nemlig havnet her sammen med Brinckmann, da de brasilianske skove ikke havde holdt, hvad de lovede. Paa rejsen var jeg meget sammen med direktør Henning Plaun, søn af gamle oberstløjtnant Petersen-Plaun, og hans nydelige svenske hustru Ruth. Plaun havde virket i en aarrække i Wladivostok, særlig med laksefangst i stor stil i floderne paa Kamchatka. Han havde gode forbindelser i amerikanske finans kredse og var paa vejen hjem for at søge forskellige planer gennemført.

Ingeniør Abrahamsen var godt tilfreds med de forhandlinger, jeg havde ført paa Industrials vegne, og med de forbindelser, som det var lykkedes mig at knytte. Han gjorde ikke afgørende indvendinger mod min ansættelse hos Bech van Sclen, saa maaske endda visse fordele for Industrial ved denne ordning, som ogsaa fik Harald Plums velsignelse, og omkring 1. april 1919 drog jeg for tredje gang over Atlanten fra Øst til Vest, denne gang med S/S United States.

I mellemtiden var B. v. S. flyttet til Union Square, hvor jeg fandt selskabet installeret i nogle saare imponerende lokaler. Bygningens seks elevatorer afsatte besøgende i en med mahognirækværk og palmer afgrænset del af et meget stort lokale, i hvis midte et talrigt underordnet mandligt og kvindeligt personale havde plads. Modsat elevatorerne langs vinduerne mod Union Square var der igen ved rækværk afskildret aabne base, der tjente som kontorer for afdelingschefer m. fl. Den højere ledelse sad bag glasvægge.

Mit arbejde i den tekniske afdeling blev kun kortvarigt, idet John Larsen bestemte, at jeg med titel af Vice President skulle være medlem mellem ham og de enkelte merkantile afdelinger, hvis arbejde jeg skulde sætte mig ind i og føre tilsyn med paa hans vegne. Jeg fik herved et fornøjeligt samarbejde med »The Secretary« C. H. W. Hasselriis, med hvem jeg delte glasbur. Chr. Zøylner, der ogsaa fik titlen Vice President, førte forhandlinger med bankerne og tog sig i det hele af bogholderi og finanser.

John Larsen var ikke blind for, at adskillige af de før hans tid

trufne dispositioner indebar betydelig risiko. Ogsaa var han betænkelig ved de meget store varemængder, som hans selskab paa à meta basis sendte hjem til United Export Co., uden at han hørte noget om disse varers videre skæbne. Han følte, at han handlede mere og mere i blinde, og bestemte sig derfor omkring 1. oktober til at rejse til København for at faa klarhed. Zøylner og jeg skulde saa styre skuden, mens han var borte. Og det kan nok være, den kom i søgang i form af en af de voldsomme kriser, der var karakteristiske for amerikansk erhvervsliv. Det begyndte i Japan, kom herfra til U. S. A., hvor bogstavelig fra dag til anden det voldsomste prisfald satte ind. Alle vilde eller maatte sælge, bl. a. fordi bankerne trak ind paa kreditten. Købere var derimod forsvundet fra billedfladen. For os var der intet andet at gøre end at træde vande. Jeg følte ansvaret meget trykkende og var glad, da Larsen ved nytårstid kom tilbage, selv om han bragte den jobspost, at store varemængder, indkøbt af United Export Co. til forventede markeder i Rusland og Tyskland, laa usolgte i Frihavnen halvt for B. v. S.s regning, uden at vi havde anet det.

Før sin afrejse fra New York havde John V. Larsen meddelt, at Transatlantic vilde sende en mand, der under krigen havde fungeret som vicekonsul ved U. S. A.s generalkonsulat, over til B. v. C. & Co., hvor Harald Plum havde lovet ham ansættelse. Larsen mente ikke, der var brug for manden, men bad mig tage venligt imod ham og holde ham hen.

Dengang grasserede i New York et legetøj, kaldet »Ouija Board«. Det var en firkantet træplade med bogstaver, som to over for hinanden siddende personer tog paa skødet, idet de anbragte fingrene paa en lille træplade med lave ben formet som et strygejern. Der stilledes saa et eller andet spørgsmaal, hvorefter strygejernet begyndte en cirkulerende vandring paa træpladen under paavirkning af de to personers hænder, indtil spidsen standsede pegende paa et bogstav, som aflæstes. Altsaa en art borddans. Apparatet var mod mit ønske bragt til huse en aften, hvor jeg havde nogle gæster, deriblandt hr. X. Forsøgene med bordet havde været temmelig uinteressante. Efter en indskydelse satte jeg mig saa selv til bordet sammen med en svensk-

amerikansk dame, der intet kendte til B. v. S. eller manden, som saa stillede et eller andet spørgsmaal. Jeg opgav snart at følge med aflæsningerne, der forekom meningsløse, slappede helt af og kørte løs. Da vi gik i staa, og resultatet oplæstes, havde jeg — meget mod min vilje — i klart engelsk betroet min gæst, at han ikke skulde blive hos B. v. S., men snart vendte tilbage til Danmark. Da han saa fik rejsepas efter Larsens tilbagekomst, takkede han mig for »Vinket«. Siden har jeg været forsigtig med at lade min underbevidsthed spille mig puds.

Lidt ind i aaret 1920 indfandt sig direktørerne Yding og Plaun, dengang store folk, for at interessere amerikanske finansmænd for et samarbejde med Transatlantic. Jeg havde intet at gøre med den sag og er derfor uvidende om, hvad der passerede. Heldigvis førte det ikke til noget. Derimod saa jeg tydeligt, at Yding havde et horn i siden paa Larsen, saa jeg ventede mig ikke noget godt, da han forlod os. Det varede da ogsaa kun til marts, saa blev Larsen kaldt telegrafisk hjem til København og maatte rejse uden at træffe direktør Erik Plum, hvis ankomst samtidig var meldt os. Erik Plum kunde saa fortælle, at Larsen ikke ville komme igen, men at han var afløst af lederen for vort San Francisco kontor, hr. Meiden, f. Cohn.

Som jeg efterhaanden kendte sagerens stilling, baade i New York, hjemme og hos vore søsterselskaber, mente jeg, at det var en stor fejl at skifte ledelse under saa vanskelige forhold, en opfattelse, der senere viste sig rigtig, da man, ganske vist for sent, maatte bede Larsen vende tilbage til New York. Jeg bad derfor Erik Plum om saa vidt muligt at ordne, at jeg kom til et andet helst mindre og mere overskueligt selskab, og det lovede han. Det var ikke nogen demonstration mod Meiden, der var meget venlig, ja, som bad mig om at blive, men det vilde jeg ikke binde mig til. Da der saa kort efter kom tilbud om en stilling ved et nyoprettet selskab, A. Iversen & Co. i Konstantinopel, sagde jeg farvel til New York, og i juli 1920 gik turen for tredje gang hjem over Atlanten med det svenske skib Drottningholm.

I København blev det saa afgjort, at jeg skulde være meddirektør i selskabet i Konstantinopel og snarest afrejse. Forinden studerede jeg i Russisk Handelskompagni korrespondancen med mit nye selskab og dets regnskab, og der var intet her, der tydede paa vanskeligheder eller hasarderede dispositioner. Det tog tid at faa viseringen i orden — Konstantinopel var endnu besat af Englændere og Fransk-mænd, og det komplicerede det hele.

Endelig i september var alt klart til rejsen, og nye æventyr laa forude. I Tyskland var der endnu temmelig uhyggeligt, ingen sovevogne, hotelvanskeligheder og daarlig mad. Det var dejligt at komme til Schweiz, hvor værelse ventede i et stort, flot hotel i Luzern, dengang beboet af den landflygtige kong Konstantin af Grækenland med familie. Paa vejen til Milano var tydelige tegn paa uro, mange fabrikker var befæstede med sandsække og besat af bevæbnede arbejdere; den røde fane vajede mange steder. I Milano var belejrings-tilstand, gaderne afpatrouilleredes, men Domkirken blev dog beset. I Rom var der roligt, og straks den første aften kunde Colosseum beskues i maaneskin. Kun tre dage var der raad til her, saa gik turen videre til Brindisi, hvor Lloyd Triestino damperen til gengæld lod vente paa sig tre dage, der kunde have været bedre anvendt — byens eneste seværdighed var faktisk dens mælkeforsyning, en flok geder, der med klokkeklang dreves rundt i byen og malkedes direkte i kundernes mælkespande.

Efter et glimt af det skønne Korfu gik sørejsen gennem bugten ved Korinth og kanalen med de stejle sider. I Piræus laa vi paa reden længe nok til et kort besøg i Athen, og naturligvis paa Akropolis, hvor billedet af bugten ved Salamis set mellem Parthenons gulnede søjlerader hører til livets faa virkelig uforglemmelige oplevelser. For en soldat var det mærkeligt at sejle ind i strædet ved Gallipoli; krigen var endnu i frisk minde. I en havn i Marmara Havet fik vi kameler om bord — Østen aabnede sine porte!

Den 2. oktober ankrede vi op paa Konstantinopels Rhed; man kom ikke til kaj her, og min nye kompagnon kom ombord. Jeg havde glædet mig til samarbejde med ham, han var bror til min

meget gode ven, læge Kaj Iversen, der de sidste aar havde gjort tjeneste ved 7. Ingeniørkompagni. Desuden var der Sønnichsen, der var hjemkaldt, og som jeg paa en maade afløste, samt to unge springfyre, Boserup, halvbror til konsulen i Fakse, og Kiærulff, yngre bror til direktøren i Kampsax. Men saa begyndte overraskelserne. Iversen meldte, at han om faa timer skulde rejse til Krim for at tage vare paa en forretning, som han havde aftalt med et russisk firma i Konstantinopel — en del af vore varer var allerede afskibet til Sebastopol, general Wrangell's offensiv var begyndt og gjorde fremskridt.

Sønnichsen, der var imod den russiske forretning, rejste kort efter, og der stod jeg i maaske verdens vanskeligste forretningsby, ukendt med alt og kun hjulpet af to, bevares flinke, men uerfarne, unge mennesker. Penge var der ikke, og lageret, der nok var stort, bestod af varer indkøbt af Russisk Handelskompagni for Rusland. De passede ikke til Balkan og var for dyre. Af helt kurante varer fandtes kun et parti galocher og regnfrakker, der heller ikke var let sælgelige i en by, hvor det sjældent regner, samt et stort papirlager, der var leveret for sent og derfor maatte lægges i varehus. Paa vej fra skib til lægter og herfra paa menneskeryg ind paa lageret var ballerne blevet sammenblandede. Det var svært at udtage prøver og praktisk umuligt at levere større partier efter specifikation.

Kontoret var i en »moderne« forretningsbygning i Stambul. Der var ikke centralvarme eller skorsten, kun nogle huller i væggen, hvor et kakkellovnsrør kunde stikkes ind. W. C.erne havde ikke kumme, men paa østerlandsk vis to forhøjninger i den fordybning, som gulvet dannede. Paa dem kunde man staa tørskoet under W. C.ets benyttelse. Fra vinduerne kunde vi skue ud over et afbrændt kvarter, hvor dog en talrig befolkning nøjsomt havde indrettet sig i murrester eller kældere. Ingen tænkte paa at bygge op — det var før Atatürk!

Med de Russere, som var partnere i Krim-forretningen, optog jeg forbindelse og fik ikke noget godt indtryk. Betalingen for varerne skulde fremkomme ved salg af kornladninger, byg og hvede afskibet

fra Krim. Vort firma stod som modtagere. Provenuet skulde deles mellem Wrangell Regeringen, vort og det russiske firma. Efter ugers venten meldtes det første skib, og det vakte røre. Vi blev bestormet af navnlig grækere og armeniere, der vilde købe eller være agenter. Ogsaa vore russiske »Venner« rørte paa sig — de ønskede at foretage salget, men jeg var klar over, at det betød: Ingen penge til A. Iversen & Co. I det hele mente jeg paa grund af de usikre forhold, at der ikke burde afregnes, før vort firma, der havde leveret varerne og finansieret afskibningen, var inddækket. Vi holdt fast paa konossementerne, fik dem rigtig paategnet, men saa dagen før skibets ankomst ringede russerne, at der var en formalitet at ordne, de maatte have konossementerne. Det var svært helt at afvise, da de havde forbindelsen med Wrangell regeringen. Boserup blev saa sendt op med papirerne med ordre til under ingen omstændigheder at give dem fra sig. Ikke længe efter ringede han: Russerne havde taget papirerne fra ham! — Saa maa De tage dem fra dem igen! sagde jeg. Det kan jeg ikke, de er seks mod een, og de vil have et skriftligt løfte om betaling af 10.000 livres turques, naar salget har fundet sted, ellers beholder de papirerne! — Jeg saa ingen anden udvej end at møde oplagt blackmail med list: Vent til Kjærulff kommer, sagde jeg til Boserup. Saa blev Kjærulff sendt til undsætning med besked om at sikre sig papirerne, om ikke paa anden maade, saa ved at underskrive sammen med Boserup paa det, russerne ønskede — hverken han eller Boserup kunde forpligte firmaet. Han paatog sig hvervet, og jeg gik urolig hjem til mit hotel Pera Palace, men her indtraf saa noget efter de unge mennesker, stolte som spaniere, alt var i orden. Sejren fejredes ved en munter aften.

Losningen og salget den næste dag var heller ikke helt almindeligt. Byggen blev solgt til et nogenlunde civiliseret, græsk firma, hveden til en gammel møller i Galata. Han kendte ikke til checks, saa vi maatte tage betalingen i tyrkiske eet punds sedler, det blev til to pakker som rugbrød, og med dem under armen maatte Kjærulff og jeg vandre i regn og mørke gennem dette berygtede kvarter hen til det rederi, som skulde have fragten for skibet betalt.

Alt gik godt, kun glemte jeg i kampens hede min paraply hos mølleren.

Kort efter vendte bladet sig paa Krim. Skibe pakkede med ulykkelige flygtninge indtraf i Bosporus, hvor der ikke var truffet forberedelser til forplejning eller vandforsyning, og først efter nogle lidelsesfulde dage blev de med faa undtagelser sendt til en lejr paa Gallipoli. Vi tog ud med en baad til skibene, og det lykkedes at finde og undsætte Iversen.

Omkring 1. december rejste Boserup og jeg til Sofia, hvor han blev for nærmere at undersøge, om der her skulde være marked for vort ikke netop velassorterede lager. Selv fortsatte jeg efter et par dages ophold for at undersøge forholdene i Galatz, hvor vi havde en filial. Det var i de tider ret besværligt og slet ikke behageligt at foretage rejser paa Balkan. Forholdene var ikke kommet i orden efter krigen, og det mærkedes paa mange maader. Jernbanerne gik uregelmæssigt, waggerne var ikke opvarmede — i Rumænien mødte jeg helt uforberedt 10 graders kulde. Paa hotelterne var det ikke muligt at faa værelse. I Giurgiu, der ligger ved den bulgarske grænse, og som var halvt ødelagt af Bulgarernes bombardement, maatte jeg tage til takke med et værelse, anvist mig af en droskekusk i et temmeligt mistænkeligt hus, som jeg var glad for at slippe ud af efter en urolig nat. Desuden gjorde grænsepolitiet vanskeligheder. Der var en bestemmelse om, at rejsende fra Konstantinopel skulde i karantæne, da der mentes at være fare for kolerasmitte. Heldigvis var karantænelægen modtagelig for et passende honorar, og jeg slap igennem. I Bukarest kørte jeg rundt i timevis fra hotel til hotel, indtil jeg sluttelig fandt et dyrt, men iøvrigt fortrinligt værelse hos en professor ved universitetet. Saaledes undgik jeg at udsætte min dyd ved at søge natkvarter hos en letsindig dame, en udvej som jeg hørte, andre maatte gribe til for at faa tag over hovedet.

Efter nogle dage i Rumæniens hovedstad, hvis paastaaede lighed med Paris i hvert fald forekom yderst overfladisk, trods en vis similliegence, fortsatte jeg til Galatz, der ligger ved Donau inden

for Deltaet. Her maatte jeg tage mod gæstfrihed hos filialbestyreren efter devisen: hvor der er hjerterum, er der husrum! Lejligheden bestod af spisestue, soveværelse og køkken, og i disse rum fordeltes vi to mandfolk, hans danske husbestyrerinde og den rumænske tjenestepige. Det var virkelig sammentrængt kantonnement, men heller ikke her udsattes *min* dyd for fare. Opholdet blev langvarigt, da Donau frøs til. Baade jul og nytjaar maatte jeg fejre hos disse rare mennesker.

I Galatz fik man et indtryk af renligheden i Østeuropa. Om dagrenovation var knap tale. Døde dyr og al slags uhumskhed henlaa paa gaderne i dagevis. Vort kontor var i en gaard, der sagdes at tilhøre overrabbineren, som efter indholdet af de køkkenmøddinger, der dækkede brolægningen, overvejende maatte ernære sig af fisk. Byens største mærkværdighed var droskekuskene, der alle havde ansigter som gamle, runkne æbler — de tilhørte en russisk sekt i Besarabien, hvis mænd, naar de naaede en bestemt alder, lod sig kastrere.

Lige efter nytjaar kom jeg til Konstantinopel. I mellemtiden var det lykkedes Boserup at afslutte en forretning med en bulgarsk bank om vort papirlager, der blev afskibet. Iversen og jeg enedes saa om, at jeg skulde rejse til Sofia for at overvaage denne vigtige forretnings gennemførelse.

Efterhaanden stod det mig helt klart, at Transatlantic gik svære tider imøde, dertil havde jeg set nok, ude som hjemme, og om A. Iversen & Co. havde jeg ingen illusioner; det var en dødssejler. Det var saa at forudse, at jeg før eller senere kom til at staa paa bar bund. I Konstantinopel var ikke meget at gøre, dog indledede jeg forhandlinger med lederen af Guaranty Trust Co.s stedlige bankafdeling, og han lovede mig sin støtte; mere interesserede mig dog de netop samtidig fremkomne meddelelser om en stor udvidelse af Danmarks udenrigstjeneste med oprettelse af mange nye poster rundt om i verden. Det var jeg meget optaget af, da jeg i februar forlod Konstantinopel. I Sofia traf jeg Boserup, der bragte en bekendt, en ung russer, med til middag; denne spaaede i kaffegrums

og fortalte mig, at min plan (som kun eksisterede vagt i min tanke) vilde lykkes, men meget langsommere end jeg tænkte! — en spaadom, der holdt ganske godt stik.

Boserup rejste efter ordre hjem, og jeg overtog kontrollen med banken, der var vor partner i papirforretningen. Samtidig solgte jeg damestrømper, emaillet køkkentøj og andet gennem et par jødiske agenter, der som de fleste jøder i Tyrkiet og Bulgarien hørte til de saakaldte »spanske jøder«, som under inkquisitionen var fordrevet fra Spanien, men stadig talte spansk, og skrev det med hebræiske bogstaver, som et slags modersmaal. Der var tid nok til at tænke over tingene, men ingen mulighed for i praksis at forberede noget for fremtiden.

Meget kærkommen var derfor en ordre, som jeg fik som en fødselsdagsgave den 6. marts 1921, om, saa snart jeg kunde blive afløst, at rejse til København; samtidig opsagdes min kontrakt til ophør med aarets udgang. Afløsningen kom temmelig omgaaende, en ung hr. Laybourn, der havde virket i Batum, og sidst i marts kunde jeg lægge vejen hjem over Belgrad, Prag, Berlin med korte ophold disse steder.

Direktør Erik Plum modtog mig elskværdigt, beklagede, at forholdene gjorde det nødvendigt at sige mig op, og tilbød at hjælpe mig med at finde en anden stilling. Jeg takkede, men udbad mig foreløbig fuld handlefrihed til selv at forsøge. Det gik han beredvilligt ind paa, og vi aftalte et for begge parter fornuftigt finansielt arrangement for resten af kontraktperioden.

Hermed endte det merkantile intermezzo. Guld havde jeg ikke spundet, havde heller ikke sat selskabets penge til, men jeg havde haft en spændende tid, faaet et indblik i forretningslivet, ganske vist i en abnorm periode, men i virkeligheden lært meget, ogsaa om, hvordan man ikke skal gøre. Med taknemmelighed mindes jeg de mennesker, der havde vist mig tillid og venlighed, her først og fremmest ingeniør Abrahamson og John V. Larsen, men jeg vil ogsaa nævne fabrikanterne Mulvad og Tvermoes, direktørerne Harald og

Erik Plum, Aarestrup, Krause, Albert Jørgensen, Ollendorff og sidst men ikke mindst Hasselriis.

Harald Plum var en mærkelig mand, der skjulte sig bag en maske, ganske elskværdig, men faamælt og fjern — det markeredes ogsaa rent rumligt. Han havde — som Mussolini senere — placeret sit skrivebord i den ene ende af den store sal i Kong Georgs Palæ modsat døren. De besøgende maatte derfor passere salen i hele dens længde, før han hævede blikket og »blev dem var«. Han var godt begavet, havde en fantastisk kombinationsevne, ingen kunde som han finde udveje af vanskeligheder; dette i forbindelse med en god portion forfængelighed blev nok hans ulykke. Han vilde alt for hurtigt bygge et verdensfirma op, uden selv at have den fornødne erfaring, og uden at raade over den rigtige organisation. Hjemme havde han flere dygtige folk, men kompagnierne ude startede med stedlige personer, der ikke havde forstaaelse for loyalt samarbejde med søsterselskaberne, en absolut betingelse for den verdensomspændende organisations trivsel. De tænkte fortrinsvis paa at mele deres egen kage, og gjorde det — pengene flød for let. Resultatet blev, at en række af de oprettede selskaber sejlede med lig i lasten lige fra starten, og senere ændringer i deres ledelse kunde ikke redde dem.

VI

SABEL BYTTES MED KAARDE

I forbindelse med udenrigsministeriet havde jeg nærmest tænkt, at jeg kunde komme i betragtning til en oversøisk konsulstilling i et engelsktalende land, men aldrig drømt om en ansættelse i selve ministeriet. Nu sad min skolekammerat, grev Eduard Reventlow, som kontorchef i udenrigsministeriet. Vi havde i en aarrække ikke set hinanden, dog gav han mig den haandsrækning at indføre mig hos den kommende direktør for ministeriet, kammerherre O. C. Scavenius, der ikke var særlig opmuntrende, man sagde, at man jo ikke vidste andet om mig, end at jeg havde været en dygtig officer. Han gik dog ind paa at lade mig gøre tjeneste som volontør, uden løn — det foretrak jeg selv — naar rigsdagen havde vedtaget loven. Tit er det for mennesker svært at overse, hvad der baader dem bedst — jeg var skuffet over kammerherrens reservation, og dog skyldtes det den, at »Karrièren« i egentlig forstand aabnedes for mig; den russiske spaamand havde altsaa læst rigtigt i kaffegrumset!

I virkeligheden var det et lykketræf, at det gik, som det gjorde, lige saa godt som andre kunde jeg have lidt skibbrud i starten, men en venlig Fe førte mig — efter et kortvarigt arbejde hos Kauffmann, der snart forlod ministeriet for at tiltræde sin post som gesandt i Rom, 33 aar gammel — i armene paa kontorchef William Borberg og fuldmægtig Henrik Seedorff. Uden deres gode vejledning havde det været let at fare vild i en jungle, der var saa fremmed. Seedorff satte mig opgaver, jeg kunde magte, og forstod at udnytte min arbejdsiver til at bringe skik paa de dynger af sager, som før omorga-

nisationen havde ophobet sig paa grund af manglende arbejdskraft, og hvis stof var højest forskelligartet.

I det gamle, fornemme hus paa Kongens Nytorv fik jeg først plads i »Spisestuen« mellem to døre under et yndigt, lille maleri af Europa og Tyren. Her introduceredes jeg til en halv snes unge mennesker, hvoraf nogle allerede imponerede ved deres erfaring, saaledes Blechingberg, Gregersen, Gustav Rasmussen og Sliben, men der var temmelig uroligt. Selv var jeg ikke tilbøjelig til at vurdere det arbejde, jeg præsterede i denne første periode, særlig højt, dertil forekom alt mig for fremmed. Det var derfor en overraskelse, at Reventlow, der var blevet chef for den politisk-handelspolitiske afdeling, en dag spurgte mig, om jeg kunde tænke mig at blive hjemme som kontorchef, en tanke, der var mig saa fremmed, at jeg nærmest reagerede imod den, igen blind for chancen, den kunde byde.

I september udnævntes jeg i udenrigstjenestens 4. lønningsklasse med ansættelse som vicekonsul i Shanghai. Ø. K.s skibe var optagne til midten af november, men forinden kom telegram fra general-konsulen, at den nye vicekonsul endelig maatte være jurist af hensyn til virksomheden som konsuldommer. Kammerherre O. C. Scavenius var i London, men Reventlow gik til Udenrigsminister Harald Scavenius for at tale min sag. Maaske har han overdrevet lidt, resultatet blev i hvert fald, at udenrigsministeren sagde, at det vilde være forkert at sende mig saa langt bort, hvis jeg var saa flink, som det lod til. Dette var mit tredie held, og egentlig det, der afgjorde min ministerielle skæbne. I stedet gik jeg saa til Helsingfors som legationssekretær hos kammerjunkeren Flemming Lerche, der lige var forflyttet hertil fra Wien. Han var godt tre aar ældre end jeg, men saa heldigvis en del »værdigere« ud, desuden havde han stor erfaring, der kom mig til gode.

Den norske gesandt, professor jur. Urbye var Doyen, han havde ingen legationssekretær, men en militærattaché: Vidkun Quisling. Han var høj og blond og forekom saa typisk norsk, at jeg straks gættede hans identitet, da jeg første gang saa ham i restaurant Kemp,

hvor jeg ofte spiste frokost. Vi var sammen nogle gange, men han kom temmelig hurtig bort for at deltage i Frithiof Nansens rejser til hungerdistrikterne i Rusland. Man sagde om ham, som ogsaa om Urbyes, at de var temmelig røde. Quislings afløser, kaptajn Munthe-Kaas, som jeg blev gode venner med, var til gengæld stokkonservativ.

En markant personlighed var den polske militærattaché, grev Romer, høj, elegant, tidligere østrigsk officer. Han var meget intim med udenrigsministeren Holsti og spillede en betydelig rolle i det forsøg, der i vinteren 1921—22 blev gjort paa at lokke Finland ind i en defensiv alliance med Polen, og en tid saa det ud til at skulle lykkes paa grund af den stærke uro, der var opstaaet ved Russernes undertrykkelse af oprøret i Øst-Karelen.

Krigen prægede endnu stærk livet inden for Corps Diplomatique. En ny tysk gesandt, dr. Göppert, ankom, men han styrede straks ud i vanskeligheder: En tysk-amerikansk journalistinde holdt et foredrag om de af Frankrig besatte landsdele ved Rhinen. Dr. Göppert, der havde været til stede med hele sin stab, beskyldtes for at have reageret demonstrativt, da damen skildrede visse overgreb, navnlig fra de farvede franske troppers side. Stor staahej opstod mellem de tidligere allierede og deres tilhængere. Særlig ivrige var den italienske gesandt Marquetti-Ferante og den polske Michel Sokolnicky, der senere sammen med sin fornøjelige frue blev saa populære i København. Til en almindelig boycott over for alle tyskere vilde de »neutrale« ikke være med. Af det finske udenrigsministerium blev det saa forlangt, at det ikke inviterede den tyske gesandt sammen med de øvrige gesandter, og der truedes med masseudvandring, om kravet ikke blev opfyldt. Fra finsk side toges der noget valent paa sagen, saaledes ved en stor nyttaarsfest, som Udenrigsministeren gav, var vel dr. Göppert indbudt, men med et vink om, at det vilde være bedst, om han var »bortrejst« den dag. De øvrige tyskere mødte, men var luft for de allierede kolleger.

Kort efter gav Præsident Ståhlberg en middag for missionschefer med fruer og de højeste finske honoratiores. Dr. Göppert fik sit vink og fulgte det. Alligevel blev der skandale! Finnerne havde

*Generalleutnant Ellis Wolff, i 1914 chef for 3. Division.
Efter fotografi af maleri.*

*Fotografiet er paategnet: »Til Kapitain Bolt-
Jørgensen, 3' Divisions Pionerkompagnis inter-
resserede og forstaaende Chef i Sikringsaarene
fra hans hengivne, tidligere Divisionschef.
sign. Wolff.«*

nemlig faaet den idé at indbyde Sovjetunionens repræsentant til middagen, og saa mente samtlige missionschefer, undtagen de tre nordiske, at de kunde vise Finlands statsoverhoved den uhøflighed lige efter bordet, før kaffen, at forlade festen, medtagende deres yngre personale, der var bedt til bal bagefter og derfor havde samlet sig i lokaler nedenunder. Det kan siges, at stemningen var mat, da vi andre yngre holdt vort indtog i festsalen.

Som gammel soldat blev jeg sammen med militærattacheerne indbudt til at overvære en skikonkurrence i Villmannsstrand hos de to finske rytterregimenter. Dengang var der endnu en del tidligere russiske officerer i den finske hær, saaledes alle stabsofficerer i rytteriet, og det prægede bestemt den gæstfrihed, der udfoldedes i det døgn eller saa, besøget varede. Vi blev beværtet paa det fyrsteligste, og trods det strenge forbud, har jeg kun i Rusland været stillet over for en saadan overflod paa drikkevarer. Til søvn var der ikke afset tid, og da vi afrejste den følgende middag, fulgte mange officerer med i toget, og de havde indrangeret en vogn med regimenternes musikkorps, der underholdt os, til vi skiftede tog, og vore værter forlod os.

Det var betydet mig, at opholdet i Finland næppe blev af lang varighed. Alligevel overraskede det mig i marts 1922 at modtage ordre til at vende hjem til en kontorchefstilling i ministeriet. Her viste det sig, at jeg skulde afløse Boeck, der var chef for den politisk-handelspolitiske afdelings 1. kontor for politiske sager. Boeck skulde paa et studieophold i Frankrig. Jeg fik snart et vink om, at han ikke vilde vende tilbage til kontoret, og at jeg kunde vente at faa det, om jeg var arbejdet voksen. Igen stod jeg over for noget helt nyt, hvor jeg, der ikke var jurist, maatte søge at klare mig med lidt sund fornuft og støttet af min administrative erfaring. Netop disse ting henviste Reventlow mig til, da jeg ved min tiltræden spurgte ham, om jeg ikke skulde prøve at tage juridisk eller statsvidenskabelig eksamen.

Endnu en gang tilsmilede skæbnen mig: kontorets to fuldmægtige hed nemlig Nils Svenningsen og Gustav Rasmussen, navne, der i

dag taler for sig selv. Hvad de tænkte om mig, ved jeg ikke, sagtens har de undret sig, men jeg vidste nok om dem til at forstaa, at her var en chance for at lære noget. Det lykkedes ret hurtigt at vinde deres tillid og blive taget med ind i deres specialer, henholdsvis det sønderjydske spørgsmaal og Grønlandssagen, der i de aar var center for dansk politisk interesse.

Chefen for 1. kontor sad i et lille hjørneværelse paa 2. sal med udsigt til Kongens Nytorv. Det laa nær ved det venteværelse, der stødte op til afdelingschefens, Reventlows kontor, og det hændte meget ofte, at ministeriets trofaste, men noget arbitrære bud, Kjettinge, smækkede min dør op og viste mennesker ind til mig uden mindste hensyn til, om deres anliggende vedkom mit kontor, hvad netop ofte ikke var tilfældet, og af og til kunde disse overraskende besøg være nok saa besværlige. Men gamle Kjettinge havde nu en særstilling, opbygget paa tradition, hans far er saaledes gaaet over i Danmarkshistorien, som det kan ses i professor Aage Friis' skildring af begivenhederne i 1870. Sønnen havde ogsaa betydeligt frisprog, og det fortaltes, at han en dag forløb sig over for selve udenrigsministeren, der spagfærdigt ytrede: Husk dog, Kjettinge, De taler med Danmarks udenrigsminister, og omgaaende fik svaret: Ja, udenrigsminister, men hvor længe? Kjettinge saa med betydelig skepsis paa det efter hans mening noget blandede selskab, som den nye tid havde skyllet ind i det hidtil højfornemme ministerium. Det var derfor en paaskønnet anerkendelse, naar han, efter at have set mig an i et aarstid, en dag fulgte mig ud paa trappen for at betro mig, at jeg var den af de nye, der var »faldet bedst til!«

Den i foraaet 1920 med betydelige forventninger dannede regering Neergaard var i sommeren 1922 kommet ud i betydelige vanskeligheder, bl. a. paa grund af Landmandsbankens sammenbrud, der nødvendiggjorde hele to redningsaktioner. Der var ogsaa rygter om, at vor udenrigsminister efter mange aars udlændighed havde svært ved at finde sig til rette inden for kollegernes kreds. Alligevel kom det overraskende, ogsaa for ham, at han sammen med sin særlige uven Klaus Berntsen og handelsminister Thyge Rothe pludselig

blev afskediget. Afløser blev den tidligere direktør for Det Forenede Dampskibsselskab Cold, der forud havde været guvernør i dansk Vestindien. Cold var ogsaa en mand, der levede bag en maske, kølig, uden lyst til at lære andre end de højeste tjenestemænd at kende. Det politiske interesserede ham neppe større. Referater til ministeren maatte nødig være paa mere end en halv folioside.

Medens kammerherre Harald Scavenius' afgang skyldtes helt personlige aarsager, naaede dønningerne fra krisen i Landmandsbanken paa anden vis ministeriet. En del tjenestemænd, ude og hjemme, fandt deres navn paa spekulationskonti, som banken havde manipuleret med, og hvis tab ofrene maatte dække mere eller mindre omgaaende. Kammerherre O. C. Scavenius havde haft sæde i bankens snævrere bestyrelse, og det viste sig hurtigt, at hans stilling over for udenrigsminister Cold var uholdbar. Kammerherren tog sin afsked, forinden viste han mig den godhed at sørge for min udnævnelse i 3. lønningsklasse; jeg var saa virkelig kontorchef, og det var jeg ham meget taknemmelig for.

Ved forhandlingerne om udenrigsloven af 1921 havde der i rigsdagen været stor interesse for valget af direktøren, men Harald Scavenius afslog meget bestemt indblanding i spørgsmaalet, og indskrænkede sig til at erklære, at han vilde vælge »den bedst egnede«, hvor han saa fandt ham. Da nu en minister udefra skulde til at vælge en ny direktør, var det lettest for ham at vælge den, der i følge loven var direktørens stedfortræder, nemlig grev Reventlow, der var traadt til, da O. C. Scavenius forlod stillingen. Reventlow selv, der dengang ikke var fyldt 39 aar, har — beskeden og selvkritisk som han er — neppe selv haft ambitioner og bestemt kun med store betænkeligheder bøjet sig for Colds ønske om, at han overtog stillingen. Noget har det mulig lettet ham afgørelsen, at han kunde overlade chefen for ministeriets retsafdeling, Ove Engell, sin hidtidige vigtige stilling som chef for den politisk-handelspolitiske afdeling.

Mellem disse to jævnaldrende embedsmænd havde der i de halvandet aar, den nye ordning havde virket, udviklet sig et godt og

meget venskabeligt samarbejde. De to var helt forskellige, men supplerede hinanden paa bedste maade. Reventlow, der var rykket saa hurtigt op til direktørstillingen, havde ikke naaet at befri sig for en kontorchefs fornemmelser og arbejdsmaade. Dette fik i den første tid udslag i en lyst til at arbejde direkte med visse fuldmægtige, uden om afdelings- og kontorchefer. Tildels kunde det forklares med, at ministeriets stab som helhed efter omorganisationen var temmelig uerfaren og savnede rutine. Reventlow var meget grundig og havde »betænklighedernes naadegave«. Til trods for, at han tilbragte mange aftener og søndage paa sit kontor, kunde sager ligge ret længe hos ham, før han tog standpunkt. Engell havde en meget hurtig opfattelsesevne, saa omgaaende det centrale i en sag og var i reglen ikke bange for at træffe afgørelser til lettelse for direktøren. Men Engell var ingen debattør, og just fordi han saa hastigt kunde tage stilling, kunde han ikke altid finde argumenter til forsvar af et maaske rigtigt standpunkt over for den grundigt arbejdende direktør. Herved kunde kontorcheferne sommetider opleve overraskelser. For mit vedkommende fandt jeg samarbejdet med Engell som afdelingschef inspirerende og fornøjeligt, og han, den fine jurist, lod mig aldrig mærke nogen art af overlegenhed paa grund af mine manglende juridiske kundskaber — tværtimod udtrykte han tilfredshed med, at denne mangel ikke influerede paa sikkerheden ved sagernes behandling. I denne forbindelse maa jeg dog omtale et tilfælde, hvor jeg faktisk var ude at svømme.

Udenrigsminister Cold havde fra sin forgænger overtaget et lovforslag om oprettelse af et Udenrigspolitisk Nævn, som hverken Harald Scavenius selv eller partiet Venstre var særlig begejstrede for. Det var nærmest fremsat for at imødekomme oppositionen. Da imidlertid Socialdemokraterne allerede i sommeren 1922 begyndte at skimte den kommende morgenrøde, kølnedes ogsaa deres interesse for nævnet. Det havde været en let sag at lade forslaget begrave i et udvalg i folketinget. Enten det nu var manglende parlamentarisk rutine eller det, at ministeren tog det som en sport at føre et lovforslag igennem, for hvis politiske side han neppe havde større for-

staaelse, nok er det, forslaget havnede med noget besvær i landstinget. Nu vilde skæbnen, at professor Berlin netop dagen før dette ærværdige ting skulde behandle lovforslaget, skrev en artikel i Aften-nationaltidende, hvori forslaget stempledtes som grundlovsstridigt. Den følgende morgen kaldte udenrigsministeren mig til sig og forlangte et svar paa Berlins angreb. Reventlow havde behandlet denne sag med Gustav Rasmussen. Han havde orlov, og Gustav Rasmussen var ikke i ministeriet. I min kvide maatte jeg saa skrive noget sammen, og Cold fik sit stykke papir, gik i partimøde, og kom ud derfra med et beroligende: Det blev vedtaget! til mig, der ventede udenfor. Saa kom forhandlingen i landstinget, hvor der rigtig nok blev stillet spørgsmaal om Berlins artikel. Ministeren besteg med vanlig værdighed talerstolen, satte brillerne paa, og mit makværk blev læst op som et sagkyndigt responsum. Jeg gøs, men tinget lod sig imponere, og Cold og jeg skaffede saaledes kommende udenrigsministre et instrument paa halsen, som til at begynde med blot blev en tumleplads for oppositionen, indtil dr. Munch fik instrumentet i hænde og aflokkede det de rette toner. Men tanken om, at rigsdagsreferaterne til sene tider vil bevare denne min første politiske indsats, er lidt uhyggelig.

Det smukke palæ paa Kongens Nytorv havde passet fortrinligt til det fornemme, men nok noget verdensfjerne udenrigsministerium, der virkede før verdenskrig I, men under denne og bagefter udvidedes rammerne om ministeriets virksomhed saa voldsomt, at en forandring blev nødvendig, og her tilbød der sig i efteraaret 1922 en løsning, da Kongen vægrede sig ved at tage den bolig i brug, der var indrettet i øverste etage paa Christiansborg Slot, og den klarede sagen, indtil afslutningen af verdenskrig II medførte nye krav til udenrigstjenesten.

VII

GRØNLANDSSAGEN OG ANDET

Grønlandssagens historie skal ikke fortælles her, det kræver adgang til akter og maaske en særlig tilladelse; kun har jeg lyst til at opfriske enkelte personlige oplevelser i denne forbindelse. I sin start saa denne sag ret uskyldig ud, hvad ogsaa den norske udenrigsminister Ihlen maa have ment, da han afgav sin senere saa omstridte erklæring til kammerherre Krag. Men det gik med den sag som med de sibyllinske bøger, mulighederne for en løsning blev aar for aar ringere — og dyrere. Spændingen blev saa stærk, at den danske regering hen paa sommeren 1923 tilbød en drøftelse mellem en dansk og en norsk delegation, der ikke maatte bestaa af juridiske sagkyn-dige, men af politikere.

Udenrigsminister Cold vilde selv vælge forhandlerne og opfordrede I. C. Christensen, Stauning, baron Otto Reedtz-Thott og Hassing-Jørgensen til at træde ind i delegationen med I. C. som formand. De fulgte kaldet, men det antydedes, at partierne ikke følte sig bundne ved dette valg, selv om det da var repræsentativt nok, skulde man mene. Gustav Rasmussen og jeg blev sekretærer.

Sammensætningen af den norske delegation blev: fhv. udenrigsminister Mowinckel, formand, professor Koht, redaktør Hambro og gaardejer Høgset med Castberg og Smith-Kjelland som sekretærer. Da Castberg blev professor, afløstes han af Jens Bull.

I oktober 1923 mødtes disse gæve kæmper til en første holmgang i København med I. C. som forhandlingsleder. Den valgte form havde sine ejendommeligheder og medførte i første omgang den ulempe, at i hvert fald de danske forhandlere stod temmelig frem-

mede over for stoffet. Det kunde ikke undgaa at præge forhandlingerne, og sekretærerne, der kendte sagen til bunds, maatte lide i tavshed. Dertil kom, at vore forhandlere indtog fremtrædende stillinger i parti eller samfund, og de viste til at begynde med ingen tilbøjelighed til at udnytte den viden, som et par dem helt ukendte, unge mennesker maatte sidde inde med. Jeg skal ikke glemme den undrende kølighed, der opstod, da jeg første gang paa et internt møde aabnede min mund for at give en retledende oplysning. Men efterhaanden vænnede de fire store herrer sig til tanken om, at vi begge vidste god besked og dertil var helt forstandige. Villigheden til at spørge os voksede, og ved forhandlingernes afslutning i København var tillidsforholdet solidt etableret.

Lejligheden til at opleve paa nært hold de to betydeligste politiske førere, Danmark har haft i de sidste to menneskealdre, var naturligvis kærkommen. »Hr. I. C. Christensen«, som han bramfrit lod sig kalde, havde sat punktum for sin politiske karriere, selv om han endnu var medlem af folketinget. Men hans stærke personlighed stod uanfægtet. Han gjorde et helt monumentalt indtryk, der kun forstærkedes ved det ejendommeligt mosgroede, der var ved ham. Straalende begavet eller hurtig virkede han ikke, men man følte hans lutrede karakter, han virkede gedigen og tillidvækkende, samtidig meget enkel, hvilket kunde fremkalde et indtryk af naivitet, der nok ikke var forhaanden. Mig kaldte I. C. »kaptajn«, maaske i erindring om vor fælles militære fortid — det var jeg glad for. Han fyldte, hvor han stod, vi var stolte af ham som fører — ogsaa naar han sad over for Movinckel, der dog var en skikkelse. — Om Stau-ning senere.

Karakteristisk nok var det direktør Hassing-Jørgensen, der ved forhandlingernes begyndelse dristigt styrtede sig ud i de vanskeligheder, som sagen vitterlig frembød. Partipolitisk følte han nok, at han havde en position at dække, fordi det var regeringen Zahle, der i sin tid havde slaaet sig til ro med Ih lens *mundtlige* erklæring, men ogsaa paa andre punkter greb han friskt og uhæmmet ind i debatten, paa et tidspunkt, hvor kollegerne endnu følte sig lidt usikre over for de problemer, særlig af folkeretlig art, som sagen

frembød. I. C. maatte som forhandlingsleder holde sig tilbage, hvad sikkert passede ham bedst. Baronen, der havde, hvad man kalder en sund menneskeforstand og megen praktisk sans, naaede nogenlunde hurtigt et overblik, der tillod ham at gribe jævnt og naturligt ind i diskussionen. Stauning, der aabenbart ikke havde haft tid til at sætte sig ind i sagen paa forhaand, var yderst faamælt og levede kun een gang et større indlæg — en morgen han var i daarligt humør, og Nordmændene havde været særlig udfordrende.

De norske forhandlere var bedre instruerede, og Mowinckel, Koht og Hambro var alle tre veltalende og slagfærdige modstandere. Hambro var paa forhaand udpeget som den mest intransigente. Det bekræftede sig ikke senere i forhandlingerne, tværtimod viste han ved given lejlighed betydelig realitetssans og forhandlingsvillighed.

Forhandlingerne i København blev en forpostfægtning. Der blev givet Nordmændene frihed til at tale fra leveren, lufte den i fortid og nutid begaaede »uret« og klargøre de erhvervsinteresser, de følte true ved den foretagne lukning af Østgrønland. Særlig skaansomt blev talefriheden ikke brugt, I. C. var en taalmodig forhandlingsleder.

Den norske gesandt Huitfeldt gav en middag for delegationerne, der besvaredes med en middag i udenrigsministerens villa i Ryvangen. Han var i denne periode genstand for grovkornede, ja, ærekrænkende angreb i folketinget fra Socialdemokraterne, hvor Stauning og Borgbjerg førte an. Det kunde derfor være noget pinligt for begge parter at mødes som vært og gæst, men Cold bevarede sin maske, og Stauning mødte med vanlig ro, tilsyneladende helt uanfægtet.

Selv om mødet i København ikke skulde bringe noget resultat, havde det dog givet en klaring; man kunde skimte, hvor det bar hen, og visse forberedelser til de videre drøftelser i Oslo i januar 1924 blev trufne. Alle ved, at det endte med den fra mange sider haardt bedømte Østgrønlandsoverenskomst. At den havde kedelige skønhedsfejl, skal heller ikke jeg nægte, men jeg vil ikke løbe fra mit beskedne medansvar for et stykke politik beregnet paa at udligne en begyndende strid mellem to broderfolk. — At det ikke lykkedes, er hverken overenskomstens eller Danmarks skyld, heller ikke de

tre norske forhandlere — Høgset var død — de søgte loyalt paa det skabte grundlag at dæmme op for den strømning i norsk politik, der førte til nederlaget i Haag, hvorved vor overenskomst indirekte, gennem de administrative bestemmelser, som dens gennemførelse gav anledning til, var en støtte.

Professor Koht stillede som ivrig »maal«mand forslag om, at overenskomsten skulde skrives paa fransk, for at undgaa rigsmaalet. Men det afviste I. C. — Danmark og Norge kunde ikke slutte overenskomst paa fransk. Hermed var sikkert de andre Nordmænd tilfredse — overenskomsten blev paa dansk og norsk, med oversættelse til maal.

Inden for den danske delegation var der det fornøjeligste samvær. Vi spiste hver dag samlet frokost, og baronen var meget kritisk med spisesedlen, hvis sammensætning var Gustav betroet. Om aftenerne spillede Hassing-Jørgensen, baronen og sekretærene tit bridge, og Stauning sad med sin pibe, en toddy og en bog og indskød hyggelige bemærkninger. En aften sad han og læste i den lige udkomne beretning om Landmandsbanken, idet han flittigt gjorde notitser. I spøg sagde jeg: »Hr. Stauning sidder nu og samler materiale mod os Transatlantikere!« Omgaaende lød det tørt med hans dybe brysttone: »Jeg tager ikke smaavildt!«

En anden gang paatalte baronen, at vi under forhandlingerne sad og stak sedler til de høje forhandlere: »Man skulde tro, vi var skole-drenge til eksamen!« Det gjorde vi nemlig oftere, naar vi vilde henvende opmærksomheden paa et eller andet. Hertil bemærkede Hassing-Jørgensen troskyldigt: »Ja, jeg er nu glad for den haandsrækning!« Straks fulgt af Stauning ubarmhjertige replik: »De trænger saagu' ogsaa mest til det!«

I. C. spiste med os og samlede os af og til i sin salon, naar der var noget at drøfte. Saa sad vi tit bagefter og passiarede, hvorved de fire politikere, der kom glimrende ud af det med hverandre, smaadrillede eller fortalte historier fra rigsdagen. Engang omtalte I. C., at han holdt saa meget af at høre Borgbjerg tale, at han altid stillede sig lige foran talerstolen, og I. C. roste Borgbjergs veltalenhed og fantasi. Det ord fik Stauning til at fortælle, at Borgbjerg ikke sjældent, naar han

kom op paa talerstolen, lod sig rive med af sin egen veltalenhed, saa at han sagde noget helt andet, end de forud havde aftalt, at han skulde sige. Da en sagde, at Borgbjerg jo var digter, mente Stauning, at det kunde være farligt, naar man skulde være politiker.

Ved et af de sidste møder indviklede Hassing-Jørgensen sig i nogle folkeretlige betragtninger, som Gustav fandt betænkelige — gode raad var dyre — men Gustav klarede sagen ved at række en seddel over. Paa den læste taleren: »Vil De ikke tie stille nu? De maa gerne skælde mig ud bagefter!« Taleren sluttede af, han blev slet ikke vred, og det taler stærkt for hans intelligens og gode hjerte.

Stauning stod sagtens dengang i sit livs zenith, og det var en fornøjelse at komme ham paa nærmere hold. Det hændte ikke saa sjældent, at han og jeg var alene paa hotellet om aftenen, vi sad saa i restauranten, passiarede ved et glas vin og saa paa livet. Det var en interessant epoke, tydeligt som det var, at ministeriet Neergaard sang paa sit sidste vers. Stauning betragtede dets fald som saa sikkert, at han ikke betænkte sig paa at være borte fra rigsdagen i flere uger. »Man behøver jo ikke at slaa en død mand ihjel,« forklarede han. Naar jeg i senere aar mødte Stauning som Danmarks statsminister, viste hans venlighed, at han ikke havde glemt disse muntre dage.

Folketingsvalget i april 1924 gik saa efter forventning. Stauning dannede sin første regering, rent socialdemokratisk med de Radikale som Støtteparti, lille bror maatte lære at trave, som det lidt udfordrende udtryktes. Kun udenrigsministeren blev en fagmand, den mangeaarige gesandt i Berlin, grev Carl Moltke. Naar Stauning fik øje paa ham, kom det vel bl. a. af det samarbejde, greven havde haft med danske Socialdemokrater paa det humanitære omraade efter krigen. Ogsaa spillede hans presseattaché Laurits Larsen, der havde været redaktionssekretær ved Socialdemokraten, maaske en rolle. Grev Moltke saa sandsynligvis i udenrigsministerposten en udvej til at komme væk fra Berlin, ogsaa kan der have været et hensyn til Kongen. At han lettede stillingen for Staunings første regering i starten, er sikkert, selv om han erklærede ikke at tilhøre partiet.

Da det ikke var lykkedes Venstreregeringen at faa Østgrønlands-

overenskomsten i havn før valget, kom jeg straks i nært samarbejde med den nye udenrigsminister, der slet ikke kendte denne sag og vist egentlig var ked af at skulle i lag med den. Engell drev den sommer sprogstudier i Frankrig, og Gustav havde faaet en længere sygeorlov, medens sagen behandlede i Folketinget.

Paa denne maade lærte jeg en mærkelig og betydelig personlighed at kende, for hvis minde jeg bøjer mig i beundrende hengivenhed. Grev Moltke var med sin høje elegante skikkelse, sit smukke statsmandshoved, som mindede om Martinius Nielsen i Poul Lange og Thora Parsberg, i ualmindelig grad udstyret for den gerning, som han som ung søofficer havde foretrukket; selv hans hoftelidelse og stokken gav ham en flatterende mindelse om Talleyrand. Fransk, Tysk og Engelsk beherskede han til fuldkommenhed, hans konversation var munter og elegant. Jeg har hørt en udlænding sige, at en stormagt kunde være stolt af at have grev Moltke som ambassadør, og han var i den grad den internationale fagmand, at han sikkert havde udfyldt pladsen. Grev Moltke levede som gesandt og udenrigsminister samvittighedsfuldt for sin gerning. Han var et af de flittigste mennesker, jeg har kendt, han var tapper og lod aldrig sin pinefulde sygdom afholde sig fra, hvad han ansaa for pligt. Han var den fødte fører, elskede kamp og vanskeligheder, jo større de var, desto bedre hans humør, aldrig blev han urimelig eller nervøs. Skønt hans lange arbejdsdag var fuldt optaget, havde han aldrig travlt, altid gav han sig god tid til at drøfte en sag, tale med mennesker, der søgte ham — somme tider for god tid, saa gamle Kjettinge mente at maatte gribe ind, tit med en frit opfundet besked. Han var aldrig smaalig, støttede sine underordnede og hørte gerne deres mening. For at give billedet relief er det rigtigt at tilføje lidt skygge: Greven skulde have tid til at fordøje en sag, man fik det indtryk, at hans hjerne var udstyret med mærkeligt snoede vindinger, som det tog større problemer tid at passere, før han helt fik hold paa dem. Det følte vi i den komplicerede Grønlandssag, som det ikke var let at naa til kernen i. »Han har det som broren, han falder af paa flad bane!« sagde Reventlow engang, da det pludselig glippede paa et punkt, som vi troede var ham klart. Hans bror ritmester Frederik

Moltke var i sin ungdom en ivrig, men ikke altid heldig væddeløbsrytter. Af fremmede lod greven sig dog aldrig saaledes overrumple. I værste fald kunde han paa en imponerende maade snakke »sort«, saa den besøgende maaske forlod ham noget undrende — uden at vide ud eller ind. Forøvrigt kunde grev Moltke ogsaa for os andre, navnlig før man lærte ham at kende, være lidt svær at forstaa, sandsynligvis paa grund af sin særprægede aandsform og det noget kunstlede sprog.

Men han lærte Grønlandssagen og førte den igennem, som den sportsmand han var, trods alle besværligheder og direkte og indirekte modstand. Men Socialdemokraterne og Venstre holdt fast af loyalitet mod Stauning og I. C. Christensen.

Forud for behandlingen i landstinget havde grev Moltke tilkaldt partiformændene — en temmelig gebræklig forsamling: Ole Hansen, Piper, Harald Jensen og Herman Trier. Da de gik bort, karakteriserede Reventlow situationen ved at sige: »Det minder om billedet *den enøjede leder de blinde over afgrunden!*«

Grev Moltke gjorde ikke forsøg paa at tilegne sig sine taler, men læste dem simpelt hen op fra talerstolen. Kun een gang i landstinget talte han frit, da professor Ellinger havde ytret: »og saa kommer her en udenrigsminister, der aldrig har været paa Grønland, o. s. v.« Ved denne lejlighed besteg greven talerstolen og oplyste, at han ganske vist som søofficer havde deltaget i to ekspeditioner til Grønland, men at han ikke derfor ansaa sig for ekspert eller sagkyndig.

Folkeforbundets generalsekretær Sir Eric Drummond kom i sommeren 1924 til København paa en propagandarejse til flere medlemsstater. Hans følge bestod af den franske professor Mantoux, der var leder af sekretariatets politiske afdeling, en Italiener, Danskeren Krabbe, Sir Eric's privatsekretær, Miss Howard, og en anden, ikke saa højadelig dame. De var alle stærkt optagne af folkeforbundets idé. Ministeriet havde attacheret mig til Sir Eric, som jeg fulgte fra morgen til aften gennem et meget omfattende program.

Besøget hos statsministeren var lidt trykket — Stauning talte kun tysk, saa Krabbe var tolk, han var tilmed i sit tavse hjørne og havde

ikke meget at betro Sir Eric, der paa sin side var en faamælt Skotte. Vi var glade, da det var overstaet.

Blandt anden underholdning havde vi den sidste aften mobiliseret studenterne. Paa et møde i Studenterforeningen blev i Sir Eric's nærværelse dannet en folkeforbundsforening. Bagefter spiste han hos Nimb, og saa var der sørget for, hvad grev Moltke kaldte »une belle gare«, idet Sir Eric til afsked hyldedes af begejstret studenterungdom, kvindeligt som mandligt, der saa ogsaa fik en oplevelse og opfyldte en verdenshistorisk mission.

Grev Moltke tog samme aar initiativet til en fri meningsudveksling mellem danske og tyske sagkyndige om skoleforholdene nord og syd for grænsen og fik hermed forbindelse med sin kollega undervisningsministeren fru Nina Bang, hvad han fandt meget underholdende. Sagen var genstand for en meget grundig forberedelse, navnlig blev der under fru Bangs ægide afholdt et stort møde med politikere og skolefolk, der fik et mindeværdigt forløb. Nina Bang erklærede med træt stemme, at hun var i den grad overanstrengt, at hun maatte bede departementschef Aagesen om at lede mødet. Den hæderkronede departementschef rejste sig lydigt og begyndte paa et lille indledningsforedrag, men havde kun talt i faa minutter, saa fo'r fru Nina op som trolde af æske, tog brutalt ordet fra departementschefen for selv at lede mødet med fast haand, trods al træthed. Navnlig sine underordnede skolemænd behandlede hun med strenghed, mod politikerne var hun noget mildere stemt. Den granvoksne rektor Mortensen fra Haderslev var særlig enfant terrible og blev derfor tilrettevist som en uartig skoledreng. Selv en overlegen personlighed som undervisningsinspektør Bertelsen satte hun sig paa, hun fandt ham »for subtil«. Ved mødets slutning rejste hun sig og slog fast, at man i hovedsagen var naet til enighed, men saa hævnedes den uartige rektor sig ved at sige: »Hvis H. P. Hanssen er enig med ministeren, saa er jeg det ogsaa!«, hvad ikke blev paaskønnet, da netop H. P. Hanssen havde givet udtryk for særlig divergerende meninger.

Selve forhandlingerne kom til at svare til grev Moltkes hensigt,

dels at virke formidlende, dels at paavise, at det tyske mindretal hos os blev langt bedre behandlet paa skolens omraade end vort mindretal syd for grænsen. Et tysk forsøg paa at hidføre en slags aftale, der kunde have givet grundlag for senere indblanding i indre danske forhold, afvistes kategorisk af grev Moltke, der samtidig noget pludseligt sagde stop.

Vi er saa naaet til afrustningsforslaget med de sørgelig berømte korte geværer, der bragte udenrigsministeren i en slem situation. Grev Moltke saa meget realistisk paa forsvarssp rgsmaalet. Det var en kendsgerning, at den i 1922 gennemførte ordning havde s nderslaet det grundlag, der var skabt for forsvaret i 1909. Tilmed blev ordningen saboteret saa at sige fra starten. Paa den anden side vidste grev Moltke, at de korte geværer ikke vilde passere landstinget. I overensstemmelse med det forbehold, som han havde taget ved sin indtræden i Staunings ministerium, vilde han ikke som udenrigsminister sige god for regeringens forslag, en stilling, der alligevel efterhaanden bragte ham i vanskeligheder over for kollegerne, der endda begyndte at holde ministermøder uden ham. Samtidig blev greven for sin blotte nærværelse i ministeriet ugleset i de forsvarsvenlige kredse, ikke mindst blandt standsf llerne.

Uanset det aggressive forslag kunde der allerede paa dette tidspunkt spores en vaagnende tilbøjelighed hos Socialdemokratiet til at søge væk fra et efterhaanden besværligt programpunkt ved et passende forlig, og grev Moltke stod ikke fremmed for den tanke, at situationen kunde udnyttes til at forberede en l sning af forsvarssagen paa bredere grundlag. De konservative udfoldede imidlertid store anstrengelser for at aftvinge ham en klar udtalelse for derved at svække hans stilling og regeringens. Alt dette bevirkede, at greven i de taler, som han maatte holde, længe snakkede sort. Hvad det var endt med, er svært at sige, meget muligt med hans demission, hvis ikke en alvorlig sygdom medførende en betændelse i mellemøret havde bragt ham saa at sige ind i Dødens forgaard. Da han langsomt kom til kræfter, var han en tid meget ændret. Naar man talte med ham, havde man en følelse af, at han havde været saa langt borte eller saa højt oppe,

at de fleste jordiske spørgsmål forekom ham saa uendelig betydningsløse. Sygdommen lettede derfor hans stilling indenfor ministeriet og bevirkede, at han i sin sidste store tale ved 1. behandling i Folketinget af det i efteraaret 1925 genfremstillede Forslag til lov om omdannelse af hær og flåde til et vagtkorps m. v. tog et noget klarere standpunkt. Efter at have motiveret, hvorfor han hverken vilde eller kunde inklade sig paa en vurdering af forslaget teknisk set, erklærede han den 10. december 1925, at han ikke havde haft nogen betænkelighed ved, at forslaget fremsattes igen, idet han betragtede det som en naturlig konsekvens af det i forrige samling passerede, at forslaget paany kom frem til drøftelse, for at mulighederne med hensyn til *at opnaa en mere omfattende forstaaelse kunde blive prøvet helt ud.*

Grev Moltke gik imidlertid provokeret af fhv. indenrigsminister Krag videre, idet han erklærede (gengivet efter Rigsdagstidende, Folketinget, 1925/26, spalte 3119—20):

»Skulde der ved disse Forhandlinger vise sig Mulighed for at opnaa et for en længere Periode betryggende Flertal for en Ordning som den nu foreslaaede eller en lignende, vil jeg, som Forholdene ude i Verden ligger for Tiden, og iøvrigt alt andet lige, ingen Betænkelighed have ved at tage den Del af Ansvar for Regeringens Førelse, der paahviler mig. Men disse Udtalelser gælder kun og kan kun gælde den nuværende Situation, thi der er her et Punkt, hvor vi aldrig kan naa en Løsning een Gang for alle, og hvor vi stadig maa være forberedt paa at have et aabent Blik for Udviklingens Tendens.«

Bortset fra, at greven her tog kraftige forbehold, saa var risikoen, som Landstinget dengang var sammensat, ikke stor — efter en kort anden og tredje behandling efter nytaar blev forslaget oversendt til Landstinget, hvor det aldrig kom til behandling og dermed var begravet for stedse, idet den socialdemokratiske regering faldt i efteraaret 1926.

Da det maaske kan synes underligt, at jeg kunde samarbejde med grev Moltke i denne kedelige sag, saa er der først det at sige, at hverken ministeriets direktør eller den fungerende afdelingschef viste

lyst til at gaa ind i sagen, og en skulde hjælpe udenrigsministeren, og dernæst at jeg delte grev Moltkes syn paa det ønskelige i, at for-svarssagen søgtes løst paa et bredere grundlag. Til belysning af mine tanker om spørgsmaalet vil jeg som bilag aftrykke udskrift af et brev, som jeg den 7. november 1928 skrev til redaktør Nikolaj Blædel efter et besøg, som han havde aflagt i Berlin, hvor jeg paa den tid gjorde tjeneste. Jeg bedømte dengang Tysklands militære stilling som meget svag, hvad den vitterlig var i 1928 og et stykke fremefter. Ogsaa spillede det en rolle, at jeg tillagde 1922-ordningen ringe værdi, dels fordi den helt havde opløst hærens faste rammer, dels fordi den blev saboteret fra starten.

Ved en konference om vaabenhandel, der i foraaet 1925 blev afholdt under folkeforbundet, var minister Andreas Oldenburg delegeret med mig som suppleant. Efter hans indbydelse stoppede jeg op i Bern som gæst i det morsomme gamle patricierhus, hvori han havde indrettet sin ungkarlebolig. Her og senere under forhandlingerne i Genève, hvor vi i halvanden maaned boede sammen paa det dyre, men kedelige hotel Bergues, fik jeg lov til nærmere at lære en af den gamle karrières mest sympatiske personligheder at kende. Oldenburg holdt af at tale om barndomshjemmet og sin far overpræsidenten, som han elskede og beundrede, og hvis i bedste forstand fine kultur og gammeldags pligtfølelse utvivlsomt havde præget ham lykkeligt. Det hed sig, at hans embedseksamen var lille — lad saa være — nogen stor energiudfoldelse var han maaske aldrig indstillet paa, og særlig ærgerrig var han ikke. Men han var en klog iagttaget, gav sig tid til eftertanke og overvejelse, hvilket fik klart udtryk, naar han, ikke saa ofte, bestemte sig til at gribe pennen. Faa har skrevet bedre — og færre — politiske beretninger end han. Han var venlig, med fin humor og havde en mærkelig evne til at tale med børn og ganske unge — ogsaa kunde han fortrylle opvartningspiger, saa de med smil serverede ham det bedste i de kroer og smaarestauranter, hvor han holdt af at indtage sine maaltider.

Han var konservativ og ingen ubetinget beundrer af den nye aand,

*Minister Ove Engell, chef for udenrigsministeriets politisk-handels-
politiske afdeling 1922—27.
Efter fotografi stillet til raadighed af fru Vibeke Engell.*

som Oplysningsbureauet for Erhvervene skulde inaugurere. Med elskværdig ironi fortalte han følgende historie:

En mand i Jylland havde skrevet til gesandtskabet i Bern om et fortrinligt middel til udryddelse af oksebremselarven, og det ønskede han hjælp til at sælge i Schweiz. Oldenburg skrev til Oplysningsbureauet for at faa noget at vide om manden og hans middel. Der blev svaret, at midlet havde været prøvet ved Landbohøjskolen, i nogle tilfælde med dødelig virkning — ikke for de fæle larver, men for de behandlede dyr. Sagen henlagdes. Saa gik vel et aar, og gesandtskabet fik fra oplysningsbureauet et brev om nøjagtig det samme middel; heri meddeltes, at en sagkyndig vilde komme til Schweiz for at demonstrere midlet, vilde gesandtskabet sørge for, at forsøgskreaturer stilledes til raadighed? Nu blev Oldenburg urolig, skrev tilbage og henviste til den tidligere korrespondance. Bureauet svarede med en undskyldning for, at den tidligere korrespondance var overset — men, tilføjedes, *det gjorde ikke noget*, for den sagkyndige var forsinket, og der var endnu tid til at skaffe forsøgscyrene!

Danmark havde ikke nogen stor interesse i konferencen ud over at holde mulighederne aabne for Rekyriffelsyndikatet, saa vi var nærmest tilskuere. Efter generaldebatten blev jeg medlem af den militære kommission, overvejende sammensat af officerer. Her var der lejlighed til at følge et temmelig utilsløret og helt kynisk spil med det politiske apparat, som folkeforbundet frembød. Konferencen faldt sammen med en forberedende fase, der kort efter førte til Locarno Konferencen. Under denne fase var der opstaaet en divergens mellem den franske og den engelske regering, der var vaabenhandel ganske uvedkommende, men som ikke desto mindre fik udtryk i forhandlingerne i vor militære kommission. Her stod admiral Aubrey Smith med sine Englændere og oberst Requin som fører for Franskmandene, tilsyneladende sagligt og oprigtigt, i bitter kamp mod hinanden i saa at sige alle opkommende spørgsmaal, der førtes frem til afgørelse, oftest i fransk favør. Saa skete en storpolitisk sceneforandring — England og Frankrig havde fundet sammen ved forberedelsen af Locarno — den godtroende og stridbare militære kom-

mission blev skudt til side. Saa at sige alt det, den havde lavet, blev i hast lavet om, dels i en særlig kommission, dels i plenum, hvor de to parter nu ordnede alt i enighed.

Under opholdet i Genève holdt Oldenburg meget af at benytte fridage og frie eftermiddage til ture i omegnen. Vi afsøgte baade nord- og sydsiden af Genfersøen, strejfede ind i Frankrig over Jura-bjergene, besøgte Annecy og Mont Blanc. En dag passerede Oldenburgs skolekammerat boghandler, cand. theol. Tryde Genève paa vej til Aix-les-Bains og bad os besøge sig. En søndag fulgte vi opfordringen og fandt efter noget besvær den rare boghandlers hotel. Omgaaende inviterede han os til lunch paa et af byens luxushoteller, hvor vi fik alt det bedste; kun overraskede det os lidt, at tjeneren højtideligt, men synlig desorienteret, til stegen serverede et glas Cognac — Oldenburgs ven havde ønsket at traktere os ekstra godt og derfor efter vinlisten bestilt: »Champagne fine«!

Konferencen havde trukket længe ud, men afsluttedes i huj og hast, hvad der vist var karakteristisk for Genève-møderne. Alle vilde hjem. Selv benyttede jeg lejligheden til at gøre mit første Pariser-besøg. Meget rørende ofrede gesandten, kammerherre Bernhoft, en søndag paa mig til en udflugt til Versailles. Hjemrejsen gik over Dunkerque—Esbjerg. Vejret var fælt, og jeg trak mig tidligt tilbage for ikke at risikere noget. Senere dukkede en medpassager op, skuespiller ved det kgl. Teater Holger Gabrielsen, der havde været mere udholdende. Henimod morgen løjede det af, og vi befandt os begge bedre og gjorde et bekendtskab, som jeg fandt meget underholdende og havde lejlighed til at opfriske under det kgl. Teaters gæstespil i Reykjavik i 1952.

I februar 1926 blev afrustningssagen genoptaget, og jeg forsøgte en forkølelse for at være til raadighed for grev Moltke ved et møde i Folketinget. Følgen blev min anden gigtfeber, 25 aar efter den første, og denne gang meget langvarig. En serie forkerte diagnoser bevirkede, at jeg først i maj paa eget forlangende blev indlagt paa Bispebjerg Hospital. Til alt held kom jeg her i hænderne paa professor

Einar Meulengracht, der jo kan stille en diagnose. Han tog sig af mig, fandt plads til mig paa en enestue og gav mig den rigtige behandling. Efter fire maaneder paa hospital var feberen ophørt, men jeg var stadig ikke rask, min højre skulder var helt stiv og begge knæ meget medtagne og smertefulde. Alligevel lod jeg mig udskrive.

Det var blevet bestemt i mellemtiden, at jeg ikke skulde vende tilbage til min kontorchefspost, og ministeriet tilbød mig hensynsfuldt et halvt aars ophold i Frankrig til studium af sproget (og nødvendig efterkur og rekreation). Det var endnu et vrag, der i slutningen af september rejste ud over Esbjerg—Antwerpen med byen Dax som maal. Her findes naturlige slambade, som allerede Romerne brugte, og de er endnu meget virkningsfulde, men hoteller og navnlig badeanstalterne var dengang ret primitive. Noget opmuntrende rekreatiionssted var Dax ikke. Byens seværdigheder var snart udtømt, landskabet fladt og trist, klimaet hen paa efteraaret ret fugtigt, og synet af de mange værkbrudne mennesker virkede deprimerende. Efter besøg i Biarritz, Pau og Lourdes, hvor der ikke skete noget under, valgte jeg Perpignan til vinterkvarter.

Her havde jeg det held at faa et værelse i et hus med centralvarme — noget sjældent paa de breddegrader — hos en brav vinhandler, Rivière, hvis frue tog mig i forplejning. Det var hyggelige, jævne mennesker, med hvem jeg kunde tale fransk. Maaske var accenten ikke den bedste, deres hjemmesprog var Catalan, som almindelig taltes i denne egn. Jeg fik her en morsom lejlighed til at studere fransk provinsliv.

Familien var barnløs, men den traditionelle »Husven« savnedes ikke. Det var en velhavende møbelhandler, der havde sit eget hjem med kone og børn. Ikke desto mindre mødte han daglig til kaffe efter frokost, blev en times tid og kom saa igen efter middag for at spille Belotte. Dette viste sig at være et fornøjeligt spil, som jeg hurtigt lærte og blev fast deltager i. De to herrer bar begge »sixpence«, som de saa vidt jeg kunde konstatere aldrig fjernede fra hovedet dagen igennem, selv ikke ved maaltiderne eller kortspillet. Fru Rivière var saa vant til dette, at hun følte sig trykket af min overdrevne høflighed, naar jeg i entreen talte med hende og holdt min

hat i haanden. Hun sagde derfor altid: »Couvrez-vous, Monsieur!« Vor husven havde automobil, og han tog om søndagen, ikke sin familie, men M. og Mme. Rivière med paa udflugt. Ogsaa jeg nød godt af dette og fik set de maleriske middelhavsbyer Port Vendres og Colioure i nærheden af den spanske grænse.

Familien Rivière var meget stolt af et fint bekendtskab, som de havde i dyrlægen ved Præfecturet og hans meget smarte frue. De bærede os nogle gange med at komme til souper, og saa spillede vi fire herrer vor Belotte bagefter. Trods det fine besøg var det stadig de samme uhyggelig snavsede kort, som vi ogsaa brugte til daglig. I selvforsvar havde jeg lyst til at forny dem og købte derfor et spil Belotte-kort, som jeg stak i lommen i haab om at finde en lejlighed til en taktfuld ombytning. Den kom temmelig omgaende, da M. Rivière en dag ved frokosten anmeldte dyrlægefamiliens besøg. Da han glad tilføjede: »Et après le souper, nous aurons une Belotte *soignée!*« var stikordet givet. Mine kort kom paa bordet med en spøgefuld bemærkning, der blev godt optaget.

I februar saa jeg mig om efter et sted, hvor jeg kunne tage endnu en badekur før hjemrejsen. Jeg var væsentlig bedre, men stadig langsomt gaaende. Paa Rivières anbefaling tog jeg først op til et lille badested i Pyrenæerne, le Boulou. Det laa meget smukt med gode, ikke for anstrengende spadsereture, men der var kun mulighed for en brøndkur til renselse af de indre organer, og ingen bade. Da mine medgæster heller ikke var særlig spændende, brød jeg op og flyttede til det nærliggende Amélie-les-Bains. Her var der større hoteller med fortrinlige svovlbade og mennesker, som jeg var glad ved at lære at kende. Naturen var herlig, foraaaret var i anmarch, og jeg blev stadig bedre, saa at jeg i slutningen af marts 1927 kunde tage hjem over Paris til København nogenlunde restitueret og i hvert fald arbejdsdygtig; men det havde altsaa taget mere end et aar.

VIII

SYV AAR I BERLIN

I mellemtiden havde udenrigsministeriet udnævnt mig til legationsraad ved gesandtskabet i Berlin, hvor jeg meldte mig efter et kort ophold i København. Gesandt var, siden grev Moltkes udnævnelse til udenrigsminister i 1924, kammerherre Herluf Zahle. Laurits Larsen var presseattaché, statskonsulent A. P. Jacobsen landbrugsattaché, Nils Svenningsen legationssekretær og Rudolph Collstrop Attaché Honoraire.

Kammerherre Zahle var en markant skikkelse af en type, som karrièren efter 1921 ikke har evnet at forme tilsvarende. Han var i meget ung alder naaet op i det gamle udenrigsministeriums fineste stilling som chef for 1. departement, en meget vigtig og ansvarsfuld post, som han under krigen 1914 til 18 utvivlsomt bestred med megen dygtighed. I 1918 udnævntes Zahle til gesandt i Stockholm, hvor han førte et stort hus og bæredes med Kong Gustavs venskab. Kun ugerne lod han sig forflytte til Berlin, men havde dog i 1927 fundet sig helt godt til rette ogsaa her. Høj og blond, altid elegant, var han en person, som man ikke oversaa. Overalt gjorde han sig gældende med den selvfølgelighed, som urokkelig selvtillid og selvfølelse giver. Paa dette tidspunkt, 54 aar gammel, var han stadig spændstig af ydre og drev med iver golfspillet. Hans arbejdsmetode havde faaet præg af den succes, som han karrieremæssigt havde haft, og som tidligt havde bragt ham til tops. Som chef var han meget behagelig og overlod uden smaalighed sine medhjælpere arbejde, naar de viste, at de kunde klare det. Som autoritet i alle spørgsmaal angaaende protokol og ordensvæsen var han os en god vejleder, og han kunde

glæde sig over paa dette felt ofte at blive raadspurgt af kolleger, ogsaa inden for Auswärtiges Amt.

Kammerherren var uhyre belæst og stor kender af litteratur og skuespilkunst. Han havde da ogsaa i de unge aar færdedes i de frisindede intellektuelle kredse, der i skyggen af brødrene Brandes mødtes med Gyldendaldirektøren Peter Nansen som selskabeligt centrum. Endnu som gesandt i Berlin kunde Zahle kokettere med en ambition i retning af chefsposten for det Kongelige Teater. Efter Goethejubilæet i 1932, som Kammerherren overværede, talte mange i Berlin om hans »Goethe-Ansigt«. Hvis man læser Johann Peter Eckermans beretning om hans første møde med den store Digter, bliver ikke alene kammerherre Zahles ansigt, men tillige hans ydre skikkelse og optræden lyslevende for en.

Laurits Larsen var cand. jur. og havde været redaktionssekretær ved Socialdemokraten. Han blev efter krigen sendt til Berlin som presseattaché for ligesom at »demokratisere« greven og lette ham forbindelsen med de førende socialdemokrater med præsident Ebert i spidsen. Larsen var herved sikkert grev Moltke til stor støtte, men samtidig fik »Demokratiseringen« i forhold til de hjemlige partifæller den uforudsete virkning, at greven ansaas for egnet til at indtræde som udenrigsminister i Staunings første kabinet. I 1927 var Larsens forbindelse med de ledende socialdemokrater maaske mindre intim end tidligere, de Herrer var blevet for store, og kun enkelte holdt fast ved det gamle venskab. Larsen havde et fortrinligt kendskab til den tyske presse, men kunde, som udviklingen nu var, kun i ringe grad indvirke paa den. Over for de danske blades korrespondenter var han hjælpsom, men noget ængstelig. Som kollega var han svært hyggelig, og han og fru Emma begge meget gæstfri.

I statskonsulent Jacobsen lærte jeg snart at kende den ualmindelig dygtige fagmand, som jeg ogsaa personlig kom paa bedste fod med. Mellem os udviklede der sig det helt rigtige samarbejde uden megen snak, som vi begge fandt fornøjeligt, og som satte frugter til gavn for de interesser, som vi var sat til at varetage.

Svenningsen har jeg nævnt før. Vort mere end treaarige samarbejde i Berlin skulde blive en meget lykkelig fortsættelse af det, der blev

afbrudt 1924 i København. Han vilde ikke synes om, hvis jeg indlod mig paa en selv meget nøgtern karakteristik. Det er heller ikke nødvendigt. Fremtidig dansk historieskrivning vil give en plads blandt de bedste til denne søn af en norsk far og en svensk mor, der administrativt styrede Danmarks Rige gennem de vanskelige og mørke maaneder fra september 1943 til maj 1945.

Collstrop passede viseringer og talte — til tider lidt højrøstet og noget utaalmodigt — med folk, der søgte gesandtskabet. Han var i den forstand »Socialattaché«, at han havde fortrinlige forbindelser med det gode tyske selskab, som han lod andre komme til gode.

Ved ankomsten tog Larsen og Svenningsen imod mig og bragte mig til hotellet. Allerede næste dag traf jeg forskellige kolleger ved en middag hos Svenningsen. Dette var indledningen til mit næsten syvaarige ophold i Berlin, der arbejdsmæssigt nok var den lykkeligste tid i udenrigstjenesten — opgaverne var mange, og tit var heldet med ved løsningen. Min chef gav mig langt tøj, og mine forhandlingspartnere i Auswärtiges Amt (= A. A.) var, saa længe ingen fremmed indflydelse gjorde sig gældende, til at tale med, og de bøjede sig i reglen for retten, naar den kunde bevises. Helbredsmæssigt var der først en del at bygge op efter mere end et aars sygdom. Senere efterlod en bronkopneumoni svækkelse i længere tid.

I A. A. kendte jeg ret godt fra København legationsraad von Weizsäcker og hans hustru, i hvis hjem jeg kom en del; men han var ansat i folkeforbundsafdelingen hos den senere statssekretær von Bülow. Tjenstlig fik jeg derfor i starten mere at gøre med grev Rudolph Bassewitz, der ogsaa havde været i København, og som nu var »vortragender legationsrat« i A. A.s Ostabteilung, der behandlede nordiske sager. Dirigent i denne afdeling var den senere ambassadør i Moskva, Tokio og London von Dirchsen, der viste mig stor elskværdighed. I den økonomiske afdeling, hvor mine vigtigste sager hørte hjemme, var chefen ministerialdirektør Ritter, senere ambassadør i Rio, en meget dygtig, begavet, men noget farlig mand. Hans højre haand var i nogle aar legationsraad Eisenlohr, en fremragende dygtig, loyal og yderst sympatisk kollega, hvem jeg ogsaa menneskeligt kom paa nært hold.

I herreklubben Casino Gesellschaft mødte jeg et ejendommeligt stykke Tyskland, der ikke kan genopstaa; en minderune er derfor maaske paa sin plads. Denne klub, der nok oprindeligt var stiftet af officerer ved garderegimenterne, havde til huse Pariserplatz 4. Medlemmer var særlig ældre officerer, kejserlige embedsmænd, hvoraf adskillige endnu var i funktion, og større landejendomsbesiddere. Dirchsen og Bassewitz var begge »Bonn'er Borusser«, en anset studenterkorporation, hvorfra mange embedsmænd i A. A. var rekruteret endnu paa dette tidspunkt, trods revolution og republik. Politisk tilhørte nok flertallet af medlemmerne det tysknationale parti. Da jeg ikke søgte politik, men bekendtskaber og underholdning, tog jeg imod Dirchsens tilbud om at indføre mig som medlem, hvilket skete uden vanskelighed, skønt der dengang kun var een anden diplomat paa medlemslisten, den svenske gesandt af Virsén, der imidlertid næsten aldrig viste sig.

Casino Gesellschaft var dengang i fuldt sving. Daglig kom mange til frokosten, og til de almindelige middage mødte som oftest ti til tolv, der nærmest var stamgæster. Hver onsdag var der den saakaldte »Gastabend«, hvor der tit var 40—50 til bords. Da jeg foreløbig ikke havde husholdning, kom jeg der den første tid daglig. Senere lagde jeg vægt paa saa vidt muligt at møde om onsdagen. Paa den maade fik jeg en meget omfattende bekendtskabskreds spredt over hele Tyskland, hvorimellem der var mange interessante og elskværdige mennesker. Af disse skal enkelte omtales.

Meget original var general von Luck. Han var den udprægede geleddofficer, havde hele krigen igennem været i fronttjeneste, først som regiments- senere som brigadefører, hvad sikkert var gaaet ud over hans nerver. Han havde faaet den fine krigsdekoration Pour le Merite, noget meget sjældent for en officer i hans charge — det var mest generaler i høje kommandostillinger eller unge, schneidige løjtnanter eller kaptajner, der kom i betragtning. Da Luck engang blev spurgt, hvordan han egentlig havde faaet denne orden, hørtes han gnavent at svare: »Med posten!« I det hele var han tavs med, hvad han havde oplevet i den krig, men ubetalelig, naar han begyndte at fortælle historier fra garnisonslivet i ungdommens dage

og navnlig om grev Waldersee's Kinafelttog, som han havde deltaget i. Om sin bror kammerherren, der var lige saa tyk, som han var lang og meget astmatisk, sagde han: »Der hat immer Schwein (= held)« og belyste dette ved at fortælle, at kronprins Friederich, den senere kejser, havde været hans, generalens fadder. Kammerherren, der var den ældste, blev saa først officer og meldte sig hos kronprinsen, der troede, det var gudsønnen og derfor gav ham en æressabel. Den ældre Luck tav, og den rette gudsøn fik aldrig sin sabel. Kammerherren spillede piquet med lyst og stort held, men om bridge havde han ikke begreb, skønt han ofte var tilskuer. Engang traadte han i en nødsituation ind som fjerdemand og blev min makker. Jeg meldte een sans atout, han forhøjede omgaaende til tre sans og lagde stolt sit kort ned med bemærkning, at der var »eine schöne Flöte« i klør. Kortet var helt stikløst, og fløjten bestod af tien sjette — men ogsaa her havde kammerherren »Schwein«, idet jeg tilfældig havde es, konge smaat tredje, de fire udestaaende klører faldt til es og konge, og spillet blev vundet stort til yderligere forvirring af kammerherrens bridgebegreber.

Min særlige velynder var en tidligere regeringsraad og godsejer von Putkamer, af alle kaldet »Herzog von Pommern«, fordi familien Putkamer hævdede at have været bosat i denne landsdel fra arilds tid. Han var nær de 70, men saa yngre ud med sit rødskæggede satyransigt, en svært hyggelig mand, en behagelig og fortrinlig bridgespiller, men finansielt temmelig derangeret. Begge dele gjaldt ogsaa om en ældre hr. von Deutsch, der intet havde imod at være læremester for svage spillere, som saa maatte betale for det — taksterne var dog lave. Han yndede til spillere, der betænkte sig for længe, at sige: »Bridge und Musik müssen schnell gespielt werden!«

Kom man i klubben om eftermiddagen, var der næsten altid bridge, og man blev uden surhed optaget i partiet, indtil der var seks. Kom en syvende, udskiltes et parti tremands bridge, der spillede efter de oprindelige stive regler. Ellers spillede kontraktbridge, men yderst konservativt — Culbertson og lignende systemer var ukendte til det sidste.

Til disse eftermiddagspartier mødte i vinterens løb den tidligere

ambassadør i Rom grev Monts og hertug Albert af Slesvig-Holstein, den sidste Augustenborger. Greven var over 80, men rank og meget høj og distingveret. Han boede altid hos fru von Friedländer-Fuld i det store hus paa den anden side af Pariserplatz. Han var vittig og skarp, men behandlede sin medspiller med den yderste kurtoisi: »Ihr Spiel ist in den besten Händen!« plejede han at berolige, naar han kunde overse, at sejren var sikker. I sine yngre aar skal han have været temmelig aabenmundet. Fyrst Bülow fortæller, at han ved sin tiltrædelsesvisit ved det oldenborgske hof som preussisk gesandt bar en rundpullet hat. Da det blev paatalt af en hofembedsmand, sagde greven: »Kleiner Hof, kleiner Hut!« Iøvrigt kritiserer Fyrsten ham ubarmhertigt i sine memoirer og gør ham til en ringe person — mærkeligt er det saa kun, at det var Bülow selv, der udnævnte grev Monts til den vanskelige og vigtige post, som ambassadør i Rom var før Krigen 1914—18. Trods sin høje alder besvarede grev Monts fyrst Bülows angreb i en bog, men han græmmede sig sikkert over dem og døde kort efter.

Den rigtige hertug syntes ikke meget om, at vi misbrugte titlen til Putkamer. Han var meget gigtsvag og havde besvær med at blande og give kort. Som dattersøn af dronning Victoria havde han opholdt sig det meste af sin ungdom i England og talte tysk med nogen engelsk accent. Han var ugift og optraadte altid meget beskedent. Om en fætter, som ogsaa hed Albert, sagde han engang: »Mein Vetter und ich, Wir sind beide dämlich, DER weiss es aber nicht!«

Kort efter min ankomst til Berlin gav underskriften af en overenskomst anledning til en præsentation for rigsudenrigsminister Stresemann, hvis ydre ikke var meget vindende. Med ham fik jeg aldrig senere berøring, i selskabslivet saas han aldrig. Hans smukke og livlige frue kom derimod overalt og var meget munter og venlig. Betegnende for bedømmelsen af Stresemann i konservative kredse var det, at hans »medsvoger«, en major v. Winterfeldt, paa grund af denne slægtsforbindelse kun med nød og næppe blev optaget i

Casino Gesellschaft, og længe efter sin indtræden blev behandlet med kølighed fra flere medlemmers side.

For Rigspræsidenten blev jeg forestillet ved hans aarlige garden party, hvor hans lille, uanseelige svigerdatter var værtinde. Hun var gift med sønnen Oscar von Hindenburg, der var adjutant hos den gamle herre, og som senere antoges at have spillet en afgørende politisk rolle, antagelig nærmest som redskab for andre, da han gjorde et temmelig ubetydeligt indtryk. Der var mange gæster, men haven var stor, og der var god lejlighed til at iagttage den gamle hærførers kæmpeskikkelse, der trods den høje alder gjorde et kraftigt og rørigt indtryk.

Fra opholdet i Stockholm var kammerherre Zahle som nævnt paa meget fortrolig fod med kong Gustav V., der havde drukket »dus« med ham, hvad paa grund af Zahles korrekthed dog kun virkede ensidigt. Hver gang kong Gustav kom paa gennemrejse til Berlin, lod han forud en af sine kavalerer varsko Zahle. Det var saa meningen, at kongen, der kedede sig i det svenske gesandtskab, skulde indbydes til frokost eller middag med bridge, hvad prompte skete. Det var altid en lille, eksklusiv kreds, men Zahle viste mig den venlighed at tage mig med. Kong Gustav følte sig ved disse lejligheder tydeligvis vel tilpas og var meget elskværdig. Naar han talte med danske, brugte han et mærkeligt sprog, der ikke var svensk, men en slags skandinavisk, maaske hans ungdoms Norske.

I løbet af mine første aar i Berlin traf man forskellige steder i det diplomatiske selskab et net yngre par, hr. og fru von Ribbentrop. Han havde været officer og var nu vinagent, i hvilken egenkab han betjente flere ambassader og gesandtskaber — ingen drømte om den skæbnesvangre rolle, han senere skulle spille. Overhovedet regnedes der i 1927 ikke i Berlin alvorligt med Hitler og nationalsocialisterne. De var kun svagt repræsenteret i Rigsdagen mellem andre yderliggaaende grupper, og deres præstige var paa nulpunktet efter det mislykkede putsch i München. Det skulde imidlertid snart forandres.

Selv om jeg naturligvis med interesse fulgte den almindelige

politiske udvikling, der jo blev saa skæbnesvanger, førte forholdene med sig, at jeg mere og mere maatte beskæftige mig med handelspolitiken, der udviklede sig ugunstigt for samhandelen med Danmark. Saaledes kom i løbet af aaret 1931 et mærkeligt omslag i A. A.s stilling til udenrigshandelen. Den hidtidige interesse for at oparbejde eller bevare et eksportoverskud syntes pludselig at svinde, ogsaa i forholdet til Danmark, hvor vareudvekslingen hidtil havde været omtrent 2 til 1 i Tysklands favør. Det saa mærkeligt ud, at Tyskerne netop paa et tidspunkt, hvor vi stod i vanskelige forhandlinger med England, der insisterede paa en radikal omlægning af vor import, begyndte at lægge vor landbrugseksport hindringer i vejen. Paa den maade lettede de paa egen bekostning England spillet. Vi stod imidlertid her over for en bevidst politik: Tyskland ofrede sit eksportoverskud som led i kampen, hvis maal var reparationsbetalingernes bortfald — og denne politik lykkedes.

Resultatet blev, at vi den ene gang efter den anden stilledes over for skridt, der var ugunstige for salget af vore landbrugsprodukter, saaledes nogle højst problematiske kontingenteringsordninger med Sverige for kvæg, og, hvad der var meget værre, med Finland for smør, i forbindelse med store toldforhøjelser og meget andet. Disse spørgsmaal gav i første omgang os i gesandtskabet nok at gøre. Senere førte de til meget omfattende og interessante forhandlinger, der med stor dygtighed lededes af minister Mohr, som var chef for UM's økonomisk-politiske afdeling. Flere andre deltog, saaledes direktør Viggo Helsted fra Landbrugsministeriet, generalsekretær Høgsbro-Holm, Landstingsmand Hauch, proprietær Søren Overgaard og den digre folketingsmand Andreasen. De kom hyppigt til Berlin, og der udviklede sig et fornøjeligt sammenspil — ogsaa ved kortbordet. Ved nogle trekantede forhandlinger, hvori ogsaa Finland deltog, mødte vi i direktør Pietkaniemi en fantastisk dreven forhandler, egentlig var han for dygtig, hvad man ikke skal være. Ved internationale aftaler af denne slags skal helst begge parter være tilfredse, ellers holder de ikke, den mindre tilfredse siger dem op, og det skete ogsaa her.

Ogsaa Tysklands almindelige politik havde budt paa overraskel-

ser. Rigskansler Hermann Müllers koalitionsregering, der i 1929 var blevet svækket ved Stresemanns død, maatte i 1930 vige for Brüning's mindretalsregering. Samtidig var der kommet 107 nazister ind i rigsdagen, hvor de voldte evig uro. Stor arbejdsløshed og økonomiske vanskeligheder i det hele drev skarer af smaahaandværkere, mindre forretningsdrivende, men ogsaa arbejdere, ind i dette parti, der voksede navnlig paa de mindre demokratiske partiers bekostning, det Tyske Folkepartis, det Demokratiske Partis, Erhvervspartiets m. fl.s.

I min klub taltes der naturligvis om dette, men kun ganske enkelte medlemmer lod sig indfange — de var kendt og ikke særlig agtede. Denne indstilling holdt sig længe efter, at Hitler var kommet til magten. Ved præsidentvalget i 1932 kom Hitler første gang officielt frem i tysk politik, idet han opstilledes mod gamle Hindenburg, som Rigskansler Brüning støttede paa det bedste, og endnu denne gang led Hitler et nederlag. Rygter, der dengang var i omløb, at nazisterne havde forberedt et kup, der skulde spille af om natten efter omvalget, fik jeg senere bekræftet. Partiets medlemmer havde faktisk den nat været samlet bevæbnede i alarmkvarteret parat til at gaa løs — men alarmen udeblev.

I juni 1932 blev jeg kaldt tjenstligt til København til forhandling om stillingen som gesandt i Kina, der blev ledig ved Kauffmanns forsættelse til Oslo. Kammerherre O. C. Scavenius var paa dette tidspunkt første direktør i Det Store Nordiske Telegrafelskab, og han havde over for udenrigsministeriet anbefalet mig til posten — i Kina var hans selskab, dengang som senere, den væsentligste danske interesse.

Ved min hjemkomst meddelte kammerherre Bernhoft, der havde afløst Reventlow som direktør, privat, at han vilde foreslaa mig til posten, men at den endelige afgørelse maatte vente, indtil udenrigsministeren, dr. Munch, og Kauffmann omkring den 1. juli vilde være i København. Kammerherren regnede med, at gesandten som hidtil skulde bo, hvor flertallet af hans kolleger dengang boede, d. v. s. i Peking, uanset at Nanking var blevet hovedstad, men hen-

viste mig til foreløbig at tale med kammerherre O. C. Scavenius. Under samtalen, der fulgte, regnede heller ikke O. C. Sc. med bopæl i Nanking for den nye gesandt som en praktisk mulighed. Efter disse samtaler saa det ud til, at sagen vilde gaa i orden, og med den opfattelse rejste O. C. Sc. kort efter til London.

Om den efterfølgende samtale med Kauffmann har jeg et referat i et brev, som jeg dengang skrev til min ven, konsul Seedorff i Buenos Aires. Det fremgaar heraf, at Kauffmann »ansaa det for sin pligt« at foreslaa udenrigsministeren, at den nye gesandt *skulde bosætte sig i Nanking*. Samtidig indrømmede han dog ærligt, at foreløbig ingen andre gesandter boede i denne by, hvor der var temmelig usundt og ikke fandtes ordentlige hoteller, læger, sygehuse eller lignende. Heller ikke var der passende bolig, men Kauffmann regnede med, at Store Nord vilde finansiere bygningen af en saadan. Større opgaver forelaa ikke for den nye gesandt, end ikke i forbindelse med Det Store Nordiske Telegrafsekskab, og de fleste danske firmaer kunde intet udrette i Kina for tiden.

Kauffmanns hele fremstilling bragte mig til at tvivle om, at jeg var manden for jobbet, hvis det var som skildret. Mit helbred havde i de foregaaende aar været i en bølgedal, og jeg var glad for mit arbejde i Berlin, som jeg magtede. Jeg lod saa Kauffmann forstaa, at jeg paa de betingelser ikke kunde være interesseret i stillingen.

At Kauffmann i alt fald ikke gik kammerherre O. C. Scavenius' ærinde, fik jeg bevis for i et brev af 26. juli 1932, hvori kammerherren bl. a. skrev:

»Jeg indrømmer, at det var mig en skuffelse, at De sagde Nej til posten, det havde jeg egentlig ikke tænkt mig. Hermed vil jeg ikke sige, at jeg staar uforstaaende over for Deres afslag, og jeg haaber, at det ikke maa vare for længe, inden der bliver Dem tilbudt en anden selvstændig post.«

Lad mig her indskyde, at jeg under hele min udenrigsministerielle tjeneste hos O. C., som han populært kaldtes, altid fandt venlig og effektiv støtte, ydet helt af egen drift, naar det syntes ham paa-krævet. Ministeriets ledelse tillagde altid O. C.s ord stor betydning, først paa grund af den anseelse, han nød inden for den karriere,

som hans hjerte stadig hang ved, men dernæst ogsaa paa grund af hans stilling i Det Store Nordiske Telegrafelskab, hvis interesser ogsaa var ministeriets. Ikke alene, da det drejede sig om Kina, men ogsaa ved besættelsen af stillingen i Moskva gav O. C. mig sin haandsrækning. Ogsaa mindes jeg vort af hans store »bon sens« prægede, lykkelige samarbejde for Store Nordis interesser i Sovjetunionen. Ja, endnu paa et senere tidspunkt gik han, mig uafvidende, ind for mig ved en afgørelse af allerstørste betydning. At han her ikke havde heldet med sig, var, som udviklingen blev, nok mit held. Men hans aktion var velment. Min taknemmelighedsgæld til O. C. staar uafregnet. At jeg maaske i hans sidste dage forpassede en chance, hvor jeg burde have været lydhør, nager mig ofte.

Efter samtalen med Kauffmann talte jeg med kammerherre Bernhoft. Han, saa lidt som dr. Munch kendte mig paa det tidspunkt, og ingen af dem søgte at paavirke mig.

Senere i Berlin fik jeg uden anger besked om, at posten i Kina var tilbudt Oscar Oxholm, som var glad for den. At Oxholm kom til at forlade Kina med nedbrudt helbred, der mulig medførte hans alt for tidlige død, har jeg været oprigtig bedrøvet over, men erkender ikke noget ansvar herfor. Jeg havde neppe fastholdt min vægring, om kammerherre Bernhoft eller dr. Munch havde talt fornuftigt med mig, eller foreslaet, at afgørelsen udskødtes til O. C. Scavenius kom tilbage fra England. Da hverken Oxholm eller nogen af hans efterfølgere tog bolig i Nanking, var det maaske ufornuddent at stille dette krav saa haardt op over for mig.

Rigskansler Brüning var efter præsidentvalget kommet i strid med de østpreussiske godsejere om sine udstykningsplaner, og dermed mistede han gamle Hindenburgs bevaagenhed. Da han ogsaa stod svagt i Rigsdagen, maatte han gaa — Moren havde gjort sin pligt! Saa fulgte den helt overraskende udnævnelse af von Papen, der mest kendtes fra meriter paa væddeløbsbanen og fadæser som militærattaché i Washington under verdenskrig I, og hermed begyndte den svikmølle, der skulde føre til Nazistyre.

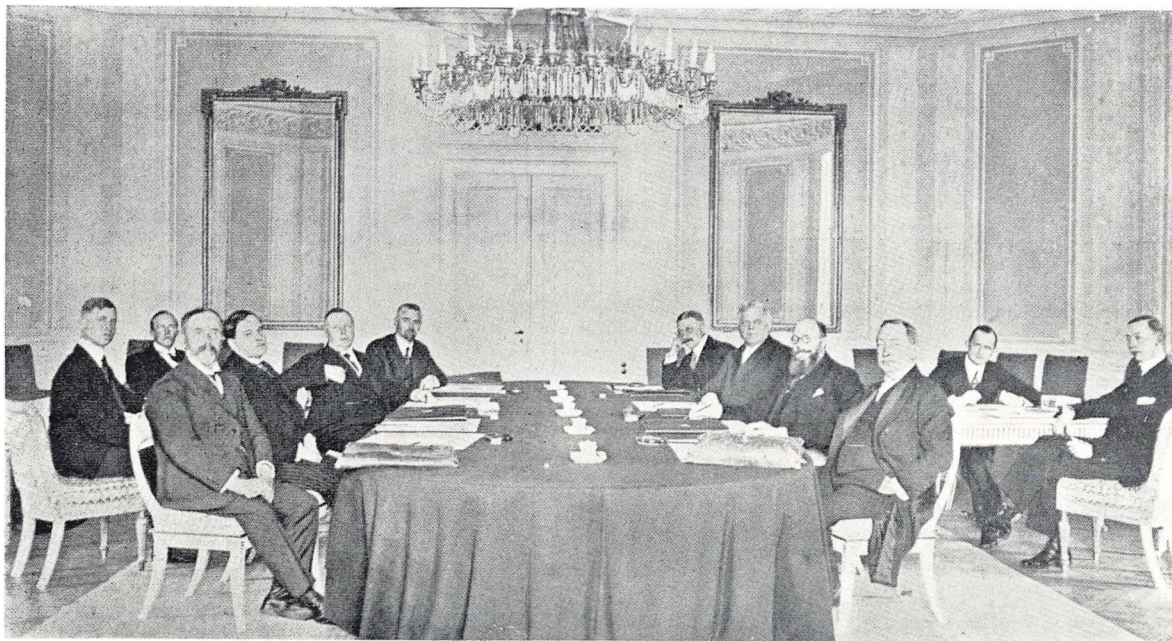
Efter besøget i Danmark havde jeg tænkt at holde en lille ferie

i Oberhof i Thüringerwald, men blev her overrasket af v. Papens statskup i Preussen, der ledsagedes af undtagelsestilstand i Berlin; jeg meldte mig omgaaende til tjeneste. Det, der her skete, maatte gøre et stærkt indtryk. I den preussiske regering sad politiske kæmper som Braun, Severin og andre, erfarne folk med det store socialdemokratiske parti bag sig. Og saa kunde de støtte sig til et talrigt, vel organiseret og tildels militært uddannet politi. Naar de lod sig feje væk af en politisk letvægter som v. Papen, der ikke engang var anset i sit eget parti, Centrum, maatte man sige til sig selv: Er dette muligt, da vil alt kunne passere — Hitlers skygge tegnede sig truende i horisonten.

Det følgende efteraar og om vinteren (1932—33) skulde Zahle være dommer i den internationale domstol i Haag under Grønlandsprocessen. Efter reglerne maatte han ikke indehave noget embede. Han fratraadte derfor gesandtskabet, og jeg blev chargé d'affaires i en periode, hvor begivenhederne skulde følge slag i slag. Foreløbig afløstes v. Papen af sin egen krigsminister general von Sleicher, der ved nyttaarskuren 1933 ledsagede den gamle Rigspræsident i følge med udenrigsminister von Neurath.

Umiddelbart efter Hitlers udnævnelse til rigskansler passerede Kong Christian X og Dronning Alexandrine Berlin paa den aarlige rivierarejse. De var ledsaget af kammerherre oberst Dalberg og hofdame frk. Sehested. Kongen havde ønsket ved denne lejlighed at aflægge besøg hos rigspræsidenten. Herved optraadte Hitler ikke. Den gamle hærfører modtog Kongen uden for Rigskanslerpalæet. Det var hans midlertidige bolig, hans eget palæ var under reparation. Efter en længere samtale i enrum mellem de to statsoverhoveder blev kammerherre Dalberg og jeg kaldt ind, og den gamle herre passerede veloplagt med os en lille tid. Der mærkedes intet til den senilitet, som nogle paastod var til stede.

Der var frokost hos hr. von Neurath — Rigspræsidenten havde undskyldt sig, da han den følgende dag skulde have sin aarlige midtdag for missionschefer m. fl. Kongen havde kun modstræbende taget mod indbydelsen til Neurath — han havde aldrig »spist hos en

Dansk-Norske Grønlandsforhandlinger i København oktober 1923 efter gengivelse af fotografi i Illustreret Tidende. Til højre for bordet Hassing-Jørgensen, I. C. Christensen, Stauning og Reedtz-Thott, til venstre Høgsett, Hambro, Mowinckel og Koht, bagved sekretærene Smith-Kjelland, Castberg, B.-J. og Gustav Rasmussen, alt fra venstre til højre.

udenrigsminister« — men syntes dog at more sig helt godt. Hans svoger kronprins Wilhelm og statssekretær Bernhard von Bülow m. fl. var til stede. Om aftenen havde fru Zahle arrangeret en hyggelig middag i gesandtskabet.

Den følgende dag var jeg med til Hindenburgs middag og her for første og eneste gang i stue med Adolph Hitler. Han var i kjole og hvidt og tog sig ikke videre imponerende ud ved siden af den gamle kæmpe.

Det var paa mange maader en ubehagelig tid, der fulgte. De daarlige lidenskaber havde frit løb, og mange overgreb fandt sted, personlige hævnakter udøvedes med eller mod de ledendes vilje. De sædvanlige regeringsorganer var lammede, og det var svært at finde frem til dem, der i en given situation kunde hjælpe. I hine dage var det ogsaa, at Berlingske Tidendes korrespondent i Berlin, baron Schaffalitzky de Muckadell, to gange i løbet af een nat fik husundersøgelse. Dette var saa meget mærkværdigere, som det var lykkedes baronen i løbet af den korte tid, som han havde været i Berlin, at skaffe sig forbavsende gode forbindelser, ogsaa blandt de nye magthavere. Bagefter fik han da ogsaa en officiel undskyldning, men det bødede jo ikke paa de ubehageligheder, som han og hans familie gennemgik. Det var i det hele beundringsværdigt, som denne gamle søofficer bar sin skæbne som syndebuk, efter at være svigtet af den, for hvem han frejdigt havde taget ansvaret. I Berlin udførte han et dygtigt arbejde for bladet, sled i det fra tidlig morgen til sen aften, og skrev dog sine friske drengébøger.

Ogsaa ud over landet saa det en tid ud til, at de lokale partiorganer paa egen haand benyttede den herskende uorden til at skabe situationer, f. eks. i Bayern, der senere maatte akcepteres af Berlin. Da der opstod rygter om betydelig uro om den dansk-tyske grænse, følte jeg trang til orientering. Selv kunde jeg ikke rejse til Flensborg og vilde ikke vække opmærksomhed ved at bede generalkonsul Larsen om at komme til Berlin. Vi valgte saa en mellemvej — Generalkonsul Yde inviterede os begge til Hamborg paa weekend — og lykkeligtvis

kunde Larsen meddele, at begivenhederne i grænseomraadet ikke længere var foruroligende.

Efter Haagprocessens heldige afslutning overtog Zahle igen sit gesandtskab, men i et helt andet Tyskland, end det han forlod et halvt aar tidligere, et samfund, som han efter hele sin indstilling maatte staa fremmed overfor, og som han aldrig skulde vænne sig til. Mange af hans bekendte og venner blev ofre for udviklingen, flere maatte forlade landet, men han holdt forbindelse med dem, saa vidt det lod sig gøre.

Hen paa efteraaret fik jeg fra Wiesbaden et brev fra legationsraad Falkenstjerne, der var chef for udenrigsministeriets administrationskontor, med anmodning om at opsøge ham paa hotel Bristol, Unter den Linden. Mine forudannelser om denne samtale bekræftede sig — han tilbød mig sin stilling fra 1. februar 1934. Efter det, der passerede i 1932, da det drejede sig om Kina, fandt jeg det uklogt at stille mig afvisende. Afgørelsen blev saa truffet, og i den sidste maaned før afrejsen mødte jeg fra landsmænds, tyske kollegers og klubvenners side usædvanlig venlighed. Casino Gesellschaft holdt en Gastabend til afsked med mange taler og megen gemytlighed, Auswärtiges Amt gav en middag (ellers var taksten i lignende tilfælde en frokost) paa hotel Bristol, hvor ministerialdirektor Ritter præsiderede og overrakte mig en prægtig hejre i Meissner Porcelæn (en tysk orden eksisterede ikke!), chefen for Ostabteilung, ministerialdirektor Meyer, havde inviteret til lunch i sit fornemme hjem paa Pariserplatz; Zahle gav en middag, hvor han overlod mig at bestemme listen over gæsterne. Endelig hædrede venner i den danske koloni mig med en sammenkomst paa Adlon, hvor statskonsulent Jacobsen holdt fest-talen. Den indledede han med at sige, at han nylig havde truffet en mand, der havde sagt, at B.-J. jo var saa elskværdig. Hertil havde Jacobsen brutalt svaret: Gu' er han ikke elskværdig, men han er dygtig! Og saa omtalte han vort samarbejde paa en maade, som jeg aldrig har glemt ham — en god afslutning paa en virksomhed, som jeg havde været glad for.

IX

ADMINISTRATION OG PROTOKOL

Administrationskontoret, som jeg nu skulde lede i næsten 4 aar, var som pressebureauet sideordnet med ministeriets afdelinger. Dette medførte et meget nært samarbejde med to direktører, først kammerherre Bernhoft og senere minister Mohr. Begge gav mig gode arbejdsvilkaar med stor selvstændighed ved ledelsen af en mangesidet virksomhed.

Kammerherren blev den tredje af den gamle udenrigstjenestes fremtrædende personligheder, som det forundtes mig at komme i nært tjenstligt forhold til. Maaske var han menneskelig set den, der mest umiddelbart kaldte paa ens sympati. Medens grev Moltke og Zahle i det ydre hver paa sin vis var præget af deres mangeaarige optræden som aktører paa den diplomatiske skueplads, havde kammerherre Bernhoft bevaret sin stilfærdige, fine personligheds hele naturlighed. Med denne kloge og erfarne embedsmand var det altid en fornøjelse og udbytterigt at drøfte sagerne. Han havde ubetinget tilegnet sig levereglen »suaviter in modo«. Derimod laa denne regels anden del »fortiter in re« ikke saa udpræget for hans naturel. Dette karakterisere saaledes hans forhold til udenrigsminister, dr. phil. Peter Munch, over for hvem han var paafaldende spagfærdig, og det skønt kammerherren hverken i forstand eller karakter var sin udenrigsminister underlegen. Forklaringen kan maaske søges deri, at kammerherre Bernhoft, der saa tidligt som i 1896 var indtraadt i tjenesten, som embedsmand var vokset op i en gammeldags ærbødighed for Hans Majestæt Kongens Udenrigsminister, en ærbødighed, som tiden var løbet fra.

Dr. P. Munch var nemlig ikke nogen bussemand, men tværtimod en meget fredsommelig chef, med hvem der altid kunde diskuteres, selv om han oftest holdt paa sit. I personlige forhold var dr. Munch noget fjern, i hvert fald over for ikke-radikale mennesker, hvis dygtighed han nok værdsatte, men han kunde ikke anerkende dem som intellektuelt fuldt paa højden. Ansaas nogen derimod for radikal, regnedes det ham stærkt til gode. I det hele interesserede dr. Munch sig mindre for personer i tjenesten end for sager, og i dem var han fortrinlig orienteret, man kan næsten sige for godt. Han havde derfor i mindre grad end andre udenrigsministre brug for tjenestemændene, f. eks. til udarbejdelse af taler — han kunde godt selv!

Dette svækkede i det lange løb ministeriets effektivitet, særlig paa det politiske omraade, fordi der ikke stilledes krav i denne henseende. Tilsyneladende levende i en højere sfære, hvor det ikke kom an paa, om haaret voksede lidt langt eller hatten blev slidt, var dr. Munch dog en saare praktisk og dreven politiker, der i reglen ved forhandlinger med folk fra rigsdagen eller erhvervene ved gennemført saglighed og aldrig trættaaalmødighed opnaaede tilslutning til det, han selv fandt rigtigt.

I visse spørgsmaal, nok nærmest af selskabelig eller protokollær karakter, der ikke interesserede ham, kunde dr. Munch lade sig paavirke af sin nærmeste familie, saaledes f. eks. i forbindelse med Mr. Anthony Edens besøg i 1934. Mr. Eden var dengang »Lord Privy Seal« med Folkeforbundspolitikken som felt. I denne egenskab foretog han en rejse i Norden og begyndte i København. Som protokolchef ventede jeg at skulle lægge dette besøg til rette, men overraskedes ved, at fru Elna Munch havde taget sagen i sin haand og arrangeret, at ministerparrets søn Ebbe, der var blevet cand. polit. og vist paa det tidspunkt drev en gaard, skulde afhente mr. Eden i Gedser og i bil køre ham til København for undervejs at vise ham det danske landskab, som »Ebbe kunde forklare mr. Eden saa godt«. Da jeg fandt dette arrangement noget usædvanligt, forsøgte jeg gennem kammerherre Bernhoft at faa det ændret, men stødte her paa den vanskelighed, at fru Munch allerede havde talt med den engelske

gesandt Mr. Gurney, der havde fundet planen god! For dog at give modtagelsen lidt mere officiel karakter, fik jeg sat igennem, at dr. Munchs sekretær, nu ambassadør i Rom, Bech, blev sendt til Gedser for paa udenrigsministerens vegne at tage imod mr. Eden.

Men ogsaa over den følgende dag, den eneste mr. Eden helt skulde tilbringe her i landet, havde fru Munch disponeret, idet hun havde aftalt med mr. Gurney, at denne, hun selv og Ebbe skulde køre rundt og bese forskellige ting i Nordsjælland, før mr. Eden om eftermiddagen skulde aflægge besøg hos etatsraad H. N. Andersen. Heller ikke denne plan kunde der rokkes ved. Dog fik jeg sat igennem, at Bech og jeg kørte ud til Hillerød for at give mr. Eden og ledsagere lunch paa hotel Leidersdorff. Ankomstdagen var der middag hos den engelske gesandt, og andendagen havde dr. Munch indbudt mr. Eden til middag paa Christiansborg, hvor han mødte høje embedsmænd og repræsentanter for erhvervene. Tredjedagen fortsatte mr. Eden sin rejse til Sverige. Bortset fra, at han nok var lidt forundret over den danske protokols besynderlige indfald, har denne episode kun interesse, fordi den viser, at et dog ganske betydningsfuldt ministerbesøg i mellemkrigsaaene kunde forløbe i smuk familieidyl, uden at det kommenteredes uden for murene.

Igen gav en venlig skæbne mig gode hjælpere i fuldmægtig Steensen-Leth og regnskabsfører Lund. I samarbejde med dem lagdes i aaene 1934—37 grunden til et venskab, der kom mig til gode i en periode af mit liv, hvor jeg trængte meget til det.

Skønt stillingen dengang kun var en kontorchefs, dækkede den, hvad der i andre udenrigsministerier udgør flere ressorts: man var samtidig protokol-, personale og regnskabschef. Det hele blev klareret med bistand af de to lige nævnte, Fritz Høegh-Guldberg, der særlig tog sig af det protokollære og ordnerne, samt nogle unge sekretærer og flinke damer. Nu haves i administrationsafdelingen foruden chefen: en assisterende afdelingschef, to kontorchefer og diverse fuldmægtige og sekretærer. Selv om arbejdet utvivlsomt er svulmet op, maa det vist erkendes, at vi var helt flinke dengang. Til chefen stilledes der krav til hans retfærdighedssans, karakterstyrke og forhand-

lingsevne, som hæderligt forsøgtes opfyldt; men det kunde ikke undgaas, at nogle skuffedes eller følte sig stødt. Ordenssagerne var et omraade, hvor der udkrævedes behændighed og standhaftighed, hvad enten det gjaldt danske ordner til fremmede eller udenlandske til danske. Som administrationschef fik man et ikke kedeligt, maaske heller ikke altid flatterende indblik i andre menneskers karakter og svagheder. Hvad her kollegerne angaar, skal det siges, at langt de fleste bestod prøven fint. Der var kun besvær med et faatal, naar det drejede sig om deres materielle interesser, men dem gennemskuede man snart, uden dog at vinde deres yndest.

Med finansministeriets meget dygtige og mægtige departementschef K. H. Kofoed havde jeg hurtigt det held at faa etableret et forstaaende samarbejde. I det hele har denne mands oprigtige interesse for udenrigstjenesten været denne tjenestes personel til største gavn. Ogsaa mindes jeg med glæde en række medlemmer af rigsdagens to ting, med hvem jeg fik samarbejde under min mangeaarige tilknytning i vekslende egenskab til udetillægsnævnet, hvis formand Kofoed var igennem en menneskealder.

Som protokolchef bragtes man ogsaa i forbindelse med hoffet, saavel kabinetsekretariatet som hofmarskallatet. Kabinetsekretær var først Ekscellencen Krieger, til han i høj alder blev afløst af kontorchef Gunnar Bardenfleth fra socialministeriet. Begge viste stor elskværdighed og hjælpsomhed i de spørgsmaal kongehuset vedrørende, der kom under deres ressort, bl. a. omfattende udenrigsministerens forestillinger om udnævnelser, ordensdekorationer o. l., som af dem blev forelagt Kongen. Om dekorering af Danske vilde den principfaste dr. Munch ikke nedlægge forestilling, hvorfor saadanne forslag stilledes i underhaandsbreve fra direktøren til kabinetsekretæren, dog ikke uden ministerens vidende.

Hofmarskal var tidligere kaptajn i Livgarden kammerherre Juel, som jeg fra min militære tid havde noget kendskab til, idet jeg to gange havde fulgt hans kompagni under øvelser ved Københavns befæstning, senest i 1906, da vi havde et behageligt tilhold i familien Konow's villa ved Springforbi. Hofmarskallen havde skabt sig en

frygtelig respekt i udenrigsministeriet, og nægtes kan det ikke, at han var meget konservativ ved gennemførelsen af de regler, der nu engang var fastlagt for modtagelser ved hoffet og lignende, ogsaa naar det gjaldt fremmede diplomater; paa den anden side var dette maaske en styrke. Som kuriosum kan anføres, at det krævedes af en ny gesandt, der skulde aflevere sin akkrediteringsskrivelse til Kongen, at han tog bopæl »inden for Voldene«, nemlig i den indre by begrænset af Vester Voldgade, Gyldenløvesgade, Søerne, Classensgade, Kastelsvej til Kastellet, hvis han da ønskede at blive afhentet efter ceremoniellet af en kgl. kammerherre og med kgl. karet. Dette medførte, at f. eks. den russiske gesandt, der boede paa Frydendalsvej, eller den argentinske, der havde lejet oberst Garde-Jørgensens hus mellem Ryesgade og Dosseringen, maatte flytte paa hotel og lade sig afhente derfra — et forhold, som det slet ikke var saa let for protokolchefen at forklare, navnlig for Russeren.

Mig behandlede »Marskallen« altid pænt, noget vel paa grund af min militære fortid, men sikkert ikke mindre takket være mit gode kammeratskab med ceremonimesteren grev Trampe, med hvem jeg havde slidt skolebænk paa Frederiksberg slot. Der var tale om samarbejde ved ordningen af hofballer, hvor diplomaterne deltog, eller naar de i særlig anledning modtoges ved hoffet, og ved deres placering ved festforestillinger i Det kgl. Teater, f. eks. ved Kong Christian X's regeringsjubilæum eller ved kronprinsparrets bryllup. Efter hofballerne blev de assisterende herrer bedt til lille taffel hos kongeparret, hvor det gik ganske uformelt til, idet flere af Kongens ældre venner var med, saaledes bl. a. brødrene Gyldenchrone, oberstløjtnanten og kommandøren, og kaptajn Frederik Münter, der navnlig havde frisprog.

I sommeren 1937 tilkendegav gesandten i London, grev Ahlefeldt, at han vilde trække sig tilbage ved aarets udgang. Herved opstod mulighed for en række forflytninger, hvorved gesandtposten i Moskva blev ledig. Paa et vist tidspunkt var generalkonsul Yde kandidat til denne post — han var træt af Hamborg. Fra min side lagdes der ham ingen hindringer i vejen. For mig var det ikke afgørende at

blive gesandt, og som generalkonsul i Hamborg fik man en selvstændig stilling med adskillige fordele. Fra anden side mødte imidlertid Ydes ønsker modstand, og resultatet blev, at der i september 1938 opnaaedes agrément for mig som gesandt i Sovjetunionen.

Som en forberedelse til den nye virksomhed blev jeg i september 1937 knyttet til den danske delegation til folkeforbundsforsamlingen i Genève, hvor der var lejlighed til at træffe baade Litvinov, der var udenrigskommissær, og madame Kollontaj. Dr. Munch var selv delegationens leder. Medlemmer var Hartvig Frisch, dr. Christiani, Holger Andersen og Jesper Simonsen, udpeget af de politiske partier, samt Borberg, Bramsnæs og Henni Forchhammer. Hun havde med sig som personlig medhjælper og sekretær næstformanden i Danske Kvinders Nationalraad, Bodil Begtrup, som jeg ikke tidligere havde truffet.

Politisk havde denne Folkeforbundets næstsidste reglementerede forsamling kun ringe interesse. Japan, Italien og Tyskland var udtraadt, og i det spanske spørgsmaal, der førtes frem af den saakaldte »lovlige« spanske regerings repræsentanter, kunde der ikke udrettes noget. Meddelelsen om Masaryks død varslede ilde. Men Genève var jo Genève, og jeg er bange for, at jeg ikke tog de mørke udsigter for Folkeforbundet særlig alvorligt, men nød stedets skønhed og det gode vejr.

X

DAGLIGT LIV BAG »JERNTÆPPE«

Først i januar 1938 gik rejsen til Moskva med jernbanen over Berlin. Sovevognen kom fra Paris, og den førtes med nogle andre waggon'er over Warszawa til den russiske grænsestation Niegeroloje. Man talte ikke dengang om »Jerntæppet«, men der kunde ikke herske tvivl om, at det fandtes. Det var med blandede følelser, at man saa det gaa ned bag sig for første gang, thi USSR's afsondrethed blev kraftigt markeret. Det polske tog fik ikke lov til at gaa længere end til sidste polske grænsestation, hvor alt togpersonale og lokomotivet efterlodes, og de gennemgaaende waggon'er med rejsende til Rusland overtoges af sovjetpersonale, hvorefter de afhentedes af et lokomotiv med sovjetstjernen. Langs selve grænsen saa man vel bevogtede pigtraadshegn, og her optraadte GPU's særlige grænsekorp, kendeligt paa deres grønne uniformshuer. Paa den russiske grænsestation skulde der skiftes sovevogn — den franske passede ikke til den større sporvidde, der stadig anvendtes inden for Sovjetunionen. Opholdet var temmelig langvarigt og benyttedes til en indgaaende kontrol af indrejsende passagerer og deres bagage. Der var faktisk ikke saa faa rejsende, som sammen med os indlodes i USSR, flere end det var at vente. Over for diplomater med laissez-passer var kontrollen lemfældig og høflig. Langt om længe aabnedes sovevognen, der var meget bekvem, men med den ulempe, at man maatte dele vaskerum med nabokabinen efter samme system, som kendtes fra ældre franske waggon-lits, der i tyverne gik i Orientekspressen.

Efter en nat i toget ankom man den næste formiddag til Moskva — rejsen fra København havde taget noget mere end to døgn.

Gesandtskabets danske personale, legationssekretær grev Iver Moltke, industriraadgiver Lange, vicekonsul Petersen og frue og frk. Kirva Michelsen, var mødt paa stationen sammen med protokolchefen Barkov, en elskværdig, velklædt herre, der med sit velplejede fuldskæg snarere gjorde indtryk af at tilhøre Czartiden end det proletariske diktatur.

Ved køreturen fra banegaarden, paa russisk »Voksal«, en forvanskning af det engelske »Vauxhall«, fik man et første glimt af det Moskva, der før revolutionen var en by med hyggelige vinterboliger for en nydende overklasse, men som nu husede en myldrende proletarbefolkning. Dennes anbringelse i de gamle et- eller toetages familiehuse var sket med opofrelse af selv minimale hensyn til privatliv og hygge. Gesandtskabet laa i Staro Konnuchenny, en sidegade til den store færdselsaare Arbat, som Stalin maatte passere paa vej til og fra sit landsted under stærk politibeskyttelse og standsning af trafikken. Der var altid flere vogne i følge, og da ingen personvogn i Moskva dengang førte nummerplade foran, var det umuligt i forbigarten at identificere magthavernes vogne.

Vort hus laa mellem to høje nybygninger, den ene for almindelige dødelige — af dem havde de heldigste et til to værelser, de mindre heldige en sengeplads; i kælderen kunde tælles indtil 16 senge i et rum — den anden for et finere publikum, partimedlemmer, officerer og højere embedsmænd med tre- til fireværelses lejligheder. Her holdt altid store personbiler udenfor. Ellers var der i vor gade, hvis brolægning var halsbrækkende, mest et- og toetageshuse, stærkt forfaldne og tæt befolkede.

Heller ikke gesandtskabshuset saa imponerende ud med sine to etager og det flade tag, men det var et helt kompleks, der omsluttede gaardsplads og haver. Gesandtboligen paa første sal var ganske fortrinlig med fire meget rummelige salon'er til gaden, en glimrende spisestue og to store soveværelser til gaarden, desuden flere gæsteværelser, to badeværelser, køkken m. m. I stueetagen var kontorer og lejlighed for legationssekretæren, i et havehus en god bolig for vicekonsulen samt værelser til den danske og russiske stenografdame.

Forgængerens tjenestefolk var blevet ved huset: chaufføren Torgachef, tjeneren Astakof, 1. kokkepige Maria Petrovna, 2. kokkepige Mania, vaskepige og stryggerske Pacha og stuepigen Katja. Astakof havde været i udlandet og talte fremmede sprog, navnlig ganske godt fransk. Maria Petrovna indtog, trods det at hun ikke kunde læse og skrive, en særlig fremtrædende stilling i husstanden, hvilket markeredes ved anvendelsen af patronym'et. Mania var skrivekyndig og førte husholdningsregnskabet. Hun var høj og nærmest kadaveragtig. Paa en eller anden maade havde hun faaet en datter, der boede hos hende, og for hvis skoleuddannelse der blev sørget paa det bedste. Pacha besørgede husets vask, strygning og syning, medens hun ugerne og meget kejtet indlod sig paa at varte op ved bordet. Hun havde ingen børn, men insisterede paa at tage en niece til sig. Hun og Mania samt de to børn delte et stort værelse. Katja var den eneste, der boede i vor etage. Det var en kraftigt bygget kvinde op imod de halvtreds, med rigtig kønne træk, Mania og Pacha var lidt yngre, Maria Petrovna en del ældre. Katja var intelligent og havde uden tvivl, sammen med Astakof, det hverv særlig at passe paa, hvad vi foretog os. Hun viste en tilbøjelighed til at gaa i skuffer og mentes at tage told af silkestrømper o. l. Det første hørte sikkert til hendes særlige pligter, hvor meget der var om det andet, ved jeg ikke, men det havde nok været rigtig politik at overse mulige forsyndelser, idet stuepigespørgsmaalet stadig voldte vanskeligheder, efter at hun var sagt op.

Foruden Mania og Pacha med børn var der i kælderen en hel landsby: Maria Petrovna, der ofte havde et eller to børnebørn hos sig, Astakof med kone og barn, to ugifte dvornik'er, der passede fyret, skuffede sne og lignende samt skiftedes til at sove i et lille lukaf ved gadedøren som dørvagt. Udover disse mennesker var der som arv fra fortiden en enke efter en afdød dvornik med to børn, og en kone med eet barn efterladt af en dvornik, der var arresteret kort før vor ankomst. I alt var der femten til sytten personer, hvoraf otte til ti officielt levede af gesandtens folkehusholdning, medens de resterende syv antoges at lave deres egen mad i et for dem indrettet køkken i kælderen.

Litvinov var endnu udenrigsminister, og ham besøgte jeg omgaaende. Det fremgik af Engells indberetninger, at han var temmelig vred paa Danmark. Det skyldtes først og fremmest personlig misfornøjelse med den modtagelse, som han som emigrant havde faaet hos os, men dernæst ogsaa Sovjetunionens daværende udenrigspolitik. Officielt havde den til formaal at etablere en ring af modstandsstater om »Agressorerne«, Tyskland og Italien. Her delte vi hans uvilje med de andre nordiske lande, ja med hele Oslogruppen, der ikke vilde med i spillet, og hvis Neutralitet var et uartig ord. Dette kom ogsaa frem under senere samtaler, men naturligvis ikke under det første protokollære besøg, saa lidt som under den paafølgende samtale med hans første stedfortræder, der bar det historiske navn Potemkin uden dog at stamme fra Catharina II's ven med kulisserne. Vicekommisær Potemkin havde haft forskellige poster i udlandet, bl. a. som ambassadør i Tyrkiet og Paris. Han var let at tale med og var ikke uvillig til at ytre sig om løbende politiske spørgsmaal.

Ifølge oplysninger indhentet af Engell var min akkrediterings-skrivelse rettet til »Le Président du Présidium du Conseil Suprême de l'Union des Républiques Soviétistes Socialistes«; men en saadan person eksisterede slet ikke ved min ankomst. Stalins nye forfatning traadte nemlig først i løbet af januar ud i livet ved indkaldelse af det før jul valgte »Øverste Raad«, der var sammensat af to kamre, Unionsraadet og Nationalitetsraadet. Til det første var valgt 1 deputeret for hver 300.000 indbyggere i hele unionen, det andet var sammensat af repræsentanter for Unionsrepublikkerne (25 for hver), de Autonome Republikker (11 for hver), de Autonome Omraader (5 for hver) og de Nationale Kredse (1 for hver). Oftest traadte de to raad sammen til een forsamling, der bl. a. skulde vælge Præsidiet og medlemmerne af Folkekommisærernes Raad, og det skete altsaa for første gang i januar 1938 noget efter min ankomst til Moskva.

Raadets møder foregik i en mægtig sal i Czarpaladset i Kreml. Endnu eksisterede jeg jo ikke som gesandt, men begivenheden var for interessant til, at det kunde afskrække mig fra at følge den indbydelse, der blev mig tilsendt til at overvære det Øverste Raads møder, selv om det var lidt akavet i diplomatloggen at møde kollegerne, som

jeg ikke havde kunnet besøge. Jeg kørte saa daglig til Kreml, saa længe raadet var samlet, og kunde herved iagttage den omhu, hvorved Kommunismens Højborg bevogtedes. Det vrimlede med GPU-soldater ved indkørslen, hvor alle vogne maatte gøre holdt, medens passagerers og chaufførers papirer og personer underkastedes skarp kontrol.

Der havde hersket nogen usikkerhed om valget til præsident for Raadets præsidium. Stalin, hvis magtstilling var ubestridt, havde hidtil holdt sig i baggrunden som een af fire partisekretærer og medlem af Politbureau. Det vilde ikke have været unaturligt, om han nu ved den nye forfatnings ikrafttræden ogsaa ønskede formelt at træde stærkere frem, men han maa have ment, at øjeblikket endnu ikke var inde: Valget faldt paa den skikkelige, men næppe videre betydelige Kalinin, der dog mentes at have tillid i en stor del af bondebefolkningen. Selv lod Stalin sig kun vælge til almindeligt medlem af præsidiet og holdt sig ogsaa ude af folkekommissærernes raad, der blev valgt samtidig.

Nu var vejen ryddet, og den 25. januar afleverede jeg min akkrediteringsskrivelse til Kalinin i hans kontor i Kreml. Potemkin var til stede og fungerede som tolk. Der blev ikke holdt tale, og konversationen, der fulgte paa overrækkelsen, var temmelig banal.

Det Øverste Raads møder var vel iscenesat, intet var tydeligvis overladt til improvisation eller tilfældigheder. Sovjetunionens »Store« hilstes med »spontane« ovationer ved deres indtræden i salen. Det gjaldt i særlig grad Stalin, der altid satte sig paa en tilbagetrukket plads paa præsidiets tribune, i reglen sammen med partihøvdingen fra Leningrad Zdanov, der dengang nævntes som en sandsynlig arvtager. Ejendommeligt virkede det, at Stalin selv klappede med, naar han hyldedes med leveraab eller haandklap, og det skete ikke alene ved hans indtræden, men hver gang en taler nævnte hans navn. Raadets arbejde begyndte paa klokkeslet, der var ingen diskussion om de fremsatte forslag, intet modforslag stilledes, alle stemte for og ingen imod, ingen undlod at stemme. Den kritik, der i raadet rettedes imod de hidtidige kommissærer for justitsvæsen og flodtransport, var i sin skarphed utvivlsomt organiseret for at motivere

disse uheldiges forsvinden. Ogsaa mod Litvinov fremkom angreb, der dog i første linie skulde danne baggrund for en aktion til fjernelse af fremmede konsulater fra Unionen, et krav der derefter blev stillet til alle de lande, der havde oprettet konsulater, saaledes ogsaa til Danmark for Leningrads vedkommende.

Det øverste raad genvalgte Molotov til formand for Kommissærernes Raad (statsminister) og desuden 25 kommissærer. De mest kendte var Litvinov, Mikoyan (udenrigshandel) og Jeshof (GPU-chef). Vi befandt os imidlertid endnu i den sidste fase af den i 1936 begyndte store udrensning, hvor ingen kunde føle sig sikker, end ikke de nyvalgte kommissærer — jeg noterede dengang deres navne og konstaterede, at ikke mindre end tolv forsvandt inden udgangen af aaret 1938, og mellem dem selve GPU-chefen.

Samtidig herskede der en voldsom mistro til alle fremmede i Sovjetunionen, og de allerfleste udvistes i disse aar, hvis der ikke hændte dem noget værre. I løbet af foraaaret 1938 maatte Det Store Nordiske Telegrafsekselskab saaledes hjemkalde det danske personale fra stationerne i Vladivostok, Irkutsk og Leningrad. Samtidig reduceredes styrken i Moskva fra nogle og tyve til kun to, og dog havde selskabet en begunstiget stilling, idet intet andet udenlandsk selskab efter 1938 havde fast repræsentation i Rusland, hvorhos selskabets telegraftrafik fortsattes med russisk betjening paa stationerne.

Mistroen og uroen kom ogsaa til at virke paa livet inden for ambassader og gesandtskaber. Hos os var i julen, lige før jeg ankom, en dvornik blevet arresteret. Han var en dygtig snedker og havde haft sin gang i flere andre gesandtskaber, og det udsatte ham maaske for mistanke. I slutningen af januar blev vor russiske kontordame Uzlakova taget i en lejlighed i byen. Hun havde kort forinden været tilkaldt af GPU for som tolk at medvirke til afhøring af en dansk fange — vi troede, det var Munch-Petersen, der en tid før var forsvundet. I begyndelsen af marts kom turen til min tjener Astakof, da han paa sin fridag stod med sin lille datter i en butik. Barnet blev opfordret til at løbe hjem og kunde saa melde om begivenheden.

I begge tilfælde beklagede jeg mig til vicekommissær Potemkin,

der henviste til, at de paagældende var sovjetborgere, der havde forbrudt sig mod en bestemt paragraf i straffeloven omfattende spioneri og landsforræderi. Jeg var alvorlig vred over Astakofs arrestation, der ramte husholdningen haardt, da han var temmelig uundværlig som tolk over for det øvrige personale. Da hr. Potemkin til mine veklager svarede: »Hr. Minister, De skulde være glad over, at vi fjerner en forbryder fra Deres hus,« kunde jeg ikke lade være med at sige: »Hr. Kommissær, jeg har meget svært ved at tro paa, at Astakof skulde være en forbryder, og jeg kan forsikre Dem, at han meget samvittighedsfuldt har udført det hverv inden for det danske gesandtskab, som var ham paalagt!« Hertil havde hr. Potemkin intet at bemærke, men mine henvendelser førte ikke til noget resultat. Om Astakof hørte vi aldrig noget. I foråret 1941 kom Uzlakovas søn til vicekonsul Petersen med et brev fra hende, hvori hun meddelte, at hun var i en fangelejr i Kamchatka og endnu kun havde de klæder paa, som hun blev taget i. Den hjælp, hun derfor bad om, blev afsendt.

Lad mig her sige, at hverken min forgængers — og heller ikke min — person eller virksomhed naturligvis havde noget med disse attentater paa gesandtskabet at gøre — lignende oplevelser havde en række kolleger, deriblandt den britiske ambassadør. Den da endnu virksomme store udrensning, der gik dybt ned i samfundet, har nok draget disse stakkels mennesker med sig; de kan have haft tilknytning til større folk inden for GPU, som maatte dele skæbne med deres faldne chef Jagoda, der sad arresteret.

Under hele resten af min tjenestetid i Moskva mærkede vi intet til GPU eller politiet — ud over den rutinemæssige kontrol af vore handlinger, der i alle fremmede repræsentationer udøvedes af de russiske tjenestefolk som mere eller mindre behagelig pligt, og politivagten uden for bygningen, der blandt andet sigtede de mennesker, som søgte gesandtskabet. Jeg kunde til alle døgnets tider bevæge mig frit og uantastet i Moskvas gader. Heller ikke var der dengang sat andre grænser end vejenes farbarhed for færdsel med automobil i omegnen.

Efter at formaliteterne var bragt i orden over for Kalinin, fulgte en uendelighed af visitter og genvisitter. Paa forhaand kendte jeg fra Helsingfors den norske gesandt, professor Urbye, og fra Berlin den østrigske Pacher, der dog forsvandt før Hitlers angreb paa Østrig. Med den tyske ambassadør grev Schulenburg og flere af hans hjælpere havde jeg paa forhaand kontakt, direkte eller gennem fælles bekendte, og det fik udtryk i en venlig modtagelse. I det hele var omgangstonen inden for Moskvas Corps Diplomatique bramfri og behagelig — man var i samme baad og dannede en — bevares privilegeret — men stærkt afsondret kaste, som det var farligt at kende for landets egne børn. Alle tog godt imod de nye medlemmer af klanen, for hvem der gaves en række middage, saaledes hos ambassadørerne for England, Lord Chilston, Frankrig, Coulondre, Italien, Rosso, Japan, Shigumitsu. Amerikaneren Davies bidrog under krigen ved sin bog meget til at fremkalde et vildledende indtryk i Amerika af Sovjetunionens politik og hensigter. Hans begejstring var dengang dog ikke stor nok til at opveje den skuffelse, der mødte hans frue i Moskva, da hun ikke her fandt en egnet scene for glansfuld anvendelse af sine Woolworth Millioner. Parret søgte da ogsaa hurtigt til andre græsgange.

Gennem bridgespillet førtes jeg nærmere sammen med ungareren Jungerth—Arnothy, den belgiske legationsraad, senere gesandt Hendrikx, den engelske militærattaché Firebrace, den græske gesandt Marquetti med fru, den italienske legationssekretær Migone, hvis frue, født grevinde Hamilton, havde en dansk moder, og den polske ambassadør Grzbovsky, en virkelig grandseigneur, men yderst lune-fuld bridgespiller. Den svenske gesandt baron Gyllenstierna saa jeg kun en enkelt gang, før han blev afløst af Winther, der kom fra Tyrkiet. Med ham fik jeg senere et venskabeligt og nyttigt samarbejde.

I marts kom den sidste af de store udrensningsprocesser. Her saa jeg første gang Vychinski i virksomhed som blodtørstig offentlig anklager. De fremmede repræsentanter blev indbudt og havde reserverede pladser. Det hele gjorde et saa uhyggeligt indtryk, at jeg kun kom en enkelt gang. De 21 anklagede sad paa en forhøjning, inde-

Dansk-Tyske skoleforhandlinger, København efteraaret 1924. I midten til højre udenrigsminister, grev Moltke og direktør, grev Reventlow, se iverigt billedets bagside.

Siddende ved bordet og anført i rækkefølge 1) danske til højre, 2) tyske til venstre:

- 1) Rektor West, rektor Hertz, undervisningsinspektør Berthelsen, kontorchef Barfod, amtmand Refslund Thomsen, amtmand, grev Schack, direktøren, udenrigsministeren, kontorchef Hammerich (bag grev M.), presseattaché Laurits Larsen, professor Hammerich, kontorchef Graae og amtskolekonsulenterne Nielsen, Mortensen og Svendsen.
- 2) Gesandt v. Mutius, Oberschulrat Edert, Ministerialrat Rathenau, Ministerialrat Gall, Geheimrat Gürich, Ministerialdirektor'erne: Kästner og Heilbron, bag disse Geheimrat Heering og Ministerialrat Amelungen, legationsrat Söhring, Seminardirektor Ingwersen, graf zu Rantzau, Regierungsrat Nissen og Schulrat Gröndahl.

spærrede som i en faarefold og under skarp bevogtning af GPU-soldater, kendelige paa deres røde uniformshuer. Formodentlig til understregning af fangernes farlige karakter blev vagtposterne afløst hvert kvarter. Bladene bragte meget udførlige referater fra retssalen og samtidig en uendelighed af resolutioner fra fabrikker, foreninger o. a. med frygtelige skældsord og krav om, at de anklagede sloges ned som gale hunde. Det endte da ogsaa med 18 dødsdomme, tre fik langvarige fængselsstraffe. Mellem de dødsdømte var ikke mindre end seks tidligere kommissærer (ministre), saaledes Rykov, Molotovs forgænger som statsminister, den stilling Stalin senere selv beklædte, og GPU chefen Jagoda, der selv havde sendt tusinder i fængsel og død. Ogsaa kommunistpartiets teoretiker Bucharin maatte bøde med livet, saavel som Unionens tidligere ambassadør i Berlin Krestinsky, der senest havde været Litvinovs stedfortræder. Det var ham, der under den første afhøring tog mod til sig og erklærede, at det, han havde sagt under forundersøgelsen, var urigtigt, men at han nu vilde sige sandheden! Paa spørgsmaal om, hvorfor man skulde tro, at han nu talte sandhed, svarede han: Jo, for nu staar jeg over for offentligheden og min dommer! Et par dage senere maatte han paa samme sted erklære, at det, han sidst havde sagt til dommeren, var urigtigt, men at tilstaaelserne under forundersøgelserne var sande! Paa forespørgsel, hvorfor han saa havde løjet den første gang, svarede han, at det var, fordi han skammede sig saa meget over at maatte indrømme, at han var saa stor en forbryder!

Forøvrigt var der ogsaa under denne proces nogle læger, der paa Jagodas opfordring skulde have myrdet Gorki og forsøgt at aflive Stalin og andre under behandling af sygdomme. De blev alle dømt, men een slap med fængselsstraf.

Det siger sig selv, at selve gesandtskabsarbejdet i Moskva, hvor der kun var meget faa »løbende« sager, ikke kunde være overvældende. Størst besvær voldte det faktisk at holde det hele gaaende. Ugens store dag var torsdag, for da kom kureren fra Finland, fælles for alle fire nordiske gesandtskaber, og det var ikke alene post-sækkene, som det drejede sig om. Saa at sige alle livsfornødenheder,

med undtagelse af brød og mælk, kom enten fra Finland eller Danmark, og det krævede baade forudseenhed og fantasi at sikre, at forsyningerne kom frem til rette tid. Kurieren rejste tilbage samme aften, hvorfor der arbejdedes hektisk indtil det øjeblik, da post-sækkene maatte lukkes og afleveres. Det blev fast regel, at dagen sluttede hos gesandten med kortspil og natmad.

I forbindelse med udrensningen opstod flere kedelige sager, saaledes med udvisning af danske statsborgere, der dels havde tilbragt mange aar i Rusland, dels overhovedet ingen tilknytning havde til Danmark. I enkelte tilfælde lykkedes det at overbevise myndighederne om det urimelige i at sende saadanne folk ud af landet, men i reglen blev sagerne behandlet rent formelt. Saa blev to af Store Nord's folk arresterede efter spionageparagraffen, og det gav anledning til stadige henvendelser, der foreløbig blev uden resultat. Det samme blev længe tilfældet med forespørgsler om den tidligere kommunistiske folketingsmand Munch-Petersen, foretagne efter familiens ønske, da han i løbet af efteraaret 1937 var forsvundet i Moskva. Endelig efter flere maaneder kom der en opringning fra en embedsmand i udenrigskommissariatet, og han meddelte kort og godt 1) at Munch-Petersen ikke var i Sovjetunionen, og 2) at det mentes, at han var udreist! Den besked syntes mig ikke tilfredsstillende. Jeg søgte saa dagen efter den paagældende embedsmand og meddelte, at jeg ikke helt havde forstaaet beskeden, da jeg jo vidste, at ingen kunde forlade Sovjetunionen uden tilladelse, hvorfor det vel maatte være *konstateret*, at M.-P. var udrejst. Svaret blev, at der ikke kunde gives yderligere oplysninger om sagen. Senere hørte jeg aldrig noget og gik for mit vedkommende ud fra, at M.-P. var faldet som offer for udrensningen.

Under min ferie i sommeren 1938 var jeg blandt andet i Paris, og her hørte jeg om den begyndende czekoslovakiske krise. Omkring 1. juli traf jeg i Berlin min gode bekendt Weizsäcker, der i mellemtiden havde afløst von Bülow som statssekretær i Auswärtiges Amt. Han lagde ikke skjul paa, at der var fare for en konflikt. I denne

forbindelse kom han med en udtalelse om, at han efter de rapporter, der blev ham forelagt, maatte slutte, at Sovjetunionen »ikke eksisterede« i *europæisk politik*. Dette lød ikke meget beroligende. Og efter min hjemkomst til Moskva steg da ogsaa spændingen fra uge til uge — men saa kom mødet i München! Netop paa denne dag fik jeg besøg af den franske ambassadør Coulondre, en rolig og klog mand, der som afdelingschef paa Quai d'Orsay praktisk havde virket for det fransk-tyske samarbejde paa det økonomiske omraade. Den dag var han imidlertid stærkt ophidset og lagde ikke skjul paa, at han inderligt ønskede, at forsøget paa at bevare freden maatte strande. Han mente, at krigen dog ville komme inden for to aar, og foretrak saa, at den kom straks, hvor udsigterne til en sejr for Frankrig var til stede. Ganske vist erkendte han, at Tyskerne var overlegne i luften, men det vilde den franske hær mere end udligne, og det ansaa han for afgørende. Det var Hitlerregimet, som han vilde gøre op med — manden var gal og burde indespærreres, ellers blev han en stadig fare for omgivelserne; i dag var det Czekoslovakiet, i morgen gik han løs paa Belgien eller Danmark, senere paa Elsass-Lotringen, det tyske Schweiz eller Polen.

M. Coulondre syntes imidlertid ikke meget uenig med Weizsäckers bedømmelse af Sovjetunionens stilling i europæisk politik, og han var pessimistisk med hensyn til aktiv militær støtte herfra under en krig — trods Litvinovs tilsagn til Czekoslovakiet. Den franske militærattaché, oberst Palasse, havde paa et tidligere tidspunkt udtalt den opfattelse, at sovjethæren var stærkt svækket gennem den udrensning, der fulgte general Tuchachevskis henrettelse. Han regnede med, at en stor procent af de højere officerer fra regimentschefer og opefter var likvideret.

Krig blev undgaaet denne gang, og det kan vel være tvivl underkastet, om Frankrigs stilling var blevet væsentlig bedre, end den blev i 1940. England var ganske uforberedt paa krig, militært som politisk, og Polen, der senere udnyttede Czekoslovakiets ulykke, var en højst upaalidelig forbundsfælle, saa vel som sagtens ogsaa Sovjetunionen, om det var blevet alvor. Skæbnen vilde det saa mærkværdigt, at M. Coulondre ganske kort efter beordredes til at afløse M. François-

Poncet som Frankrigs ambassadør i Berlin. Om sine missioner i Moskva og Berlin har han skrevet en interessant bog »De Staline à Hitler«.

Sovjetunionen blev ved Münchenaftalerne bragt ind i en isolation, som følte pinlig. Det fik udtryk i voldsomme presseangreb paa Vestmagterne, ikke mindst i de i Moskva udkommende fremmedsprogede blade. Særlig bittert faldt udtrykkene over for den hidtidig allierede Frankrig. Saaledes gav en udtalelse i Journal de Moscou: »La France ayant tout sauvé, fors l'honneur« anledning til en henvendelse fra M. Coulondres side til Litvinov med fordring om, at denne skulde tage afstand officielt fra vedkommende artikel. Da Litvinov afslog dette, meldte Coulondre forfald til Litvinovs afskedsfrokost, undlod at gøre afskedsvisit og at aflevere sin rappelskrivelse, hvorefter baade Litvinov og Potemkin sagde fra til middagen hos ambassadøren, og begge undlod at møde ved afrejsen.

Som sagerne havde udviklet sig, kunde Sovjetunionen ikke længere fortsætte den linie, for hvilken Litvinov, ved behændig udnyttelse af den franske these om den kollektive sikkerhed og med Folkeforbundet som forum, havde været en tilsyneladende uegennyttig talsmand — i de senere år ikke uden en vis brod mod den neutrale statsgruppe, hvortil de nordiske lande hørte. Der forelaa imidlertid til bedømmelse af en anden side af Sovjetunionens udenrigspolitik forskellige udtalelser af Stalin selv og andre, understregende faren ved den kapitalistiske indkredsning. Særlig interessant i denne forbindelse maatte et brev forekomme, som Stalin i foråret 1938 havde rettet til ungkommunisten Ivanov, offentliggjort i hele sovjetpressen. Heri sagdes blandt andet: »Det internationale proletariske baand mellem den arbejdende klasse i Sovjetunionen og den arbejdende klasse i kapitalistlandene maa øges og styrkes. Den politiske hjælp fra den arbejdende klasse i kapitalistlandene til den arbejdende klasse i vort land maa organiseres i tilfælde af et militært angreb paa vort land, og ogsaa enhver hjælp fra arbejderklassen i vort land til arbejderklassen i kapitalistlandene maa organiseres; vor røde hær, røde flaaede,

røde luftflaade og selskabet for kemisk forsvar og luftforsvar maa styrkes og forøges til det yderste.«

Her havde man klare ord for, at Sovjetunionen under en krig med de ikke kommunistiske lande regnede med organiseret støtte til egne militære magtmidler fra »de arbejdende klasser«, d. v. s. fra de rettroende kommunistpartier rundt om i landene, der i saa fald maatte kunne paaregnes mobiliseret til udførelse af forræderiske handlinger. Man maa erindre, at den lige citerede udtalelse og andre lignende faldt efter en periode, hvor Moskva havde fundet det formaalstjenligt at give propagandaen i de lande, hvor den endnu var lovlig, en mindre udfordrende, men derfor ikke mindre farlig form, idet de lokale kommunistpartiers afhængighed aldrig slappedes, selv om parolen officielt var blevet samarbejde med Socialdemokratiet og andre liberale partier med dannelse af den Folkefront som maal, der havde faaet saa ulykkelige følger i Spanien, og som ogsaa i Frankrig havde fremkaldt vanskeligheder, der i den aktuelle situation var blevet skæbnesvangre.

Paa denne maade kunde kommunistpartierne i de forskellige lande opfattes som en slags mindretal i lighed med de etnografiske, men med to afgørende forskelle: 1) at kommunisternes afhængighed af og lydighed mod sovjetregimet var helt anderledes ubetinget end de etnografiske mindretals over for vedkommende regeringer, og 2) at kommunistpartierne havde den teoretiske mulighed for ubegrænset udvikling inden for de stater, hvis tolerance de udnyttede, medens de etnografiske mindretal ifølge sagens natur ikke kunde være væsentlige svingninger underkastet.

Dette og andet gjorde jeg til genstand for en længere politisk beretning, hvori jeg ogsaa pegede paa følgerne af, at Sovjetunionen i de senere aar mere og mere udviklede sig til en nationalistisk indstillet statsdannelse. De betragtninger om en side af Sovjetunionens udenrigspolitik, som her fik udtryk, har jeg til dato kunnet fastholde. At statsminister Stauning og Hans Hedtoft havde interesseret sig for denne og andre af mine indberetninger, lod sidstnævnte mig vide, da han i maj 1940, altsaa efter besættelsen, viste mig den tillid at ønske

en orienterende samtale med mig om den da indtraadte politiske situation.

Omtrent paa denne tid, d. v. s. i efteraaret 1938, havde jeg haft et lille sammenstød med min czekiske kollega Fierlinger, der aldrig var mig videre sympatisk, og hvis senere politiske virksomhed skulde blive saa sørgelig. Han bebrejdede mig nemlig, at jeg indberettede saa pessimistisk om forholdene, særlig den militære situation. Straks foruroligede det mig, at han skulde have haft mulighed for at læse mine indberetninger, men saa kom jeg i tanker om, at jeg havde mødt hr. Fierlingers kollega og mulige politiske modstander paa gaden i København, og at denne havde stillet mig forskellige spørgsmaal. Jeg mente saa at kunne gaa ud fra, at denne, maaske paa dril, havde gjort en myg til elefant i en indberetning til Prag om mine svar paa hans spørgsmaal vedrørende Rusland. Jeg lagde derfor ikke videre vægt paa hr. Fierlingers henvendelse.

I de sidste maaneder af aaret 1938 følte efter GPU-chefen Jeshofs fald en tydelig ændring i den indre politik. Den voldsomme udrensning blev blæst af og offentlig stærkt kritiseret i pressen og paa møder. Jeg søgte at drage nytte af dette omslag ved at overrække hr. Litvinov en indgaaende rekapitulation af sagen vedrørende de to arresterede Store Nordiske funktionærer, egnet til forelæggelse for den nye chef Beria, der stod Stalin nær. Heldigvis gav dette resultat: de blev ført til den finske grænse og udvist. Selv fik jeg ikke lejlighed til at tale med dem, men paa anden haand hørte jeg om deres ret uhyggelige oplevelser.

Den 2. februar 1939 kaldte Litvinov den ungarske gesandt Jungerth-Arnothy til sig for at meddele ham, at sovjetgesandtskabet i Budapest vilde blive inddraget, og at det ungarske gesandtskab i Moskva omgaaende maatte ophæves. Han henviste herved til, at Ungarns tilslutning til Antikominternpagten ikke kunde retfærdiggøres af hensynet til landets egne interesser, den maatte være paatvunget udefra. Ungarn kunde derfor ikke betragtes som en suveræn stat. Faa dage

efter afrejste gesandten med hele sin stab, og vor kreds blev et elskværdigt gesandtpar og to gode bridgéspillere fattigere.

Efter den endelige likvidation af Czekoslovakiet i samme foraar udsendte hr. Fierlinger en erklæring om, at han frasagde sig sin fuldmagt. Aabenbart havde han her handlet overilet, idet han den 24. marts officielt meddelte, at han — under hensyn til den voldelige inkorporation af de czekiske lande i det tyske rige — ansaa det for en pligt at fortsætte sin mission som gesandt for den czekoslovakiske republik, et skridt, der opfattedes som dikteret af Sovjetunionen.

XI

DET STORE SPIL PAA NÆRT HOLD

I dette foraar udfoldedes en hektisk diplomatisk virksomhed i Moskva, mest bag kulisserne. England og Frankrig ønskede nu at etablere en forstaaelse med Sovjetunionen, begge lande havde imidlertid svækket deres stilling ved ambassadørskifter. Hverken den nye franske ambassadør, en Syrer, M. Naggiar, eller Lord Chilstons afløser, Sir William Seeds, havde kendskab til forholdene. Om den sidste sagdes endog, at han kom med forudfattede meninger og ikke var tilbøjelig til at lytte til de fortrinlige raadgivere, der fandtes i ambassaden. Heller ikke syntes den engelske minister Hudsons besøg at virke fremmende, i hvert fald var Moskvapressens holdning over for den engelske og franske politik stadig skeptisk og uelskværdig.

Vicekommissær Potemkin, hos hvem jeg søgte orientering, holdt efter sædvane et livligt foredrag om den politiske udvikling. Han lagde ikke skjul paa, at der førtes forhandlinger, men heller ikke paa, at det nok vilde blive svært at naa til en aftale. Herved henviste han navnlig til Polens modstand mod russiske troppers adgang til polsk landomraade, og dette, sagde hr. Potemkin, vilde være en nødvendig forudsætning for en aftale, der kunde give Polen tilstrækkelig følelse af sikkerhed, til at landet turde udsætte sig for Tysklands uvilje. Han antydede dog muligheden af, at der kunde træffes en aftale mellem de tre store magter England, Frankrig og Sovjetunionen.

Faktisk havde den engelske regering den 21. marts 1939 foreslaaet Frankrig, Polen og Sovjetunionen undertegnelsen og offentliggørelsen af en deklARATION, hvorefter de fire magter skulde forpligte sig til at raadføre sig indbyrdes med henblik paa at modsætte sig enhver

handling, der kunde true en europæisk stats politiske uafhængighed. Dette forslag afviste Polen, men forhørte sig hos den engelske regering, om denne kunde tænke sig omgaaende at afslutte en bilateral overenskomst med den polske regering.

Følgen blev, at Mr. Chamberlain den 31. marts i Underhuset afgav sin erklæring om garanti til Polen, der senere udvidedes til ogsaa at gælde Rumænien. Da saavel landenes geografiske beliggenhed som de militære magtforhold maatte udelukke, at de givne garantier kunde yde nogen sikkerhed for de to lande, maatte denne urealistiske politik føles uheldsvarslenende, ogsaa for den, der kun var tilskuer, og jeg erkender, at dette dengang og senere paavirkede mig stærkt.

Men tilbage til Moskva — paa billederne fra paraden den 1. maj saas Litvinov ikke, skønt jeg havde set ham paa terrassen over Lenins grav sammen med Stalin og de øvrige dignitarer. Dette kunde opfattes som et varsell! Den 3. maj kl. 18 var jeg efter aftale hos Sir William Seeds. Sir William, der kom fra et besøg hos Litvinov, fortalte mig en episode fra denne forhandling, der umiskendeligt viste, at Litvinov ikke havde givet svageste antydning af det, der forestod og blev offentliggjort samme aften: Litvinovs afgang og Molotovs overtagelse af udenrigskommissariatet med bibeholdelse af stillingen som formand for folkekommisærernes raad. Jeg opfattede dette som et daarligt tegn for tillidsforholdet mellem Sovjetunionen og England. Det havde dog været naturligt, om Litvinov over for repræsentanten for en stormagt, med hvem der førtes vigtige politiske forhandlinger, havde ladet et ord falde om, at han samme aften vilde blive afløst af en anden.

En nærliggende forklaring for dette vagtskifte var, at der skulde sættes bremse paa forhandlingerne med Vestmagterne — det var for let at snakke med Litvinov om tingene. Molotov, der hidtil havde holdt sig fjernt fra de fremmede repræsentanter, var anderledes utilgængelig. Dertil kom det sproglige, Molotov talte kun russisk, og han tog aldrig selvstændig standpunkt. Hans svar var oftest: Jeg skal undersøge, eller: Jeg skal forelægge, og saa var det jo let at træne en sag.

Ogsaa er det sandsynligt, at Stalin under de kommende tiders vanskeligheder ønskede en udenrigsminister, der stod ham selv nær. Med Genève politiken, hvorved Litvinov havde været et nyttigt redskab, var det ude. Han var den sidste af de vestlig orienterede »gamle« bolcheviker, der havde overlevet alle storme, men han havde aldrig hørt til inderkredsen om Stalin, ikke været medlem af Politbureau. Endelig stod han svagt, da han havde maattet finde sig i, at udrensningerne havde fundet sine ofre mellem hans betydeligste hjælpere, saaledes Krestinsky og en række ambassadører og gesandter.

Straks lod det til, at Molotov vedblivende ikke ønskede at kompromittere sig ved omgang med Corps Diplomatique. Protokolchefen lod os nemlig vide, at der ikke skulde aflægges høflighedsbesøg i anledning af udnævnelsen, men at Molotov dog vilde modtage missionscheferne, hvis de havde vigtige sager at tale om. Det havde jeg ikke.

Kort efter opstod spørgsmaal om afslutning af Ikkeangrebspagter, som Tyskland havde tilbudt en række lande. Estland havde temmelig omgaaende akcepteret, og jeg fik at vide, at Molotov i den anledning havde skældt den estniske gesandt Rey ganske frygtelig ud. Jeg stod netop for at skulle rejse paa orlov. Danmark havde endnu ikke taget stilling, og jeg gik ud fra, at dr. Munch helst ikke gennem mig vilde stilles over for et russisk raad i sagen. Jeg tog saa hr. Barkov paa ordet og rejste uden at besøge Molotov.

Paa turen til Danmark gjorde jeg et kort ophold i Warszawa, dog langt nok til at spore den overmodige stemning, som Englands garanti havde opmuntret. Paa en biltur gennem Tyskland til Schweiz stoppede jeg op et par dage hos kammerherre Zahle. Igen traf jeg Weizsäcker, der bl. a. sagde, at England og Frankrig ved garantien til Polen faktisk havde overladt til dette land, hvis udenrigspolitik lededes af en hasardspiller, at afgøre spørgsmaalet: Krig eller Fred. I virkeligheden var Weizsäcker i dette i god overensstemmelse med ordlyden af Chamberlains erklæring, der sagde, at England vilde bringe Polen al den hjælp, der stod i dets magt, hvis landet udsattes for en aktion, der truede dets selvstændighed, og »som den polske

regering ansaa det for livsvigtigt at modsætte sig med hele sin kraft«. Yderligere anførte Weizsäcker, at Polen ved den engelske garanti følte sig opmuntret til voldelige overgreb mod den tyske befolkning i korridoren og grænseegnene. Auwärtiges Amt hindrede foreløbig, at dette kom frem i pressen, men en katastrofe var uundgaaelig, om der fortsattes paa denne maade. Mit indtryk af denne samtale og iagttagelser, som jeg gjorde paa turen gennem Tyskland, særlig paa tilbagevejen over Schwarzwald, Baden-Baden, Heidelberg og Frankfurt, fik mig til efter hjemkomsten til Danmark at afbryde min ferie og vende tilbage til Moskva.

Her traf jeg kort efter hr. Barkov, der spurgte, om jeg havde besøgt den nye udenrigskommissær. Jeg henviste til det vink, som han selv havde givet, men forstod paa ham, at det nu nok var bedst at aflægge et besøg hos Molotov, hvad jeg saa bad Barkov arrangere. Kort efter tog Molotov imod mig i Kreml — ikke som Litvinov i udenrigskommissariatet — og det gik for sig under udfoldelse af skarpe kontrolforanstaltninger. Saaledes ledsagedes jeg lige fra indkørslen til Molotovs forværelse og tilbage igen af en uniformeret GPU officer.

Jeg havde forberedt mig paa det bedste og underholdt gennem tolk Molotov, dels om ønskeligheden af en udvidelse af samhandelen mellem Danmark og Sovjetunionen, der paa grund af visse misforstaaelser var sovet helt hen siden 1937, dels om det Store Nordiske Telegrafskabs stilling og arbejde i Sovjetunionen. Da disse emner var udtømt, begyndte han lidt skolemesteragtigt at eksaminere mig om forskellige forhold Danmark vedrørende. Saa var der en lille pause, men endnu havde han et sidste spørgsmål: Hvad mener man i Danmark om Ikkeangrebspagten med Tyskland? — Tak, tænkte jeg, nu sker det, og forklarede, at jeg ikke var orienteret om spørgsmaalet, men jeg vidste, at Danmarks voldgiftstraktat med Tyskland ikke dækkede grænsespørgsmaalet. Jeg tænkte derfor, at regeringen opfattede Ikkeangrebspagten som et nyttigt supplement. — En lille pause — spændt forventning — og endelig: »Ja, saa har jeg ikke flere spørgsmål!« Audiensen var forbi. Det føltes som en lettelse, men burde nok have fremkaldt tanken om en ændring i

Sovjetunionens politik over for Tyskland, men sandheden i ære: klappen faldt ikke. Jeg holdt mig til oplysningerne om, at forhandlingerne med Frankrig og England stadig foregik, men langsomt, siden Molotov havde taget roret. Alvoren var dog nylig blevet understreget ved ankomsten af franske og engelske militærdelegationer, der blev vel modtagne og gæstfrit installeret i et for anledningen indrettet hus i vor nærhed — skraat over for det hus, hvori den danske ambassadør nu bor.

Med Det Store Nordiske Telegraf Selskabs unge og dygtige repræsentant, nu underdirektør H. P. Andersen, havde jeg et meget nært og altid godt samarbejde. Han søgte mig regelmæssigt for at drøfte selskabets anliggender og raadføre sig med mig vedrørende opstaaede vanskeligheder, som han dog i de fleste tilfælde selv klarede ved direkte forhandling med Kommissariatet for Telegrafvæsen m. m. Men nogle gange maatte han bede mig om assistance i sager, der laa særlig vanskeligt, og som var af saa stor betydning for selskabets virksomhed, at jeg fandt det rigtigt at gaa til Molotov selv i hans egenskab baade af Udenrigskommissær og formand for Folkekommissærernes Raad (statsminister).

Forhandlingerne foregik med tolk, idet jeg efter omstændighederne talte Fransk eller Engelsk, Molotov selv Russisk. At Molotov, der er uddannet som ingeniør, behersker Tysk, viste sig under det mislykkede besøg hos Hitler i efteraaret 1940, men over for os andre vilde han ikke benytte det. Molotov hørte ved de lejligheder, hvor jeg søgte ham, med stor opmærksomhed og taalmodighed paa min fremstilling af Store Nordiskes vanskeligheder, lovede at undersøge sagerne, der saa hver gang ved hans velvillige indgriben blev ordnet som ønsket af selskabet.

I slutningen af juli havde den polske ambassadør Grzbowski indbudt mig til bridgeturning. Da den tyske presse netop havde indledet en skarp kampagne mod Polen for overgrebene mod det tyske mindretal, huskede jeg Weizsäcker's udtalelse. Jeg sørgede derfor for at komme lidt før de andre gæster, saa jeg kunde høre, om

ambassadøren ikke fandt det foruroligende, uden naturligvis at omtale Weizsäcker. Men nej, der kom ingen bortforklaring, tværtimod gned hr. Grzbowski sig fornøjet i hænderne og erklærede, at det jo netop var fordelene ved Englands garanti, at Polen nu kunde gøre op med det »illoyale tyske mindretal«. Efter saaledes at have lagt to og to sammen, mente jeg at burde give en advarsel hjem om, at krig nu var sandsynlig.

Ikke mange dage senere skal krigsministeren Vorochilov have beklaget over for de engelske og franske militærdelegationer, at han den følgende dag var forhindret i at forhandle med dem, men han trøstede dem med, at det var arrangeret, at de den dag kunde faa deres ønske opfyldt at se det meget interessante musæum i Kreml! Og saa sprang bomben: Der var sluttet en sovjetisk-tysk Ikkeangrebspagt.

Samme dag talte jeg med grev Schulenberg, der lod lettet; nu kom der ikke krig, mente han. Men det var ogsaa tydeligt, at han følte det som en triumf for sin personlige politik — paa et meget tidligere tidspunkt havde han sagt mig, at der var mulighed for en forstaaelse med Tyskland, men »Der Führer« vilde intet høre om det. Saa var det alligevel lykkedes at knytte forbindelsen, sandsynligvis lettede Litvinovs afgang sagen. Det hed sig, at kun tre eller fire mennesker i Moskva havde været indviet, og at selv Vorochilov var holdt udenfor — han maatte ikke røbe sig under forhandlingerne med Englændere og Franske. Den franske ambassadør, som jeg ogsaa søgte samme dag, var helt desorienteret. Han troede tilsyneladende stadig paa, at deres forhandlinger kunde føre til et resultat.

Hemmeligholdelsen gik vel mest ud over kommunistpartierne rundt i landene. De maatte foretage en pinlig kovending, som de var helt uforberedte paa, saaledes skrev Arbejderbladet hjemme, at der lige før redaktionens slutning var indløbet en nyhed om afslutning af en Ikkeangrebspagt mellem Sovjetunionen og Tyskland, men tilføjede, da meddelelsen kommer fra Berlin, er den sandsynligvis urigtig!

Den 23. august ankom Ribbentrop med følge paa 32 personer.

Der var stor modtagelse paa flyvepladsen. Det hed sig, at vicekommisær Potemkin og protokolchef Barkov mødte i jaket og høj hat, i saa fald en i den stærke varme og for deres proletariske sindelag lige ubekvem paaklædning. Fem hagekorsflag fløj til tops, de tyske og italienske ambassadører med stabe var selvfølgelig til stede. Under besøget hos Molotov gjorde Ribbentrop Stalins bekendtskab. Denne beskæftigede sig herefter mere direkte med udenrigspolitikken.

Selve krigsudbrudet den 1. september sporedes kun lidt i Moskva. Snart gik der dog rygter om, at der blev truffet omfattende militære forberedelser, og det bekræftedes ved indkaldelser af chauffører og andet mandligt personale ved f. eks. den italienske ambassade og andre repræsentationer. Alligevel kom det overraskende, at den polske ambassadør den 17. september kl. 4 morgen blev hidkaldt af hr. Potemkin for at faa oplæst en note, hvis indhold er saa karakteristisk, at den bør gives in extenso, oversat til dansk:

»Hr. Ambassadør.

»Den polsk-tyske krig har vist den polske stats indre bankerot. I løbet af 10 dages krigsførelse har Polen tabt alle sine industriomraader og kulturcentre. Warszawa eksisterer ikke mere som Polens hovedstad. Den polske regering er faldet fra hinanden og giver intet livstegn fra sig. Det betyder, at den polske stat og dens regering faktisk er ophørt at eksistere. Paa samme maade ophører de mellem USSR og Polen afsluttede traktater at fungere. Overladt til sig selv og efterladt uden ledelse er Polen blevet forvandlet til et gunstigt felt for alle mulige tilfældigheder og overraskelser, der er i stand til at frembyde en trusel mod USSR. Derfor kan den sovjetiske regering, der hidtil har været neutral, ikke mere forholde sig neutral over for disse kendsgerninger.

»Ligeledes kan Sovjetregeringen ikke forholde sig ligegyldig over for dette, at de blodbeslægtede Ukrainere og Hviderussere, der lever paa Polens territorium, overlades til skæbnens forgodtbefindende og efterlades forsvarsløse.

»Grundet paa denne tingenes tilstand har Sovjetregeringen givet

overkommandoen for den Røde Hær ordre til at befale tropperne til at overskride grænsen og tage Vestukraines og Vesthvideruslands befolknings liv og ejendom under sin beskyttelse.

»Samtidig er det Sovjetregeringens hensigt at tage alle skridt til at befri det polske folk for den ulykkelige krig, som dets taabelige ledere har ført landet ud i, og give det mulighed for at leve et fredeligt liv.

sign. Folkekommissæren for USSR's
udenrigske anliggender,
V. Molotov.«

Alle ambassadører og gesandter — hr. Fierlinger undtaget — fik tilsendt genpart af dette historiske aktstykke, ledsaget af en erklæring om, at Sovjetunionen vilde føre en neutralitetspolitik i forhold til deres respektive stater.

Hr. Grzbowski nægtede at tage imod noten, som han betegnede som en uforkammethed. Han erklærede, at han vilde returnere den, hvis den sendtes til ambassaden, men det kunde naturligvis ikke standse udviklingen. Den polske ambassade blev ikke afspærret fra omverdenen — det er værd at notere — fordi den protokollære praksis i Moskva senere blev noget mere haardhændet! Derimod blev det tilkendegivet, at ambassadens medlemmer ikke længere betragtedes som diplomater, da der ingen polsk stat eksisterede, og de vilde ikke faa diplomatisk visum eller laissez-passer, et forhold der dog mildnedes noget ved Doyen'ens, grev Schulenburgs indgriben. Dog maatte de polske kolleger før afrejsen bortsælge mange ejendele under ugunstige omstændigheder.

Det var ikke for at skaane hr. Fierlingers følelser, at russerne ikke sendte ham noten til Polen, tværtimod. Hans nærværelse i Moskva var blevet uønsket, og meget snart efter blev han bedt om at forsvinde. Til gengæld var Ungarn blevet opfordret til at genoptage den diplomatiske forbindelse, og der kom en ny gesandt, hr. von Kristoffy med frue, begge yderst tiltalende, og skæbnen vilde, at vi kom til at slutte et nært venskab.

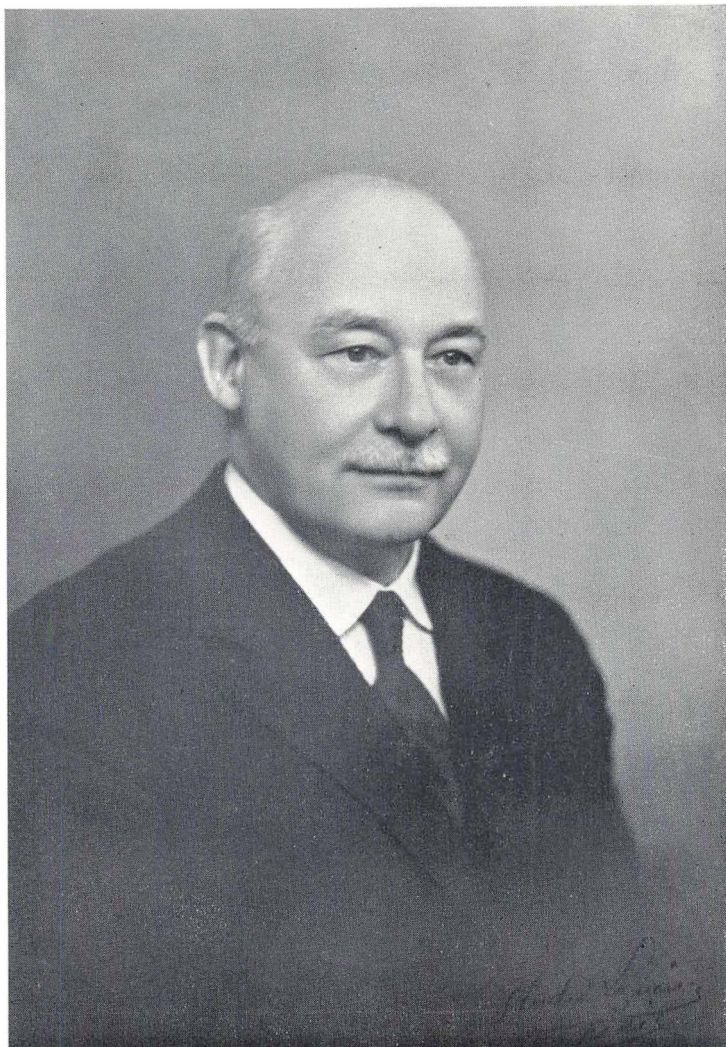
Russernes angreb paa Polen har uden tvivl været drøftet under

Ribbentrops besøg. Alligevel kom dets gennemførelse helt overraskende for grev Schulenburg, da han kl. 2 om natten vækkedes for at faa at vide, at nu gik det løs. Han maatte derfor uden instruktion selv aftale en demarkationslinie, saa det blev undgaaet, at tyske og russiske tropper stødte sammen. Denne linie blev kort efter ændret i Tysklands favør, men efter Stalins personlige ønske. Han vilde paa dette tidspunkt ikke engagere sig for stærkt i de egentlige polske problemer. Sagen ordnedes ved en aftale, der underskrevet af Ribbentrop den 28. september under et nyt besøg i Moskva.

Saa kom turen til Randstaterne, og det gik hurtigt. Den 24. september, en søndag, mødte den estniske udenrigsminister efter tilsigelse og modtoges af Molotov kl. 12 nat, og den 28. undertegnedes en aftale om »gensidig hjælp«. Hermed var isen brudt, og de lettiske og lithauiske udenrigsministre indtraf efter hinanden den 2. og den 3. oktober for paa samme vis at gaa under aaget. Forhandlingerne lededes af Stalin selv, efter sigende med en vis gemytlighed, der dog nok var noget ensidig, og aftalernes underskrift fejredes i Kreml med vældige orgier.

Medens indrykningen i Polen vel nærmest lettede tyskerne stillingen, er det givet, at aktionen over for Randstaterne — trods den mere eller mindre klare forstaaelse med Ribbentrop — var dem meget usympatisk. Den tyske ambassadør gjorde sig ingen illusioner om hensigten, naar Sovjetunionen tiltvang sig baser ved Østersøen. Han erkendte Tysklands øjeblikkelige svaghed, men lod til at finde trøst i det »maadehold«, der var udvist fra russisk side — det var jo kun en »Ægyptisering«, som han udtrykte det.

Men sulten var ikke stillet. Nu kom den for hele Nordens sikkerhed saa farlige finske krise, idet Sovjetunionen krævede grænseflytning paa det Karelske Næs, en tidsbegrænset »Leje« af Hangö Halvøen og andet mod en vis kompensation i Østkarelen. Men Finlands udenrigsminister rejste ikke selv til Moskva. Det blev den i Rusland velanskrevne tidligere statsminister Paasikivi, der havde ledet den finske delegation ved fredsforhandlingerne i Dorpat 1920. Han

*Minister Andreas Oldenburg, i 1925 gesandt i Bern, senere i Oslo
og Paris.*

Efter fotografi stillet til raadighed af fru Nancy Oldenburg.

maatte sammen med gesandten baron Yrjö Koskinen tage det første stød af. Det er bekendt, at regeringerne i Danmark, Norge og Sverige vilde yde Finland diplomatisk støtte. Derfor fik den svenske gesandt Winther, den lige ankomne norske gesandt Maseng og jeg ordre til at foretage en samtidig henvendelse til den sovjetiske regering, og vi havde den 13. oktober et møde med de finske forhandlere, der orienterede os om sagernes stilling. Begge syntes at have et optimistisk indtryk fra de første møder, og de var tilfredse med Stalins indgriben, da denne tog mere store tingene end Molotov. Forløbet havde hidtil været behageligere, end de to herrer havde tænkt sig. Stalin havde været gemytlig. Da han f. eks. med en flot streg paa kortet afmærkede det stykke af Østkarelen, der bødes som kompensation, sagde han smilende. »Det var jo der, I vilde lave oprør i 1921!« og da kravet om en russisk garnison i Hangö blev afvist af Finnerne, udbrød han: »Hvorfor er I saa bange for de 4—5000 mand, dem kan I da let kværke, om de skulde gøre sig ud til bens!«

Denne optimisme holdt sig desværre ikke, da forhandlingerne genoptoges efter en pause, og Tanner kom med. Han var ikke populær i Moskva, og han beherskede ikke, som Paasikivi, nuancerne i det russiske sprog, hvorfor han enkelte gange mod sin vilje irriterede Stalin, hvilket var uheldigt, selv om det sagtens ikke var afgørende. Den omstændighed, at Stalin selv deltog i alle møder, undtagen eet, tyder paa, at han lagde stor vægt paa at faa sagen ordnet i fredelighed. Efter en kort forhandling fra 23. til 25. oktober med efterfølgende orienteringsrejse til Helsingfors kom den afgørende omgang i tiden fra 2. til 13. november.

Endnu lørdag den 11. november om eftermiddagen syntes baron Koskinen at nære et vist haab om, at Stalin og Molotov vilde gøre et nyt forsøg paa at faa det vanskelige spørgsmaal om Hangö løst ved at kræve en Ø i stedet, og han udtalte, at hvis dette kunde klares, vilde det øvrige ikke frembyde vanskeligheder. Naar der til slut opstod misstemning hos russerne, skyldtes det utvivlsomt, at den finske regering ved sin sidste instruktion til forhandlerne tilbød væsentlig mindre, end disse paa et tidligere tidspunkt havde ment at kunne antyde som gennemførligt. Tiden gik imidlertid, uden at

russerne lod høre fra sig, og mandag den 13. november bestemte delegationen sig til at afrejse, uden at der gjordes afskedsbesøg. Vi tre nordiske gesandter mødte paa banegaarden, og finansminister Tanner sagde: »Ja, nu er det altsaa forbi — om vi er ved en endestation eller en mellemstation, maa tiden vise!«

Regeringen i Helsingfors foretog sig intet. Jeg har senere fra allerbedste kilde hørt, at der blev afholdt et møde i Helsingfors, hvor baade Paasikivi og Mannerheim stærkt tilraadede at søge forhandlingerne genoptagne, men at saa udenrigsminister Errko vendte stemningen ved at oplæse et telegram fra gesandten i Washington. Telegrammet indeholdt en meddelelse om, at præsident Roosevelt havde gjort gesandten bekendt med en indberetning fra U. S. A. ambassadør i Moskva, Steinhardt, der beroligede med, at der sandsynligvis ikke vilde blive taget krigeriske skridt fra russisk side.

Begivenhederne skulde hurtigt tale et andet sprog. Den 26. november, søndag, overrakte Molotov baron Yrjö Koskinen en note med krav om, at de finske tropper blev trukket tilbage fra grænsen. Skønt dette krav ikke formelt var et ultimatum, og Molotov ved denne lejlighed endnu var høflig, maatte en i noten indeholdt paastand om, at der var skudt med kanoner af finnerne, alene ved sin absurditet virke foruroligende. Før der kunde reageres paa dette, blev Yrjö Koskinen tirsdag den 28. kl. 18 underrettet om Ikkeangrebspagtens bortfald, motiveret ved Finlands aggressive holdning, der truede Leningrad. I mellemtiden var den russiske presse sat i gang med udtalelser og resolutioner, der skulde vise den voksende »folkestemning« mod Finlands regering. Situationens alvor understregedes ved paalidelige meddelelser om, at der førtes store troppestyrker mod Leningrad, dels fra Sibirien, dels fra Polen.

Nu kunde der vanskelig være tvivl om det, der maatte komme. Alligevel gav den finske regering sig god tid. Ganske vist var der udarbejdet et svar paa den sidste meddelelse, men der manglede instruktion om visse mundtlige udtalelser ved notens overrækkelse, da baronen den 29. om aftenen mellem kl. 10 og 11 blev kaldt til Vicekommisær Potemkin, der erklærede den diplomatiske forbindelse mellem landene afbrudt.

Torsdag den 30. november om formiddagen fremkom meddelelse om fjendtlighedernes aabning og om oprettelsen af den saakaldte finske Folkerepublik under Kuusinens ledelse. Kuusinen blev paa denne maade »en Quisling« før Quisling.

Maaske bør her nogle ord om russernes forhold til tyskerne i efteraaret 1939 finde plads. For den, der havde oplevet den atmosfære af uvilje og mistænksomhed, som i aaret 1938 og tidligere mødte alle udlændinge, var det mærkeligt at føle det omslag, som Ikkeangrebspagten med Tyskland førte med sig, ogsaa i den store befolkning — et angstens tryk var hævet, man syntes at aande op.

Selve magthavernes glæde ved det ny erhvervede venskab blev kuriøst og umiskendeligt demonstreret ved revolutionsfesten den 7. november 1939. Paa den tilsvarende fest i 1938 behandlede missionscheferne nærmest som smittebærere, som de indfødte gæster skyede. Alene Litvinov og protokolchefen Barkov maatte ofre sig og sad til bords med ambassadører og gesandter. Der var ingen bordordning; med nød og næppe skaffedes en plads for den nyankomne japanske ambassadør. Enkelte sovjetdiplomater spiste i samme sal, men de sad for sig selv og blev ikke præsenterede.

I 1939 derimod var til stede ved souper'en: Molotov, to vicepræsidenter i folkekommissærernes raad, Mikojan og Vychinski, folkekommissærerne for marine og landbrug, tre vicekommissærer i udenrigskommissariatet med fruer, andre embedsmænd, flere af Sovjetunionens helte, saasom Papanin og de flyvende damer Grisobova og Raskova, der havde faaet Leninordenen for en dristig langflyvning dybt ind i Sibirien, videnskabsmænd, forfattere, kunstnere og journalister. Der foretoges præsentationer, og ved bordet fordeltes de indfødte gæster mellem diplomaterne, idet der forelaa en bordordning.

Missionschefer med damer var fordelt til to hovedborde og nogle mindre borde. Ved det ene hovedbord præsiderede vicekommissær Lozovski, der ikke var i besiddelse af nogen overstrømmende livlighed, skønt han som tidligere formand for hattenmagernes fagforening i Paris helt beherskede det franske sprog. Her befandt sig den

engelske ambassad or med frue, den tyrkiske ambassad or, den amerikanske ambassad or og den franske chargée d'affaires, begge med fruer, og endnu nogle herrer og damer, og disse kedede sig med anstand i det par timer, souper'en varede.

Ved det andet hovedbord pr æsiderede Molotov med den tyske ambassad or som vis- a-vis. Her var alle kommiss arerne anbragt, vicekommiss arerne Potemkin og Dekanossov, den italienske ambassad or Rosso og den iranske Said (senere statsminister i Iran), hvis fruer flankerede v arten og blev drukket kraftigt til af ham. Desuden sad ved dette bord finansminister Tanner og den finske gesandt — hvilket tydede paa, at de paa dette tidspunkt endnu regnedes for venner — og nogle andre. Selv sad jeg ved et af de mindre borde. Ved det »fine« bord blev stemningen snart h oj, idet Mikojan f orte an, holdt taler og skaalede, altid i vodka. De eneste fremmedord, som jeg har h ort ham anvende, var: Bottom up! og de bruges hyppigt. Ogsaa Molotov og Potemkin holdt taler. Den fortrolige fod med den tyske ambassad or markeredes med paafaldende tydelighed. Det kolde bord, Sakutchkaen, varede den aften som ved lignende lejligheder meget l ange. Da der til den kun blev drukket vodka, st eg munterheden ved vennebordet betydeligt, man rejste sig gang paa gang og skaalede, og alle i salen, ogsaa det stilsf erdige bord med de vestallierede, maatte f olge med, mest uden anelse om, hvad der blev drukket for.

Stemmingsomslaget markeredes ogsaa derved, at Molotov og andre nu begyndte at tage mod indbydelser, f orst til grev Schulenburg, men senere ogsaa andetsteds. Dette medf orte en ændring i middagspaakl adningen, der hidtil havde v aret: Kjole uden ordner. Nu blev det proletariske sindelag markeret, idet samtlige russere fik ordre til at m ode i jakkes at. Vi andre gik saa over til smoking, for ikke at stikke for meget af.

Den officielle indstilling fik formentlig sit mest slaaende udtryk i nedenstaaende dementi, der bragtes i sovjetpressen den 30. november 1939:

OM AGENCE HAVAS' LØGNAGTIGE MEDDELELSE:

»Redaktøren af PRAVDA har rettet følgende spørgsmaal til kammerat Stalin: Hvorledes stiller kammerat Stalin sig til Agence Havas' meddelelse om en tale, som han skulde have holdt i Politbureau den 19. august, hvori han skulde have fremsat den tanke, at »krigen bør fortsættes saa længe som muligt, saaledes at de krigsførende parter udmattes«?

Kammerat Stalin har herpaa sendt følgende svar:

Denne meddelelse fra Agence Havas er løgn, som saa mange andre af dets meddelelser. Jeg kan naturligvis ikke vide, i hvilken café chantant denne løgn er fabrikeret. Men hvor meget de herrer fra Agence Havas end lyver, kan de dog ikke bestride:

1) at ikke Tyskland har angrebet Frankrig og England, men at Frankrig og England har angrebet Tyskland, og derved taget skylden for den nuværende krig paa sig,

2) at Tyskland efter krigsoperationernes begyndelse har henvendt sig til Frankrig og England med fredstilbud, og at Sovjetunionen aabent har understøttet Tysklands tilbud om fred, idet Sovjetunionen har ment, og stadig mener, at den hurtigst mulige afslutning af krigen paa det virksomste vil lette stillingen for alle lande og folk,

3) at de ledende kredse i England og Frankrig groft har afslaaet Tysklands tilbud om fred, saa vel som Sovjetunionens forsøg paa at hidføre den hurtigst mulige afslutning af krigen.

Saadanne kendsgerninger foreligger! Hvad kan café chantant-politikerne fra Agence Havas stille op mod disse facta?»

Lignende aand og tone kunde genfindes i Molotovs taler i det Øverste Raad, naar han i samme periode omtalte Sovjetunionens stilling til krigen og de krigsførende, hvorved det neutrale U. S. A. fik samme ublide behandling som England og Frankrig.

Men tilbage til krigen mod Finland. Her gik det til at begynde med langsomt for Russerne. Dog delte jeg aldrig den opfattelse, at der herved skulde foreligge et storstilet »bluff«, men mente, at deres vanskeligheder skyldtes 1) at de faktisk ikke var forberedt, fordi de

ikke havde regnet med eller ønsket en krig, og 2) at mulighederne for at udnytte deres overmagt i første omgang ikke var gunstige. Hovedangrebet maatte føres frem over det smalle befæstede Karelske Næs, idet terrainet nord for Ladogasøen, navnlig ved vintertid, kun egnede sig for operationer med smaa styrker, og til den krigsførelse var Finnerne, denne nation af skiløbere, naturligt overlegne.

Da de rigtige angrebsmidler blev bragt frem — og ikke mindst da frosten lagde solid bro over hav og sø, kunde det finske forsvar ikke holde, og det var i allersidste øjeblik, at krigstilstanden den 13. marts 1940 afsluttedes. Paa dette tidspunkt stod nemlig fire med tanks udrustede russiske divisioner bag de finske linier — de var gaaet over isen ved Viborg.

Lige fra begyndelsen af den finske krise havde jeg en forudfølelse af, at en krig paa denne front maatte bringe ogsaa de andre nordiske lande i fare. Jeg søgte derfor orientering til forskellige sider for at klare mig de muligheder, der maatte opstaa for, at en afslutning kunde hidføres, før det blev for sent. Oprettelsen af Kuusinens skyggeregering kunde blive en hindring, fordi Sovjetunionens præstige engageredes. Paa den anden side stod Ruslands umiskendelige ønske om at holde sig uden for den store krig, der understregedes af visse private udtalelser af Stalin selv; maaske var der dog haab om, at en mægling kunde bringe et ikke alt for dyrekøbt resultat. Situationen var i virkeligheden helt urimelig. Tyskerne, der havde maattet ofre Randstaterne, saa ogsaa med uvilje paa angrebet paa Finland, hvis konsekvens dog let kunde have bragt dem en alliance med Sovjetunionen. Som bekendt var Vestmagterne paa deres side saa ivrige efter at faa en front i Finland, at planerne om en hjælpeaktion over Norge og Sverige var langt fremskredne, til trods for at en saadan aktion maatte have ført til krig med Rusland.

Den svenske mægling hindrede dette. Minister Winther var efter nytaar 1940 blevet afløst af den hidtidige gesandt i Mexico Assarsson. En af de sidste dage i februar var vi sammen gæster til middag hos den amerikanske ambassadør. Under middagen blev Assarsson kaldt til Molotov, og han kom ikke tilbage. Det maatte vække opmærksomhed, og det kunde derfor ikke overraske mig nogle dage

senere at løbe paa den finske legationsraad Nykopp i gadedøren til det svenske gesandtskab. Nykopp havde ledsaget Paasikivi under de tidligere forhandlinger og var nu igen sammen med ham og en finsk fredsdelegation i største hemmelighed ankommet til Moskva. Delegationen var indkvarteret i det hus, hvor ogsaa de engelske og franske militærdelegationer havde nydt Sovjetunionens gæstfrihed, men de holdtes foreløbig helt afspærrede fra omverdenen. Trods vestmagternes forestillinger i modsat retning blev resultatet en aftale om fjendtlighedernes afslutning paa vilkaar, der ramte Finland meget haardt, bl. a. fordi byen Viborg maatte afstaas, hvad der ikke oprindeligt havde været tale om. Til gengæld blæste Stalin paa præstigen og lod Kuusinen falde, dog trøstende ham med ledelsen af den Karelske Folkerepublik.

Efter fredsslutningen ønskede den finske regering at være stærkest muligt repræsenteret i Moskva. Statsraad Paasikivi blev overtalt til at opgive sit otium og til foreløbig at overtage gesandtstillingen, medens Yrjö Koskinen flyttedes til Ankara. Senere blev den tidligere gesandt i Reval Hynninen sendt til Moskva som Paasikivis medhjælper og stedfortræder.

XII

9. APRIL OG FØLGERNE

Desværre kom den finske fred for sent — Norge var kommet i søgelyset, landets neutralitet var sat til diskussion. Der var ikke skredet ind over for det flagrante neutralitetsbrud i Altmarkaffæren, den norske regerings holdning over for de vestallieredes krav om gennemmarch til Finland havde vakt mistanke. Paa den anden side udfordrede Jernmalmtrafikken til Tyskland gennem Norge og over norsk territorialvand naturligvis England og Frankrig og havde fremkaldt udtalelser egnede til at øge spændingen. Da der saa den 8. april kom meddelelse om engelsk mineudlægning inden for den norske territorialgrænse, var hverken Maseng, ogsaa gammel officer, eller jeg i tvivl om, at der vilde komme en tysk modaktion over for Norge, men ingen af os tænkte os Danmark angrebet, trods Churchills pessimistiske udtalelse i februar om vort lands stilling — vi kendte jo intet til kammerherre Zahles advarsler.

Den 9. april om morgenen besøgte jeg tidligt minister Maseng for at høre, om han havde nyt fra Norge, men der var intet at berette. — Da jeg saa ved 10 tiden kom hjem, kunde mine medarbejdere give mig den lige over radioen modtagne meddelelse om, at DANMARK VAR BESAT.

For anden gang i mit liv kom jeg nu til at staa over for det fuldkommen uvisse. Men hvor forskellig var ikke stillingen den 9. april 1940, fra hvad den havde været i august 1914! Dengang var jeg ung, red ud for at stille mig til raadighed for en general, hvis store dygtighed jeg kendte, og for under truende forhold at optage en opgave,

som jeg gennem aar havde uddannet mig til og forberedt mig paa — i 1940 *var* ulykken sket, og jeg stod ene, langt borte, i et land, hvor ingen venskabelig støtte var at finde. Det føltes i de første timer, som om alt det, man havde levet sit tjenstlige liv for, var brudt sammen, som om grundlaget for ens virken var knust — og dog maatte jeg trods denne lammende følelse søge at klare mig stillingen og dens krav i den fortvivlede situation, der forelaa — og det maatte gøres helt paa egen haand, ingen kunde vejlede eller raade. Foreløbig maatte tiden ses an, intet overilet skridt foretages.

Udover radioen — og her kom den danske ikke i betragtning, den kunde overhovedet ikke høres i Moskva — var man afskaaret fra at faa viden om, hvad der virkelig var passeret, og om hvordan stillingen var hjemme. Ogsaa kurerforbindelsen var en tid lang afbrudt. Efterhaanden syntes det dog tydeligt, at Kongen og regeringen vilde fortsætte paa basis af det tilsagn, der var givet fra tysk side om opretholdelse af dansk suverænitet. Det gjorde stærkt indtryk, at den hidtidige opposition trods det passerede var gaaet ind paa at deltage i regeringsansvaret. Jeg kunde saa ikke nære tvivl om, at den politik, der skulde føres af en saaledes styrket regering, vilde blive en *dansk* politik, beregnet paa at føre landet bedst muligt gennem krigstidens vanskeligheder. I saa henseende kunde jeg ikke føle, at Konge og Regering var ufrie, selv om besættelsen var et frygteligt faktum, der paa mange maader maatte virke ind paa den kommende tids begivenheder. Disse betragtninger lettede overvejelserne om, hvad der maatte blive pligt i den givne situation.

Hermed traadte to hensyn i forgrunden:

- 1) til mest muligt at lette stillingen for Konge og Regering under de forhold, der var opstaaet ved besættelsen, og
- 2) til det vigtige i længst muligt at hævde Danmarks repræsentation i en saa mægtig neutral statsgruppe som Sovjetunionen.

Ved passende lejlighed henviste jeg over for vicekommissær Lozovski til den trods besættelsen stadig bestaaende danske suverænitet, til Kongens tilstedeværelse i landet og til den styrkede regering havde faaet ved optagelse af medlemmer af den hidtidige opposition,

og jeg understregede, at min fuldmagt var uforandret. Denne tilkendegivelse blev ikke anfægtet, hverken straks eller senere.

Efter denne stillingtagen vil det forstaaes, at det kom mig ubelejligt, naar minister Kauffmann sendte mig et telegram, hvori han *i klart sprog* gentog den erklæring, som han lige efter besættelsen havde afgivet til den amerikanske regering og offentlighed om sin opfattelse af forholdene i Danmark, som karakteriseredes som værende »without free government«. At et saadant telegram var registreret af den russiske censur, maatte jeg anse for sikkert. Hvis det lodes ubesvaret, kunde der opstaa tvivl om oprigtigheden af min erklæring til vicekommissær Lozovski. Efter noget hovedbrud tog jeg i et telegram afstand fra Kauffmanns opfattelse, lidt for kortfattet og for skarpt formuleret maaske — man handlede jo under begivenhedernes pres og ikke med koldt blod. Da udenrigsminister Christmas Møller i 1945 drøftede disse forhold med mig, fandt han det da ogsaa ubetænksomt af Kauffmann at telegrafere som sket under hensyn til Sovjetunionens stilling paa dette tidspunkt.

I den første tid efter 9. april unddrog jeg mig al selskabelighed, men her kom jeg straks til at staa over for et problem. Kort i forvejen havde jeg nemlig inviteret kolleger til to middage, saaledes den tyske ambassadør og andre til den 14. april og forskellige repræsentanter for de vestallierede nogle dage senere. Disse middage maatte aflyses, og jeg var i vilderede med, hvordan det skulde gøres. Jeg havde lige fra min ankomst til Moskva staaet paa god fod med grev Schulenburg, som var en meget elskværdig og hjælpsom kollega og en anstændig person, der da ogsaa endte i galgen efter attentatet den 20. juli 1944. Paa det tidspunkt kendte jeg endnu ikke stillingen hjemme. Give noget skriftligt fra mig vilde jeg ikke, og en telefonopringning frembød ogsaa betænkelighed. Jeg fulgte saa en indskydelse uanmeldt at opsøge greven i hans bolig, der laa i nærheden af min. Jeg traf ham hjemme, og saa skete kun det, at jeg sagde, at han maatte forstaa, at jeg ikke efter det passerede kunne se ham og hans kolleger i mit hus den kommende søndag. Han svarede omgaaende: Nej, naturligvis ikke, og paatog sig at aflyse middagen

over for de andre indbudte tyskere. Ud over dette blev intet drøftet.

Efterhaanden maatte der tages stilling til den danske gesandts forhold til de fremmede repræsentationer i Moskva. Da jeg opfattede Danmark som værende uforandret neutral, mente jeg, at bestræbelserne burde gaa ud paa at bevare korrekte forbindelser til alle sider, hvilket heller ikke voldte vanskeligheder.

Under min første samtale med Molotov som udenrigsminister havde jeg som allerede omtalt berørt spørgsmaalet om vor handelsforbindelse med Sovjetunionen, og der var i den efterfølgende tid foretaget flere henvendelser af industriattaché Lange til udenrigshandelskommissariatet. Men dette var kun forberedende, og konkrete forretninger havde ikke været drøftet. Da jeg nu maatte gaa ud fra, at al handel fra Danmark med den vestlige verden maatte ophøre efter besættelsen, rejste jeg, saa snart forbindelsen med København var retableret, spørgsmaalet om optagelse af handelspolitiske forhandlinger i Moskva ved udsendelse af en dansk delegation. Jeg tillagde dette saa meget mere betydning, som jeg mente, at det vilde være en stor politisk fordel i den nye situation, hvis Sovjetunionen ved at indtræde i slige forhandlinger i praksis anerkendte Danmark som ligeberettiget partner.

Efter at mit forslag havde faaet den danske regerings tilslutning, henvendte jeg mig personlig til kommissærerne for udenrigsanliggender og for udenrigshandel, Molotov og Mikoyan, og fik hos begge disse førende personligheder den bedste modtagelse. Jeg kunde derfor indberette, at Sovjetunionen vilde forhandle med os om en ordning af samhandelen. Under en efterfølgende drøftelse i København i maj-juni 1940 henstillede jeg, at der for at understrege de kommende forhandlingers betydning udsendtes et medlem af regeringen som leder af vor handelsdelegation. Herved kunde jeg henviser til, at baade den norske og svenske udenrigsminister tidligere havde aflagt høflighedsbesøg i Moskva, hvad dr. Munch af helbredshensyn ikke havde været i stand til. I første omgang blev det saa bestemt, at Christmas Møller skulde lede delegationen, men da han i virkeligheden nødig for længere tid fjernede sig fra Danmark,

overtalte han sin kollega i regeringen minister Hasle til at tage sin plads. Denne glædede mig med at være min gæst i de ret lange perioder, som han under forhandlingerne maatte tilbringe i Moskva. Jeg lærte derved den daværende minister Hasle at kende som en varmhjertet patriot, dybt paavirket af den ulykke, der var overgaaet Danmark den 9. april. Saa meget mere uforstaaeligt maatte det derfor forekomme, at Hasle efter valget i 1945 bragtes til at opgive en lovende politisk karriere paa grund af et privatbrev, der var faldet i urette hænder.

Allerede i juli afgik hr. Hasle imidlertid som minister, og da faldne storheder ikke var i høj kurs i Sovjetunionen, blev det anset for hensigtsmæssigt at sende den daværende trafikminister Gunnar Larsen over til den højtidelige undertegnelse af den trufne aftale om varebytning og betalinger i september 1940. Denne begivenhed fejredes med et af disse gilder i Peter den Stores stil, som magthaverne i Kreml ynder at rekreere sig med, og som mærkelig nok ikke synes at nedsætte deres utrolige arbejdsevne eller forrykke deres arbejdsvaner, medens vi andre svæklinge havde svært ved at staa anstrengelserne igennem.

Sovjetunionen tøvede ikke med — efter freden med Finland — videre at udnytte den situation, der var skabt ved Ikkeangrebspagten og Tysklands krig mod Vestmagterne. Saaledes bragte sommeren den endelige indlemmelse af Randstaterne. Skæbnen vilde, at jeg skulde passere den lettiske grænse i flyvemaskine, netop den dag, da den russiske indrykning fandt sted, hvorfor jeg kunde iagttage troppernes bevægelse over grænsen. Ved en teaterforestilling samme aften omtalte jeg mine observationer til min lettiske kollega Kocins, der intet anede. Han og hans smukke hustru mødte de kommende tragiske begivenheder med beundringsværdigt mod — ham kom de til at koste livet.

Kort efter kom Russernes indrykning i Bessarabien. Den første meddelelse herom indtraf under et garden party hos U. S. A.s ambassadør Steinhardt, hvor den tyske ambassadørs overraskelse var umiskendelig — og sikkert ægte, hvad den senere tysk-russiske menings-

udveksling bekræftede. Der kan næppe være tvivl om, at denne begivenhed bar kimen i sig til den senere krig mellem Tyskland og Sovjetunionen. Den efterfølgende, ganske vist maskerede, tyske besættelse af Rumænien følte som en grim streg i det russiske regnestykke Balkan vedrørende, selv om der gjordes gode miner foreløbig.

I det hele svingede den russiske politik i hele tidsrummet fra højsommeren 1940 til juni 1941 paa det besynderligste. Snart vistes der tænder, snart bøjedes af og gjordes indrømmelser. Særlig grelt kom dette til udtryk i den allersidste epoke. Paa den ene side den i største hast, natten mellem den 5. og 6. april, afsluttede venskabspagt med det umiddelbart efter af Tyskland angrebne Jugoslavien. Paa den anden side, efter 8 dages forløb, da Jugoslaviens svaghed var evident, neutralitetspagten med Japan under udenrigsminister Matsuokas uofficielle besøg i Moskva, nok et af periodens mærkeligste skridt, der senere fik stor betydning. I begge tilfælde forelaa et paagaende russisk initiativ. Ved Matsuokas afrejse mødte mod al hidtidig sædvane *Stalin* selv, ledsaget af Molotov paa banegaarden, hvor han hilste paa den tyske ambassadør med demonstrativ venlighed; til den fungerende tyske militærattaché erklærede han: »Vi vil altid være venner!«

Ønsket om endnu paa dette tidspunkt at vise imødekommenhed over for Tyskland fik paa ny udtryk, da Molotov den 9. maj meddelte den jugoslaviske gesandt, den samme som han i april havde slutte venskabspagt med, samt den belgiske og norske gesandt, at Sovjetunionen ikke længere kunde anerkende deres fuldmagter, da deres lande var helt besat af Tyskerne og derfor ikke suveræne. Endnu i juni fik den græske gesandt samme meddelelse. Alle fire maatte afrejse. Det samme argument kunde naturligvis have været anvendt over for den danske gesandt, baade nu og tidligere, men det skete altsaa ikke.

De langvarige forhandlinger, der den 22. maj førte til en ny aftale med Danmark om vareudveksling etc., tydede heller ikke paa, at Sovjet regnede med krig. Saaledes insisteredes der paa store leverin-

ger paa langt sigt, f. eks. maskiner til cementfabrikation. Ogsaa var det bekendt, at Ruslands levering af krigsvigtige varer til Tyskland fortsatte. Interessant er det, at Churchill i sine erindringer oplyser, at den britiske efterretningstjeneste den 23. maj meddelte, at rygterne om et forestaaende tysk angreb paa Rusland var døet hen, og at forskelligt tydede paa afslutning af en ny overenskomst. At den britiske ambassadør Sir Stafford Cripps omtrent paa denne tid rejste til England, tydede ogsaa beroligende.

I vinterens løb havde jeg været generet af en mavelidelse; da jeg frygtede en opblussen af et saar paa tolvfingertarmen, som jeg blev behandlet for i 1934—35, var det mig under de urolige forhold meget om at gøre at komme hjem en kort tid til undersøgelse og behandling, hvortil der bevilgedes mig orlov fra 23. maj. I København erfarede jeg, at der skulde have været en krise, men at et brud mellem Rusland og Tyskland nu ikke syntes umiddelbart forestaaende. Jeg tog derfor min kur paa Montebello, men holdt mig i kontakt med ministeriet, der ansaa det for rigtigt, at jeg traf forberedelse til afrejse, saa at jeg senest lørdag den 21. juni kunde være i Moskva.

Afrejsten fandt sted den 17. med fly til Malmø og tog videre til Stockholm, men herfra gik der først fredagen den 20. flyvemaskine til Moskva. Turen gik normalt, dog stoppede vi ikke i Riga, men kun paa den russiske grænsflyveplads Viliiki Luki og ankom ved 16 tiden til Moskva. Jeg søgte straks orientering hos en række kolleger og fandt stemningen meget dyster, selv om der ikke syntes at foreligge noget mere haandgribeligt. Den, der vidste mest, var tydelig nok den rumænske gesandt, tidligere udenrigsminister Gafenco. Om aftenen var jeg paa banegaarden for at sige farvel til den græske gesandt, der først afrejste paa dette sene tidspunkt.

Lørdag den 21. søgte jeg videre orientering og optog forbindelse med de faa danske, der var i Moskva, herrerne Andersen og Hirschfeld fra Store Nord, overingeniør Christensen fra Atlas, ingeniør Levinsen fra Sabroe og frk. Knudsen, en sygeplejerske fra Shanghai, der netop ankom til Moskva paa dette ubehagelige tidspunkt og blev gæst i gesandtskabet.

Søndag morgen fandt saa det tyske overfald sted. Før min afrejse havde jeg aftalt med udenrigsminister Erik Scavenius, at jeg skulde bestræbe mig for at blive i Moskva, hvis det lod sig gøre. I løbet af søndagen hørte jeg intet hjemmefra, og om mandagen den 23. juni besøgte jeg hr. Lozovski, den vicekommisær, der behandlede de nordiske sager — Molotov var ikke at faa i tale. Her redegjorde jeg for min opfattelse af gesandtskabets stilling som repræsenterende et neutralt land og tilkendegav min hensigt at forblive i Moskva. Da jeg regnede med, at sovjetgesandtskabet ikke kunde blive i København, og vilde afværge repressalier, nævnte jeg, at de danske gesandtskaber i Paris og London havde faaet tilladelse til at forblive efter 9. april 1940, skønt baade den franske og engelske gesandt var blevet fjernet fra København af tyskerne. Det samme sagde jeg senere til protokolchefen hr. Barkov. Begge de to herrer modtog mine udtalelser med velvilje.

Iøvrigt fortsatte jeg mine undersøgelser vedrørende rejsemulighed for danske privatpersoner, gesandtskabets damer og personale, som under den nye situation kunde undværes, men resultatet var negativt. Tirsdag den 24. om aftenen modtog jeg saa paa tysk et telegram gennem udenrigsministeriet fra hr. Plachin, der dengang var chargé d'affaires i København. Dette telegram var beregnet til forelæggelse for udenrigskommisariatet, og det indeholdt oplysninger om den behandling, der paa tysk opfordring var blevet hr. Plachin og hans medarbejdere til del, bl. a. indespærring i huset paa Frydendalsvej af politiet m. m., hvorhos han bad om instruktion. Jeg blev straks klar over, at dette omgaaende maatte ændre situationen. Onsdag den 25. juni om formiddagen bragte jeg telegrammet til protokolchefen, idet jeg stillede mig til raadighed, hvis man ønskede at sende en meddelelse til hr. Plachin. Telegrammet gjorde et daarligt indtryk. Hr. Barkov læste det igennem et par gange, kunde ikke tage stilling, men mente, at hr. Vychinsky om eftermiddagen vilde tale med mig om sagen. Dette skete dog ikke. I forventning om forestaaende modforholdsregler aflagde jeg forskellige besøg, bl. a. hos den amerikanske ambassaderaad mr. Thurston for til ham at aflevere nogle

papirer, som en amerikansk ven havde efterladt hos mig. Jeg forklarede ham situationen, som han fandt ildevarslende.

Onsdag aften fik jeg følgende telegram fra udenrigsministeriet:

Da udenrigsministeriet gaar ud fra, at gesandtskabet under nuværende forhold ikke har praktisk mulighed for at udøve sin virksomhed, bedes De træffe foranstaltning til, at De selv og samtlige danske medarbejdere med familier hjemrejser snarest Stop Bedes endvidere søge draget omsorg for, at danske, som ønsker det, afrejser sammen med gesandtskabet Bekræft modtagelsen og telegrafer afrejsedag og rejserute.

Dette var lettere sagt end gjort, bl. a. forudsatte en afrejse fra Sovjetunionen en henvendelse til udenrigskommissariatet, for at de nødvendige udrejsevisa kunde opnaas, og hermed maatte dog følge en eller anden forklaring. Ogsaa laa spørgsmaalet om rejserute vanskeligere end nogensinde, og der var andre uklarheder, men et telegram afsendt onsdag aften blev ikke besvaret. Efter at have sovet paa det afsendte jeg torsdag den 26. juni om morgenen mit sidste telegram:

Jeg mener efter nøje overvejelse at beskytte statens og Store Nordiske Telegrafskabs interesser bedst ved at blive paa min post om muligt Stop Rejse over Amerika meget kompliceret om overhovedet gennemførlig Stop Ønskeligt om krigsførende parters lejde kunde opnaas for udsendelse dansk eller svensk flyvemaskine evakuere damer danske privatpersoner og enkelte af personalet.

Heller ikke herpaa kom der noget svar.

Torsdag kl. ca. 15 vilde overingeniør Christensen besøge os. Han bemærkede paa afstand, at den sædvanlige politisoldat havde faaet forstærkning af 3—4 civilklædte personer, udstyrede med gasmasker. Da han vilde ringe paa gadedøren, blev han først afvist med besked om, at ingen kunde komme ind paa gesandtskabet, men on second thought blev han kaldt tilbage og nærmest stoppet ind ad døren. Omtrent samtidig blev det nægtet gesandtskabets kurer at forlade bygningen.

Kammerherre Herluf Zahle, gesandt i Berlin 1924—41.

Fotografiet er paategnet: »Legationsraad Bolt-Jørgensen med varm Tak for mangeaarigt udmerket Samarbejde. Berlin 1927—1934 fra sign. Herluf Zahle.»

Jeg lod derfor foretage en opringning til protokollen, hvor de syntes overraskede over det passerede og lovede at undersøge sagen — et øjeblik efter var samtlige telefoner døde. Efter at industriattacheen forgæves havde forsøgt at begive sig til sin bolig uden for gesandtskabet, beordrede jeg min tjenestevogn kørt ud, da jeg agtede personlig at opsøge protokolchefen, men vognen blev standset, før den naaede ud af porten. Hermed var sagen klar, vi var taget i varetagt af politiet, og derved var ethvert initiativ berøvet mig, navnlig da mine forsøg paa at faa herrerne Molotov eller Lozovski i tale helt glippede.

Det drejede sig ved dette simpelt hen om represalier over for formodet slet behandling af Sovjets gesandtskab i København. Det var resultatet af et automatisk virkende system, der i virkeligheden havde ødelagt alle muligheder for mig, fra det øjeblik min meddelelse fra hr. Plachin blev afgivet. Det kan ikke lades ude af betragtning, at *mine tolv landsmænd* og ikke mindst *min person*, fra det øjeblik vi sattes under bevogtning, var blevet en faatallig — men derfor saa meget nødvendiggørende modydelse til sikring af udvekslingen af de *67 personer med hr. Plachin i spidsen*, der direkte og indirekte havde været knyttet til Sovjets gesandtskab i København, og som var gidsler i Tyskernes hænder, indtil udveksling havde fundet sted. Det var de skridt, der efter tysk ordre hjemme blev foretaget mod Russerne, der tvang mig bort fra Moskva — her spillede min personlige stilling ingen rolle. Om jeg ikke havde været »persona grata«, kunde dette have været tilkendegivet til enhver tid efter 9. april 1940, jvnfr. det, der just var passeret med de belgiske, norske m. fl. gesandter. Over for Ungareren og Czekoslovaken blev der, som nævnt, ingen blødsødenhed udvist i henholdsvis foraaret og efteraaret 1939.

Der var forskellige ulemper forbundet med den pludselige og komplette afspærring fra omverdenen, og dog var det i sig selv en fordel, at vi danske fik lov til at blive i vort hus, indtil evakueringen fandt sted fredag den 4. juli sent om aftenen. Diplomater m. fl. tilhørende de krigsførende stater blev nemlig, naar krigstilstandens indtræden konstateredes, omgaaende fjernede fra deres huse og anbragt

under primitive forhold ude paa landet. Navnlig var det generende i den første tid kun at have forbindelse med politiet, idet udenrigskommissariatet først lod høre fra sig søndag den 29. juni om eftermiddagen, efter at jeg havde set mig nødsaget til at fremkalde en tvangssituation ved at true med, hvad der saa end skete, at ville forlade huset for at søge frem til kommissariatet. Dette resulterede i gentagende besøg af en yngre tjenestemand, D. S. Solod, der etablerede den ønskede forbindelse og klarede forskellige problemer for os. Yderligere fik vi om mandagen besøg af den svenske gesandt Assarson, der bragte den første meddelelse om udrejse over Tyrkiet.

Ved interneringen havde man affordret os alle vaaben, skydevaaben saavel som »kolde« vaaben (d. v. s. blanke), og med sorg maatte jeg aflevere min officerssabel, medens den til diplomatuniformen hørende kaaarde, der som stødvaaben var langt farligere, ikke opfattedes som vaaben.

Foruden gesandtskabspersonalet, legationsraad Oluf og hustru, vicekonsul Petersen, industriattaché Lange og kancellist Findstrup og hustru var altsaa frk. Knudsen og overingeniør Christensen blevet vore medfanger, der skulde ernæres. Hertil kom den reducerede stab af tjenestefolk. Af disse skulde hver dag een have lov til at forlade gesandtskabet for at gøre indkøb, dog under politiledsagelse, et arrangement, der ikke virkede helt tilfredsstillende, særlig da den først udsendte blev arresteret, og de andre blev bange. Vi maatte saa leve væsentlig af forhaandenværende forsyninger.

Uden for gesandtskabet var herefter kun de to Store Nord funktionærer og ingeniør Levinsen, paa hvis skæbne jeg ingen indflydelse kunde have. Da hr. Solod besøgte mig, udbad jeg mig oplysning om, hvor de befandt sig og fik dagen derpaa det svar, at de befandt sig »normalt«! Det viste sig senere, at Andersen og Hirschfeld allerede torsdag nat var blevet fjernet fra Store Nord's hus og ført til en koncentrationslejr i byens nærhed, hvortil Levinsen ankom senere.

Tiden under interneringen benyttedes bl. a. til en gennemgang af arkivet. Alle aktstykker af betydning gik op i luer i husets eneste kamin. At træffe forberedelser i retning af indpakning af arkiv,

inventar og depoter, eller af egne eller personalets møbler og effekter lod sig ikke gøre paa grund af manglende arbejdskraft; alt mandligt tjenerpersonale var fjernet, heller ikke fandtes indpakningsmateriale. Hver især var da henvist til ved egne kræfter at træffe de nødtørftigste forholdsregler til beskyttelse af møbler, tæpper og andet, der maatte efterlades.

Vejret var godt, omend varmt, og fangerne tilbragte mange timer i haverne, hvor man naturligvis ogsaa var under opsigt.

Gennem minister Assarsson fik jeg gentagne meddelelser fra vicekommissær Lozovski, der bl. a. var venlig nok til at udtale, at jeg »jo var dem saa sympatisk,« hvorfor de vilde lette mig stillingen mest mulig og »som særlig indrømmelse« imødekomme mit ønske om, at de 5 danske privatpersoner fik tilladelse til at følge med os paa den forestaaende rejse. Ogsaa blev der truffet en tilfredsstillende ordning med hensyn til, hvad der kunde medføres af bagage. Med beklagelse meddeltes det, at der ikke kunde skaffes sovevogn, men det blev lovet, at vi 13 danske skulde faa en hel saakaldt »blød« vogn til raadighed.

Tiden gik, og onsdag den 2. juli kunde Assarsson fortælle, at afreisen vilde blive ordnet saaledes, at den russisk-tyrkiske grænse passeredes tirsdag den 8. juli. Efter en noget penibel falsk start torsdag den 3. juli — vi sad hele natten rejseberedt, men blev ikke afhentet — forlod vi fredag kl. 20,20 vort hus under politiledsagelse. Gesandtskabets nøgler maatte overgives til den ledende politimand hr. Savin, da svenskerne, der skulde overtage de danske interesser, ikke fik lov til at være tilstede. Uden for Kasanbanegaarden var der en lang ventetid, før vi førtes ud til toget. Her fik vi en skuffelse, idet jernbanemyndighederne aabenbart var uvidende om det løfte, der var givet mig. Vi blev ganske vist ført ind i en »blød« vogn, men den var paa forhaand saa tæt belagt, at vi maatte være fire i hver kupé, hvortil for mit vedkommende yderligere kom to hunde Kim og Jeppe, som jeg ikke havde villet efterlade. Der kunde imidlertid indrettes 4 liggepladser i kupeen, idet sofaernes rygstykker kunde slaaes op, men saa blev der temmelig ubekvem om dagen. Vi var

foruden bevogtningsmandskabet, 2 jernbanemænd og 7 fangevogtere, 21 voksne og en 6-maaneders baby fordelt paa 7 kupeer plus 1 halv-kupé. Til daglig renselse m. m. havde alle vi mennesker kun de to noget ulækre toiletter i vognens ender.

Det var mig en stor glæde lige før afrejsen fra Moskva at se her-
rerne Andersen, Hirschfeld og Levinsen blive ført ind i vor vogn
i overensstemmelse med det givne løfte. Hirschfeldts hustru, der var
sovjetborger, kunde ikke følge med, hvad hun maaske heller ikke
ønskede, da hun var ansat ved balletten.

Klokken blev 1 nat lørdag den 5. juli, før toget satte sig i bevæ-
gelse. Der var givet ordre til, at ingen maatte stige ud under ophold
paa stationer, men her skaffede mine hunde mig en fordel, idet de
maatte luftes. Jeg saa derfor i Michurinsk lørdag eftermiddag 3 nye
waggoner indsat i toget med medlemmer fra den italienske ambas-
sade og de finske, rumænske, slovakiske og ungarske gesandtskaber,
som altsaa skulde med til grænsen. Kort efter meldte en hr. Kostilev
sig til mig i min kupé som repræsentant for udenrigskommissariatet.
Han var temmelig passiv, men maaske ogsaa magtesløs, da ekspedi-
tionen aabenbart lededes af politiet.

I støv og hede gik turen videre over Rostov, Baku og Tiflis. Ved
de to sidste byer var der omlægningsspor; vi saa dem derfor ikke. Tirs-
dag den 8. juli ankom vi til den russiske grænsestation Leninakan ved
20 tiden, og forventningsfulde stod vi op den næste morgen for at
have bagagen klar med kort varsel. Men kl. 8,30 kom togets kom-
mandant, politikaptajn Smirnov med den triste nyhed, at udveksling-
en »af grunde, som jeg ikke kender,« ikke vilde finde sted foreløbig.
Samtidig gav han visse leveregler: Vi skulle blive i toget, det diplo-
matiske personale og alle damer vilde blive forplejede fra togets
spisevogn, hvis kulinariske præstationer efterhaanden krævede stær-
kere konstitutioner, end de fleste var i besiddelse af. De andre med-
rejsende fik et arrangement med en stedlig restaurant, hvorfra der
bragtes fødevarer af helt god kvalitet til kupeerne. De var ikke nar-
rede.

Kaptajnen tilføjede diskret, at togets toiletter kunde bruges til vask

og »den lille fornødenhed«, trang til »den store« skulde anmeldes til vagten baade af damer og herrer. Den trængende blev ført hen til en slags sommerlatrine, der ved bræddevægge var delt i 3 afdelinger, 2 med hver 4 pladser for herrer og 1 med 1 plads for damer. Latrinen var anbragt over en grube dækket af et bræddegulv med huller i, flankeret af to træplader, beregnet til føddernes anbringelse under operationen. Hr. Kostilev var ikke i stand til at give nogen opmuntrende forklaring paa udsættelsen, der havde virket noget deprimerende paa mine medrejsende.

Vort tog var kørt ud paa en slags godsbanegaard langs en delvis brolagt meget støvet kørebane. Her holdt ogsaa et andet langt tog, der viste sig at være belagt med medlemmer af den tyske ambassade og et stort antal tyskere, af hvilke de fleste havde haft ophold i Moskva for at udføre forskellige hverv i forbindelse med det store tysk-russiske økonomiske samarbejde, der brat blev afbrudt ved krigen. Dette tog havde allerede ventet 4 dage ved Leninakan.

Ventetiden var noget pinagtig, særlig paa grund af den fuldkomne afspærring fra omverdenen. Om dagen var det frygtelig varmt, vi var jo i juli og langt syd paa. Bortset fra maaltiderne var det os kun tilladt at bevæge os en kort tid hver aften op og ned paa det sandede terrain mellem togene. En skarp brise, der var et dagligt fænomen netop i vor spadseretid, først et kvarter, senere en halv time, blæste os støvet i øjnene paa en ret ubehagelig maade, alligevel var det godt at kunne strække benene. Opholdet i vognen var ubekvem. Paa grund af spændingen havde man svært ved at anvende tiden fornuftigt f. eks. til læsning, ja, end ikke kortspil fristede. Det følte derfor befriende, da en repræsentant for den tyrkiske regering, hr. Semsettin Arif Mardin, torsdag den 10. juli indtraf i Leninakan for at aftale formaliteterne ved udvekslingen, som han mente vilde finde sted lørdag den 12. eller søndag den 13. juli.

I løbet af fredag og lørdag fik efterhaanden Tyskere, Ungarere, Slovakere og Rumæner meddelelse om, at de skulde udveksles om søndagen, og de mødte til toldeftersyn af bagagen. For os andre hensnede disse dage sig, uden at vort haab om i sidste øjeblik at

komme med opfyldtes. Det var med uro i sjælen, at vi sammen med Finner og Italienerne saa det lange tog køre af søndag morgen. Nogen større trøst var det ikke, da hr. Kostilev mandag eftermiddag fandt anledning til at betro mig, at der søndag ogsaa var modtaget meddelelse om vor udveksling, men at han ikke havde ment, at der var tid til toldformaliteterne. Nu maatte hr. Mardins tilbagekomst afventes.

Generne ved det forlængede fangenskab forøgedes, fordi efterhaanden de fleste af mine rejseledsagere fik anfald af dysenteri, der vist nok skyldtes den omstændighed, at vort tog var kørt over paa det spor, hvor tyskerne havde holdt i en hel uge. De havde aabenbart ikke faaet samme direktiv, som vi fik med hensyn til »den store fornødenhed« — der laa langs hele toget store dynger af alskens uhumskheder, hvorfra fluerne fløj op og hjemsøgte os i spisevogn og kupeer. Dette gav anledning til visse sanitære foranstaltninger, hvis virkning lykkeligtvis forøgedes ved et stærkt regnskyl. Den noget dystre stemning lettede, da hr. Kostilev, efter lunch onsdag den 16. juli, kunde meddele, at udveksling vilde finde sted den følgende dag — den italienske ambassadør Rosso fik samme besked; men de stakkels Finner med den syge Hynninen i spidsen fik stadig intet haab. De maatte derfor lades tilbage, da vort tog torsdag den 17. juli efter adskillig rangering satte sig i bevægelse, med nedrullede gardiner og under skærpet bevogtning, mod den tyrkiske grænse, hvor vi indtraf kl. 9,30. En time senere hørte vi et tog køre frem fra den modsatte side og tænkte naturligvis, at nu slog forløsningsens time. Men nej, tiden trak ud, og intet skete. Det viste sig senere, at hr. Mardin var blevet syg i Kars og havde sendt en stedfortræder, som russerne ikke turde anerkende. Hr. Mardin maatte saa tilkaldes, og endelig kunne den italienske ambassadør og jeg kl. 17,30 føres ind i spisevognen, hvor formaliteterne hurtigt blev ordnet, og overflytningen til det ventende tyrkiske tog kunde finde sted. Dette virkede saa befriende, at vi let tilgav, at pladsforholdene var utilstrækkelige i de meget umoderne vogne, der løber paa denne isolerede banestrækning fra grænsen over Kars, en tidligere russisk grænsefæstning, som tyrkerne overtog efter den første verdenskrig, til stationen Sari-

kamish. Her ophørte den bredsporede bane, og kun en til gods-transport beregnet smalsporet bane knyttede forbindelsen med Tyrkiets moderne banenet ved Erzerum.

Man maa vist have været Sovjetunionens fange for helt at fatte den lettelse, vi alle følte, da grænsepælene passeredes. I Kars, hvor vi ankom ved midnatstid, overraskedes vi ved at blive modtaget af Guvernøren og Fæstningskommandanten, der paa banegaarden havde arrangeret en flot souper, der smagte os herligt. Saa fortsattes rejsen til Sarikamish, hvor vi ankom mellem 3 og 4 morgen. Søvn havde vi ikke faaet meget af, og noget trætte startede vi paa en 8 timers tur i motorbusser og enkelte biler gennem den bjergørken, der adskiller Sarikamish fra Erzerum. Heller ikke paa denne tur fornægtede den tyrkiske gæstfrihed sig. I en større landsby paa vejen var arrangeret en forfriskende lunch for os. Her passerede vi en bilkolonne, der gik den modsatte vej, sikkert medførende hr. Plachin og andre medlemmer af sovjetgesandtskabet fra København.

Erzerum var en fæstningsby, hvorfor det forbødes os at forlade banegaarden, men her tog stationsforstanderen og hr. Mardin sig venligt af os. Den 18. juli kl. 21 afgik vort tog, der foruden sovevogne og gode 1. og 2. klasses kupeer medførte en fortræffelig spisevogn. Søndag den 20. ankom vi efter lunch til Ankara, hvor vi modtoges af chargé d'affaires Friis og vore gamle Moskva-bekendte baron Yrjō-Koskinen og hustru. Der var kun en times ophold, saa der var ikke tid til sightseeing — fra stationen fik man indtryk af en meget moderne og pompøs storstad.

I Istanbul, hvor vi ankom mandag den 21. juli, fik vi et lille pusterum, der var meget kærkomment. Jeg boede paa hotel Tokatlian, der er et kendt gammelt hotel og et fortrinligt madsted. Det var interessant at faa denne lejlighed til at gense de steder, hvor jeg havde færdedes i 1920—21. Meget forekom forandret, navnlig slog det en, at den stilhed og ro, der havde præget det gamle Stambul, var blevet afløst af temmelig larmende travlthed, en følge af de utvivlsomme fremskridt i det moderne Tyrki, som turisten har lidt svært ved at forsone sig med.

Rejsens fortsættelse var ikke saa ligetil. Jernbanelinien var afbrudt paa ca. 80 km ved den tyrkisk-bulgarske grænse. Her maatte biltransport organiseres, hvorved den dansktalende vicekonsul Aksel var os til stor hjælp. Onsdag den 23. om aftenen afgik hele vort rejse-selskab fra Istanbul i sovevogn ledsaget af hr. Aksel og naaede jernbanens endestation den 24. juli ved 5-tiden. Efter et morgenmaaltid i restaurationsvognen forefandt vi en taxabil, en omnibus og en lastvogn, der var kørt ud fra Istanbul for at føre os videre over Adrianopel og den bulgarske grænse til det i Svilengrad ventende danske sovevognstog. Hr. Aksel skaffede den tyrkiske guvernørs tilladelse til, at vort vogntog kunde fortsætte over grænsen og lettede os pas-sagen gennem den tyrkiske told og militære grænsekontrol. Paa selve grænsen, hvor vi indtraf ved middagstid, stod Rolf Kiær, der som udenrigsministeriets repræsentant havde ledsaget det russiske gesandt-skab fra Danmark til Bulgarien. Det følte, som var man hjemme igen, da han kort efter kunde byde os velkommen i de tre danske sovevogne, hvor vi rigtig kunde brede os. Disse tre vogne førtes saa som særtog med mange ophold gennem Jugoslavien, Østrig og Tysk-land til Warnemünde, hvor natten tilbragtes uforstyrret, og den 28. juli kl. ca. 14 endte vor Olyssé paa Københavns Hovedbanegaard.

Spørges jeg, hvorfor jeg, ankommet til det neutrale Tyrki, dog vendte tilbage til det af tyskerne besatte Danmark, er svaret helt enkelt, at jeg ansaa det for min tjenstlige pligt. I det hele var min indstilling præget af et langt livs virke i statens tjeneste, først som officer og derefter under udenrigsministeriet. Som tjenestemand mente jeg ikke, at det kunde tilfalde mig at føre min egen politik, men at jeg burde følge den danske regerings anvisninger, saalænge jeg kunde tro, at det var en *dansk* regering, der sad i København. Efter besættelsen havde jeg været fire gange i Danmark. Jeg havde herved haft god lejlighed til at sondere indstillingen og iagttagelse det arbejde, der gjordes i udenrigsministeriet, og var helt overbevist om, at udenrigsminister Erik Scavenius selv og alle tjenestemænd i ledende stillinger i deres virken havde landets vel for øje. Da mini-steriet derhos i Nils Svenningsen havde faaet en direktør, hvis ranke

karakter, klogskab og dygtighed jeg kendte bedre end de fleste, havde jeg ingen betænkelighed ved at fortsætte paa den hidtidige linie, saa meget mindre, som jeg under min tjeneste i Moskva (saa lidt som senere) aldrig modtog nogen ordre, som jeg ikke med god samvittighed kunde udføre.

Ankomsten til København følte jeg, at den sidste maanedes oplevelser havde slidt en del paa mit nervesystem, og et rekreationsophold paa Montebello kom godt tilpas. Efter dette regnede jeg med som andre hjemkaldte kolleger at blive anvendt i ministeriet. Under hjemrejsen fra Balkan fortalte Rolf Kiær, at der var planer om oprettelse af en gesandtpost i Budapest, men ikke et øjeblik kom jeg paa den tanke, at det kunde betyde noget for mig. Det lokkede aldeles ikke. Saa skete der det, ikke længe efter hjemkomsten, at udenrigsminister Erik Scavenius kaldte mig til sig for at fortælle, at han havde opnaaet tilslutning til denne posts oprettelse, og at det var hans hensigt at indstille mig, som han efter min tjeneste i Tyskland og Rusland ansaa for vel egnet til at være gesandt i Ungarn. Det kom mig meget overraskende, men det var naturligvis fristende at faa tilbudt en ny post ude, selv om jeg ikke var blind for, at der kunde være vanskeligheder ved sagen, Ungarn var Tysklands allierede. En lige afsluttet aftale skabte imidlertid muligheder for udvidelse af en hidtil ringe samhandel, der kunde bringe nyttige varer til Danmark som betaling for danske varer, der ellers vilde være havnet »andetsteds« uden kompensation. Her var en opgave, som jeg ikke fandt grund til at vise fra mig.

XIII

»INDIAN SUMMER« I BUDAPEST

Naar disse sidste afsnit af mine optegnelser vies Ungarn og Budapest, beklager jeg kun at raade over fattige og nøgterne ord. Uden store forventninger drog jeg ud, med sorg og medfølelse maatte jeg tre aar efter forlade en by og et land, dømt til ødelæggelse, hvor jeg virkelig »lod hjertet tilbage« — for at tale med oberst Muus. Naar Budapest øvede en fortryllelse som ingen anden by, saa skyldtes det ikke saa meget arkitekturen, der er temmelig banal, bortset fra de store slægters palæer i den gamle vestlige bydel Burg, der kroner bjerget, sammen med det store kongelige slot; nej, det var beligheden, perspektivet ind mellem de skønne, tildels træbevoksede højder paa den højre Donaubred, atmosfæren, klimaet, Korsoen med dens mange hoteller og caféer — og saa naturligvis menneskene, muntre, naturlige, gæstfri, der daglig færdedes her.

Efter den sidste tid i Moskva, hjemturens Odysé og det kortvarige ophold i det besatte, mørklagte Danmark var det underligt at opleve en by i det krigshærgede Europas midte, hvor krig endnu ikke havde sat synlige spor. Der var ingen tysk besættelse, ingen mørklægning. Endnu var der rigeligt med varer i butikker, ingen restriktioner paa restauranter, ikke kaffemangel i caféerne, menneskene syntes at nyde livet — og dog, Ungarn *var* i krig!

Agrément var indhentet, udnævnelse forelaa i september, og rejsen fandt sted i begyndelsen af oktober. Jeg husker, at jeg tilfældig opholdt mig i Hall'en paa hotel Adlon i Berlin, da den radiotale blev holdt, hvori Hitler »nu endelig« kunde røbe for det tyske folk, at sejren over Sovjetunionen var sikret!

Danmark havde aldrig haft selvstændigt gesandtskab i Ungarn, hvor gesandten først i Wien og senest i Rom havde været akkrediteret. Der forestod derfor en slags pionerarbejde i dette paa helt bar bund at opbygge et gesandtskabsarbejde, og det kunde være vanskeligt nok selv for en gammel pioner. Men heldigvis var der, som paa skibe, der sejler paa Grønland, straks en »kendt mand« om bord, der kendte alle skjulte skær i det vanskelige farvand. Da toget den 5. oktober 1941 kørte ind paa banegaarden i Budapest, stod nemlig Konsul Poul Poulsen og hans kønne unge kone og tog imod. Konsul Poulsen, der er cand. mag. med historie som hovedfag, havde fra tyvernes begyndelse været ansat ved det tidligere generalkonsulat og var nu stillet til raadighed for gesandtskabet. Han var saaledes godt inde i forholdene og havde gode forbindelser, takket være den gæstfrihed, som han og fruén havde ydet i deres smukke hjem paa Hermann-Otto-ut. Konsul Poulsen, hvis arbejde hidtil havde været meget selvstændigt, akcepterede loyalt nyordningen, og der udviklede sig hurtigt et venskabeligt og nyttigt samarbejde.

Om at søge bolig kunde der foreløbig ikke være tale, da alt til dens udstyr var efterladt i Moskva. Værelser var derfor rede paa hotel Duna Palota, ogsaa kaldet Ritz, vidunderligt beliggende ved den ene ende af Korsoen paa den venstre Donaubred. Ogsaa kontor maatte søges, og til det fandt Konsul Poulsen en treværelses lejlighed i en nybygning Hunfalvi-utca 8, en lille blindgade lige uden for den gamle fæstningsmur omkring den gamle by paa slotsbjerget.

Et par bemærkninger om Ungarns udenrigspolitiske stilling vil være paa plads til forstaaelse af situationen, som den var, da jeg overtog gesandtskabet.

Trianonfreden havde behandlet Ungarn meget haardt. Landet havde maattet afgive store arealer til alle successionsstater, ja endog til Østrig. Det havde derved mistet sine aarhundredgamle naturlige grænser mellem Karpatherne i nord og Donau i syd. Af ca. 325.000 km² afstodes 232.000 km² eller over 70% med over 60% af indbyggerantallet, der var opgjort til lidt under 21 millioner. Tilbage var et territorium paa 93.000 km² med ca. 8 millioner indbyggere —

Rumænien, der havde været den graadigste nabo, havde faaet ikke mindre end 102.000 km². Skønt landets opdeling skulde ske efter nationalitetsprincippet, maatte der uundgaaelig efterlades store ungarske mindretal i alle nabostaterne. Efter ungarsk opgivelse skulde der efter afstaaelsen være ungarske mindretal som følger: i Czekoslovakiet mere end 1 million, i Rumænien 1,7 millioner, i Jugoslavien 500.000 og i Østrig 24.000.

Ogsaa økonomisk var landet haardt ramt. Saaledes mistede det 61% af sit landbrugsareal, 88% af skovarealet, 62% af sine jernbaner, 83% af sin aarlige jernproduktion, 55% af sine industriforetagender, hele sin guld-, sølv-, kobber- og saltproduktion o. s. v. Hertil kom, at Ungarn, paa grund af bjergkædernes beliggenhed delvis udenfor landets grænser, mistede muligheden for at regulere vandtilstrømningen til floderne. Dette medførte store oversvømmelser til stor skade for agerbruget.

Efter dette vil man næppe kunne undre sig over, at enhver ungarsk regering maatte have blikket rettet paa de muligheder, der maatte vise sig for, at noget af det tabte kunde vindes tilbage. I 1938 var der saaledes opnaaet en grænseregulering med Czekoslovakiet, hvorved bl. a. den saakaldte Schüttinsel, en langstrakt Donauø nord for flodens hovedløb med ren ungarsk befolkning, kom tilbage. I 1940 maatte Rumænien under tryk fra Italien og Tyskland, efter den russiske besættelse af Bessarabien m. m., aflevere en god del af Siebenbürgen. Ved det tyske angreb paa Jugoslavien kom Ungarn i en vanskelig situation, idet der ikke saa længe i forvejen var afsluttet en venskabstraktat mellem de to lande. Ministerpræsidenten, grev Paul Teleki, begik selvmord, da han ikke kunde hindre et angreb paa Jugoslavien. Af frygt for tysk indblanding i en regeringskrise blev hr. v. Bardossy, der havde afløst den i januar 1941 pludselig afdøde grev Czaky som udenrigsminister, i største hast udnævnt til ministerpræsident, og indlemmelsen i Ungarn af den del af Jugoslavien, der laa nord for Donau, men vest for Theissfloden, fandt sted. Tyskerne holdt imidlertid den del, der laa øst for denne flod, besat som et stridens æble mellem Ungarn og Rumænien.

I dette land havde hr. v. Bardossy været gesandt, og det er utvivlsomt, at netop forholdet til Rumænien blev afgørende for hans og Ungarns politik i den efterfølgende tid — begge lande var utilfredse med den foretagne deling af Siebenbürgen, og tyskerne spillede det ene land ud imod det andet. Nu viste det sig, at Rumænien var rede til med betydelig styrke at deltage i det tyske angreb paa Sovjetunionen. Det var i og for sig helt naturligt, naar henses til, hvad der det foregaaende aar var passeret med Bessarabien. Saa frygtede den ungarske regering, at den kredit, Rumænien derved vilde vinde hos tyskerne, senere skulde betaales af Ungarn i Siebenbürgen, og krigen mod Sovjetunionen blev erklæret, trods advarsel fra Ungarns gesandt i Moskva, hr. v. Kristoffy, og trods det, at en stor del af folket med ængstelse imødesaa en krig med Rusland. Krigen blev da ogsaa i sommeren 1941 ført med stor valenhed fra ungarsk side. Kun en saakaldt »hurtig brigade« deltog i de egentlige operationer, og denne brigade blev trukket tilbage om efteraaret.

En gesandts første besøg paa en ny post gælder altid protokolchefen, den embedsmand i udenrigsministeriet, der er de fremmede diplomaters vejleder og hjælper. Der var kun en kort vandring fra Duna Palota over den gamle Kettenbrücke og ad den stejle vej, der fører op til Burg, hvor Külügi (= udenrigs)ministeriet havde til huse, ligesom stats- og krigsministerierne. Her traf jeg efter aftale protokolchefen, grev Julius Teleki, der meddelte, at Rigsforstanderen ikke var i byen, hvorfor der ikke foreløbig kunde fastsættes tid til tiltrædelsesaudiensen. Jeg kunde derfor kun aflægge besøg hos stats- og udenrigsministeren og embedsmændene, hvad greven straks paatog sig at arrangere.

Laszlo von Bardossy, der i Ungarns skæbnetime havde maattet tage styret, var det man i gamle dage forstod ved en verdensmand, elegant af ydre, højt dannet, meget elskværdig og let at tale med. Han var svoger til den i København akkrediterede ungarske gesandt Matuska-Komaromy. Nu er ungarene som regel overordentlig høflige, hvad i udpræget grad gjaldt h. v. Bardossy, der var saa facil, at han nærmest gjorde et vegt indtryk. Det var sikkert vildledende, han havde sin

ganske bestemte politik, og for den endte han sit liv i galgen, en skæbne han delte med andre gode mænd, som livet har ført mig sammen med, saa som hr. von Hassell og grev Schulenburg.

Under besøget afleverede jeg efter skik og brug genparter af min egen akkrediteringsskrivelse og minister Wadsteds rappel, samt af den tale, som jeg efter stedlig skik skulde holde ved audiensen hos Rigsforstanderen.

Udenrigsministerens stedfortræder, hr. von Ghyczy, hvem jeg ogsaa besøgte, blev senere selv udenrigsminister i hr. von Kallay's kabinet og derefter ogsaa anklaget som krigsforbryder. Han var næppe saa betydelig en personlighed som hr. v. Bardossy, men altid saare venlig og hjælpsom og viste sammen med sin smukke hustru en stor gæstfrihed i lejligheden i Lendvay-utca — en gade, der senere skulde blive helt udslettet ved et af de faa bombardementer, der gik ud over egentlige beboelseskvarterer.

Endelig onsdag den 22. oktober var Rigsforstanderen, admiral von Horthy, rede til at modtage mig, og det skete med sand magyarsk pragtudfoldelse. Ghyczy og forskellige hofembedsmænd bar deres juvelsmykkede galladragter. Her gjaldt intet reglement, familie-tradition og personlig smag syntes at være afgørende. Drabanter i historiske dragter dannede espalier paa trapper og gange hele den lange vej til forgemakket, hvor den første modtagelse fandt sted, før jeg førtes ind i audiensgemakket af Ghyczy. Her stod rigsforstanderen alene, iført admiralsuniform. Efter udveksling af talerne paa fransk konverserede admiral Horthy mig paa tysk, bramfrit og aabenhjertigt. Han kom lige fra et besøg i Hitlers hovedkvarter. Efter dennes nylige sejrproklamation forbavsede det at høre Horthy ytre sin forventning om, at krigen vilde ende med et kompromis med den tilføjelse: »Og det vil være det bedste for os alle!«

Rigsforstanderen havde for ikke saa længe siden af minister Wadsted faaet overrakt Elefantordenen, som han da ogsaa bar ved audiensen, men med baandet over den forkerte, højre skulder, en omstændighed, der bragte en erindring frem om en lille historie, som den tyske protokolchef, grev Rudolph Bassewitz, havde fortalt under et besøg i København 1934: Staattheater i Berlin opførte et stykke

om Christian VII og Struensee. I mellemakten gik kammerherre Zahle efter sædvane op bag kulisserne for at komplimentere aktørerne. Her traf han regissøren og henledte hans opmærksomhed paa, at Kongen bar elefantordenens baand over den forkerte skulder. Til regissørens forsvar: »Er war ja wahnsinnig, Excellenz!« svarede kammerherren: »So wahnsinnig war er aber nicht!« — Til Horthy sagde jeg naturligvis intet, men ved en senere privataudiens nævnte jeg sagen til Kong Christian, der tog det spøgefuldt og dekreterede: »Saa gi'r vi Horthy det som særrettighed.«

Ungarn var ved min ankomst til Budapest kun i krig med Rusland. Alligevel havde Englands, Belgiens og Grækenlands gesandter i foraaet 1941 forladt landet — den hollandske Baron Voss van Steenwijk var forinden afgaaet ved døden, medens hans hustru, født Richthofen, som var en god bekendt fra Berlin, stadig boede i Ungarn, hvor hun senere giftede sig med en af mine gode venner, grev Bela Szapary.

U. S. A.s gesandt mr. Pell boede paa Duna Palota. Desuden havde følgende stater gesandter bosat i Budapest: Brasilien, Bulgarien, Croatien, Finland, Frankrig, Italien, Japan, Portugal, Rumænien, Slovakiet, Spanien, Sverige, Schweiz og Tyskland. Argentina og Chile havde Chargé d'Affaires. Endelig var der en Nuntius, som repræsentant for Pavestolen, Monseigneur Angelo Rotta, der var vør Doyen, og som kuriosum: en Chargé d'Affaires for l'Ordre Souverain de St. Jean de Jerusalem (= Johannitterordenen).

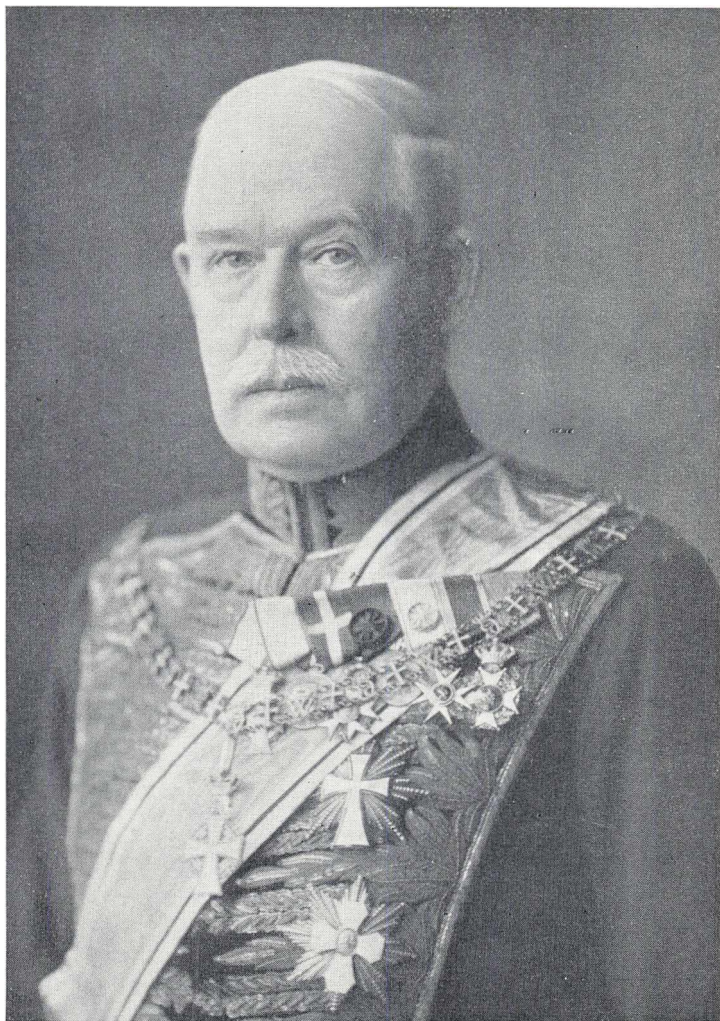
I katholske lande byder traditionen, at den pavelige nuntius er født doyen, men i denne egenskab yder han sjældnere kollegerne timelig vejledning eller støtte. I praksis bliver det derfor tit den ældste gesandt eller ambassadør, der overtager doyenens virksomhed, og dette understreges derved, at hans frue maa være doyenne. I Budapest var den schweiziske gesandt Jäger den ældste, idet han allerede i Wien havde været akkrediteret i Ungarn og var flyttet til Budapest efter Østrigs okkupation. Til trods for en vis stivhed var baade han og fru Jäger meget hjælpsomme, og ved flere lejligheder, navnlig senere, var hans erfaring og autoritet til nytte for os.

Ogsaa den svenske gesandt Undén, en ældre broder til udenrigsministeren, var kommet fra Wien til Budapest. Han og fru Undén havde mange ungarske venner, og de var meget gæstfri, hvilket kom den nyankomne danske gesandt til nytte. Forbindelsen med denne kloge og erfarne, men unægtelig noget pessimistiske kollega blev desto værre kun kortvarig, da ægteparret allerede inden et aar maatte vende tilbage til Sverige paa grund af 65 aars aldersgrænsen.

Af samtlige kolleger forekom bulgareren Tochef at være den bedst orienterede — en erfaring jeg ogsaa havde gjort i Moskva, hvor de skiftende bulgarske gesandter altid syntes at have gode informationskilder og, som Tochef, viste villighed til at drøfte deres viden med en kollega fra et land, hvis cirkler ikke kunde krydse Bulgariens. Skønt forholdene hjemme og i Ungarn gjorde det utilraadeligt at indsende oprigtige politiske beretninger, søgte jeg alligevel at holde mig politisk orienteret, og her var Tochef mig til stor nytte, efter at jeg havde opdaget, at han gerne ligesom lagde stoffet til sine politiske beretninger til rette under vore samtaler.

Den tyrkiske gesandt Unaydin og hans smukke frue, der havde staaet Atatürk nær, viste sig at være ivrige bridgespillere og hilste med glæde ankomsten af en ny spillefugl. I det hele var bridge-spillet ikke alene en behagelig rekreation, men ogsaa en nyttig tilflugt ved sammenkomster, da man derved kunde unddrage sig ørkesløse, ja, maaske farlige politiske drøftelser. Hos Unaydins var der meget ofte bridgesoieer, begyndende kl. 18 og ofte sluttende sent. De var fornøjelige, og her mødte man mange Ungarere og nogle bridgeinteresserede kolleger.

Den finske gesandt Wuorimae havde gode forbindelser, ikke mindst i kunstnerkredse, idet han interesserede sig stærkt for opera og ballet. Han førte stort hus og hævdede smukt den fremtrædende stilling, som det finske gesandtskab indtog, hvad ogsaa understregedes ved den imponerende gesandtskabsbygning paa Gellertbjerg. Det havde sin rod i det, ganske vist noget fjerne, slægtskab mellem det finske og ungarske sprog, der begge tilhørte den ugriske sprogstamme; jeg mindes at have læst et sted, at den finske folkegruppe allerede et par tusind aar før Kristus havde skilt sig ud fra

*Kammerherre Herman Anker Bernhoft, direktør i udenrigsministeriet
1932—36, før og efter gesandt i Paris.*

*Fotografiet er paategnet: »Kgl. Gesandt Bolt-
Jørgensen til Erindring om H. A. Bernhoft.»*

de andre ugriske folk, hvortil foruden Ungarer ogsaa Tyrker og Bulgarer (der for længst har adopteret slavisk sprog) regner sig; faktisk skal det kun være nogle faa ord, som finsk og ungarsk nu har fælles, men en vis lighed i sprogtone kunde konstateres i radioen; og i Budapest lagdes vægt paa familieskabet.

Tyskland havde kort før min ankomst — som det paa samme tid skete i Rumænien og Bulgarien, hvor det gik ud over den tidligere gesandt i København, baron Richthofen — udskiftet sin karriere-gesandt von Erdmannsdorff og erstattet ham med den tidligere søofficer von Jagow, der havde tjent sine sporer i nazistpartiet, og som nærede en blind beundring og dyb hengivenhed for »Føreren«. I corps diplomatique mærkede man ikke meget til ham, idet han væsentlig var optaget af det ikke altid helt lette forhold til den ungarske regering og af organisationen af det store tyske mindretal (kaldet Saksere). Han var ustandselig paa rejse og holdt taler ved parader — en aktivitet, der ikke var særlig velset, og som sikkert har bidraget til at forøge vanskelighederne efter krigen for denne befolkning, der i aarhundreder fredeligt havde levet i deres landsbyer, særlig i omegnen af Budapest og i Siebenbürgen. Selv havde jeg ingen vanskelighed ved at begrænse forbindelsen med hr. von Jagow til det minimum, min tjenestes udførelse krævede.

Petaïnfrankrig var repræsenteret af grev Dampierre, gift med en nydelig levantinerinde, født comtesse Ostorog. Legationsraad var den af den første verdenskrig haardt medtagne Chr. Charmasse. Militærattachéen, oberst de Miery, var en god bekendt fra Berlin, han fik imidlertid snart et artilleriregiment i Frankrig og skal senere være blevet arresteret af tyskerne. Luftattachéen, Commandant Retourna og hans blonde frue, var ivrige bridgespillere og førte et gæstfrit hus, hvor jeg ofte blev opfordret til at komme.

Omtrent samtidig med mig ankom ingeniør Kampmann til Budapest for at føre visse forhandlinger med de ungarske myndigheder om en afvikling af et arbejde, som Kampsax sammen med Højgaard & Schultz havde paataget sig i Jugoslavien, hvor navnlig de ufuldførte bro-piller til en bro over Theissfloden interesserede ungarerne.

Det lykkedes Kampmann at træffe et fordelagtigt arrangement, til hvis afvikling, der under ledelse af ingeniør Erik C. Pedersen startedes et dansk-ungarsk entreprenørfirma, hvorved den ungarske sagfører Grecsak medvirkede. Det var mig en stor tilfredsstillelse paa denne maade at faa et samarbejde igang med Kampsax gennem ingeniør Pedersen, hvem det lykkedes at gennemføre forretningerne, saaledes at Kampsax uden tab kom ud af sine paa grund af krigen noget risikable engagementer i dette urolige hjørne af Europa.

I 1938 havde jeg til feriekørsel i Paris købt en brugt temmelig stor Renaultvogn for en billig penge. Efter 1939 stod den aftaklet i København. I Moskva havde jeg tjenestevogn, som jeg ikke selv vilde køre, jeg gav derfor i 1941 ordre til at sende vognen over Finland til Moskva. Dette skete saa sent, at vognen lige var ankommet til Helsingfors, da krigen stod for døren. Det lykkedes at standse den, saaledes at den nu kunde dirigeres til Ungarn. I mellemtiden havde jeg engageret en chauffør Goger, der var noget helt for sig selv. Af »god« familie — hans søster var gift med en slovakisk baron — var paa grund af moderens andet ægteskab som ung dreng løbet hjemme fra, havde faaet uddannelse som automekaniker og senere arbejdet nogle aar som lastbilchauffør i Wien. Paa grund af krigen var han flyttet til Budapest med sin hustru, en fiks wienerinde, som var uddannet damefrisør og lige etableret som saadan. Selv havde han paa grund af bilrestriktionerne ingen plads kunnet faa, hvorfor han gik sin kone til haande. Han talte sit hyggelige wienertysk paa en maade, der ikke altid var mig lige forstaaelig, men han tog sig af min vogn, mine affærer og mig selv paa en maade, der var direkte rørende og helt uselvisk. Da jeg senere fik eget hus, etablerede han sig som major domus, ordnede alt, saa pigerne paa fingrene og vaagede over husholdningspengenes rette anvendelse.

Efter Amerikas indtræden i krigen afbrød Ungarn den diplomatiske forbindelse og havde sikkert ment at kunne nøjes med det. Men saa viste det sig, at Rumænien og Bulgarien havde erklæret krig, og saa maatte hr. v. Bardossy paany kalde paa den amerikanske

gesandt, der levede i en art frivilligt fangenskab paa hotel Duna Palota, og betro ham, at meningen i virkeligheden havde været, at Ungarn erklærede Amerika krig. Dette vakte stor bekymring, navnlig da der nu ogsaa indtraadte krigstilstand med Storbritannien. Foreløbig mærkede man dog ikke meget til, at landet var krigsførende. Der var stadig ikke mørklagt i Budapest. Efter at den hurtige brigade som sagt var trukket tilbage, var i Rusland kun nogle besættelsestropper og militært politi i etappeomraadet bag fronten.

Denne tilstand syntes ikke at kunne vare, da krigen i Rusland trak i langdrag. Ribbentrop aflagde officielt besøg i Budapest, hvor han modtoges som en konge, men han gjorde admiral Horthy og regeringen forstaaelig, at der i sommeren 1942 vilde blive krævet en væsentlig større aktiv indsats.

I marts maatte hr. v. Bardossy træde tilbage. Hans planer om visse sociale reformer havde ikke behaget magnaterne, der gennem admiral Horthy stadig øvede en stor politisk indflydelse. At saadanne reformer tiltrængtes, er givet — Ungarn var endnu ved krigens slutning et socialt ustabilt samfund. Jordfordelingen var urimelig, højadelen sad med enorme domæner, der igen krævede en talrig jordløs landarbejderstand. Bønderne havde gennemgaaende for smaa lodder, som iøvrigt dreves daarligt. Udover lavadelen, der i Ungarn var meget talrig og tildels ogsaa jordbesiddende, var der ingen livskraftig mellemstand, idet jøderne i de senere aar var trængt tilbage gennem en særlovgivning. Jødespørgsmaalet var efterhaanden et stort problem — man regnede med, at der fandtes 800.000 til 1 million jøder i landet, hvoraf mindst 200.000 i Budapest. Deres erhvervs-muligheder var i de sidste aar indskrænket ved gentagne særlove. Alligevel øvedes der utvivlsomt et betydeligt tryk af tyskerne for at fremkalde mere radikale foranstaltninger, men her havde admiral Horthy og regeringen ikke villet give efter.

Hr. v. Bardossy, hvem jeg besøgte en enkelt gang efter hans afsked, traadte fra nu af helt i baggrunden og hengav sig til sine historiske studier. Hans afløser var en personlig ven af rigsforstanderen, gods-

ejer Miklos von Kallay, der havde været landbrugsminister i regeringen Gømbøs. Han var en elskværdig, sikkert velmenende, men noget selvglad mand, der mindede mig om den bestøvlede kat. Han maatte saa tage ansvaret for de store ofre, som krigsførelsen i 1942 krævede, og for landets politik udadtil, bistaaet af hr. v. Ghyczy, der foreløbig var hans stedfortræder, men som senere udnævntes til udenrigsminister.

I slutningen af maj rejste ministerparret Undén og afløstes senere af Danielsson, der kom fra Kairo, hvor han havde maattet efterlade sin norskfødte kone, der ikke vilde til et fjendeland, og sine møbler. Da Undéns naturligvis havde medtaget deres, var det svenske gesandtskab herefter ret mangelfuldt udstyret. Da vi begge var »ensomme«, fandt vi naturligt sammen. Under det diplomatiske livs omskiftelser er det gode nordiske samarbejde af stor værdi, saaledes ogsaa her i Budapest. Man føler en art landsmandsskab, der udvikles en fortrolighed, der er en støtte for en selv og af direkte betydning for tjenesten.

I begyndelsen af juni foretog jeg en udflugt til Estregom, Fyrstbiskoppens sæde, for at besøge en bekendt, oberst Revhegyi. Han havde kommanderet pansertropperne i den hurtige brigade, der 1941 havde kæmpet mod russerne. Hans erfaringer under felttoget havde udviklet et fanatisk tyskerhad. Nu uddannede han uden begejstring ungarske pansertropper i Estregom, og det varede ikke længe, før han helt trak sig tilbage fra den militære tjeneste for at optage en forretningsvirksomhed i Budapest, hvor jeg ofte var gæst i hans hjem, der var mødested for ligesindede.

Kort efter indtraf ingeniør Kampmann paany. Sammen med ham og ingeniør Pedersen foretoges i min bil en tur til Szablya, hvor arbejdet paa Theissbroen, der lededes af ingeniør Brehm, blev beset. Det var helt igennem en fornøjelig tur, kun gjorde Gogers nok lidt dristige kørsel Kampmann nervøs. Det var i de varme sommerafteners tid, hvor Budapest druknede i zigeunertoner til Kampmanns store henrykkelse, som min musikdøvhed beklageligvis hindrede mig i at dele.

Iøvrigt gik livet tilsyneladende uanfægtet sin gang, man promenerede paa korsoen, sad længe over kaffen uden for kafeerne dér, gik til middagsselskaber og store modtagelser, hvor man stod som sild i en tønde, hvad ungarerne elskede, spillede bridge og rommy i klubber og hos private »bridge«værtinder, kort sagt: Dans paa vulkanen. — Saa i september kom det første varselsskud — ud over den intetanende, fuldt belyste by sejlede en aften en eskadrille russiske flyvere og kastede deres bomber efter behag, uanfægtet af de faa og helt overraskede antiluftskytsbatterier. Bomberne var forholdsvis smaa, og den materielle skade ikke særlig betydelig, men der gik menneskeliv tabt, og en vis uhyggestemning opstod. Der kom mørklægning, dog aldrig saa gennemført som hjemme, og luftskytset forstærkedes, saa spektaklet blev større, da Russerne nogle dage efter kom tilbage; men derefter igen i lang tid: Fred og ingen fare.

Kort efter denne overraskelse kom en betydelig alvorligere, nemlig telegramkrisen hjemme, forholdet til Tyskland strammedes ved Renthe-Finks hjemkaldelse og Mohrs tvungne afrejse fra Berlin, begivenheder, hvis forløb og følger det ikke var muligt at overse i min isolerede stilling. Den ungarske regering var dog fortsat venlig, og jeg blev hjemkaldt til handelsforhandlinger. I København holdtes jeg tilbage, da der optoges forhandlinger om regeringens omdannelse efter udenrigsministerens besøg i Berlin, og jeg gennemlevede saaledes de spændingsfyldte dage paa nært hold, før regeringskrisen kunde løses. I november var jeg igen i Budapest.

Efterhaanden var gesandtskabets arbejde kommet i fast leje, og det var tilfredsstillende at følge væksten af den dansk-ungarske samhandel. En støtte herved var udsendelsen af to fastboende danske forretningsmænd, Ove Lerche og Olsen, hver især repræsenterende en række betydelige danske firmaer. Lerches udsendelse skete ifølge en aftale mellem industriraadet og gesandtskabet, medens Chr. Hansens Laboratorium finansierede Olsen og støttede ham ved hyppige besøg af prokurist Schousboe. Kontakt med den ungarske frødyrking holdt Pyndt-Jørgensen fra J. E. Ohlsens Enke. Han opholdt sig til stadighed enten i Ungarn eller Slovakiet og samarbejdede i

denne sag med grosserer Buemann, der lejlighedsvis kom til Budapest. For egen regning aflagde Ungarns gode og opofrende ven, grosserer V. Skjold Heyde, regelmæssige besøg, og der var en række andre danske virksomheder, hvis interesse i ungarnshandelen var stor nok til fra tid til anden at kræve chefernes eller deres repræsentanters personlige nærværelse, hvad altid var gavnligt for gesandtskabets virksomhed.

Bortset fra handelssagerne, hvis kontormæssige behandling i det væsentlige overlodes konsul Poulsen, der i aarevis selvstændigt havde behandlet dem, var der ikke mange løbende sager ved gesandtskabet i Budapest. Varetagelsen af danske statsborgeres og danskfødte personers interesser voldte først større vanskelighed, da krigsbegivenhederne nærmede sig Budapest, og den politiske indberetningsvirksomhed var som nævnt praktisk talt indstillet. Selve kontorarbejdet kunde derfor ikke blive overvældende, men saa meget mere tid stod saa til raadighed for den anden side af en gesandt virksomhed, nemlig det at lære opholdslandet og dets beboere at kende. Paa dette omraade bødes der, takket være beboernes venlighed og store gæstfrihed den bedst tænkelige lejlighed i Ungarn. Ikke alene hjemmene i selve Budapest aabnede sig for en, men meget snart modtoges opfordringer til at besøge bekendte paa deres landejendomme. Ogsaa blev jeg af protokolchefen indført som medlem i den meget ansete klub, National Casino, hvor jeg traf mange betydende personligheder. Som en naturlig følge heraf blev jeg ogsaa medlem af Parkklubben, der havde til huse i en stor villa omgivet af en herlig park med tennispladser, hvor den samme kreds søgte hen i sommertiden.

Gode minder knytter sig navnlig til mine besøg hos familien Kalnoky paa godset Csicsó, hos Gaspar v. Geist paa Czako og hos formanden for Parkklubben, grevinde Cziraky paa det skønne gods Lovasbereny.

Ved en frokost hos en af mine bekendte fik jeg en ualmindelig tiltalende dame til bords, grevinde Maria Theresia Kalnoky. Hun var Wienerinde, datter af en af verdenskrig I's kendte hærførere,

fyrst Hartenstein, og gift med grev Alexander Kalnoky. Det viste sig nu, at denne havde arvet godset Csicsó efter sin onkel, grev Waldstein, der var en direkte efterkommer af Leonora Christine og Corfitz Ulfeldt. Greven var derved kommet i besiddelse af en del af dette ægtepars efterladenskaber, bl. a. manuscriptet til Jammersmindet, som han gennem musæumsdirektør Andrup havde overladt til Frederiksborg Musæet. Paa denne baggrund interesserede det disse elskværdige mennesker at træffe den danske gesandt, og de opfordrede mig indtrængende til at besøge sig om sommeren. Da denne opfordring senere gentoges med en meget nøjagtig vejangivelse, fulgte jeg den i juli 1943. Slottet Csicsó laa i nærheden af landsbyen af samme navn paa den saakaldte Schüttinsel, en Donau-ø paa nord-siden af hovedfloden, som Ungarn i 1938 havde faaet tilbage fra Czekoslovakiet. Godsets hovedbygning var vel et par hundrede aar gammel, maaske ikke særlig praktisk, men hyggeligt indrettet, og den havde adskillige minder fra den ulfeldtske familie. Greven og grevinden var begge devote katolikere og levede et yderst enkelt familieliv, kærligt forbundne med deres store børneflokk, to sønner og fem døtre. Dette besøg blev indledningen til et venskab, som begivenhederne desværre har gjort det umuligt at vedligeholde. Terrainet om Csicsó var ganske fladt og gennemsat af grøfter og med en del skov, hvor det i sommertiden var ret ubehageligt at færdes paa grund af myggenes mængde.

Sammen med gode venner, Bela Szapary, hans kone Ulla f. Richt-hofen og Clara Gaszner, der som betroet sekretær hos præsidenten for Ungarns Nationalbank var et meget nyttigt bekendtskab, besøgte jeg kort efter Gaspar Geist paa godset Czako, der laa øst for Theissfloden ikke saa langt fra den rumænske grænse. I dette flade, men meget frugtbare landomraade ejede Gaspar og hans fætter Julius store arealer, der udnyttedes til dyrkning af korn, hamp og roer. Begge havde stort hesteopdræt. Trods det tyske navn var de gode ungarere og nærmest engelsk indstillede, som mange ungarske godsejere. Gaspar var medlem af Nationalbankens bankraad og af en vigtig landbrugsorganisation, hvorfor han ofte maatte opholde sig i Budapest, hvor han sammen med sin mor ejede to villaer.

Paa vejen til Czako fik man et indtryk af det mærkelige landskab, der kaldes Pusztaen, udstrakte græsstepper med mægtige vippebrønde, der kunde ses paa lang afstand, og store hjerde af heste, langhornede okser og sorte bøfler. Czako var nærmest et jagtslot omgivet af en stor park, hvor der til gæster var bygget en bungalow med alle bekvemmeligheder. I parken færdedes mange forskellige dyr, men navnlig et utal af paafugle, hvis aftenkoncert ikke netop var harmoni. Vejret var herligt, omend meget varmt. Besøget var meget vellykket, men maatte dennegang afbrydes, fordi vi overraskedes af meddelelsen om Mussolinis afsættelse. Denne begivenhed vakte den største interesse i Ungarn, men den blev ikke udnyttet omgaaende nok til det omslag i krigen, som mange i Ungarn i første øjeblik haabede vilde komme.

Om Lovasbereny vil der blive talt senere.

Allerede i januar 1943 blev spørgsmaalet om udsendelse af en ungarsk gesandt med bopæl i København drøftet. Han skulde afløse minister Matuska, der var faldet for aldersgrænsen, og det viste sig snart, at min gode ven og kollega fra Moskva Jozsef von Kristoffy var udset til stillingen. Han boede paa dette tidspunkt i en møbleret villa paa Gellert Bjerg lige over for det finske gesandtskab, tilhørende en jødisk dame, der opholdt sig i U. S. A.

Kristoffy havde efter sin hjemkomst fra Rusland, hvorfra han som nævnt fraraadede deltagelse i krigen, ikke været persona grata hos stats- og udenrigsministeren. Han havde derfor ingen stilling faaet, men maatte arbejde i censuren, og det var højst utilfredsstillende. Nu havde bladet vendt sig, og han var glad for udsigten til at komme til Danmark. Skønt sagen længst var besluttet, og den politiske ledelse — Ghyczy var blevet udenrigsminister og den hidtidige chef for den politiske afdeling Szentmiklosy rykket op som hans stedfortræder — var meget interesseret i at faa en selvstændig mand som Kristoffy anbragt paa en lyttepost, hvor den ventede, at der kunde etableres en vis kontakt med omverdenen, var der dog blevet smølet med formaliteterne, der først i august kom i orden. Familien Kristoffys afrejse var herefter berammet til den 31. august.

Efterhaanden var forbindelsen med omverdenen blevet vanskelig; som forholdene var i København, kunde udenrigsministeriet ikke vejlede os politisk. Dansk radio gik daarligt igennem, og den engelske dækkedes af støjsendere. Aviser modtoges uregelmæssigt og sagde iøvrigt heller ikke den fulde sandhed. Søndag den 29. august var jeg derfor intetanende taget ud til væddeløb. Derfra kørte jeg til Parkklubben for at spise min middag, og her hørte jeg, at der søndag morgen var erklæret belejringstilstand i Danmark, en meddelelse, der rystede mig, uden at jeg dog paa dette grundlag kunde gøre mig forestilling om følgerne for landet eller min egen stilling. Jeg tog omgaaende hjem til hotellet, hvor Bela Szapary netop ringede for at udtale sin sympati, han kunde yderligere oplyse, at der var stillet regeringen et ultimatum, sænket marinefartøjer m. m.

Mandag morgen ringede jeg til Steensen-Leth i Berlin, kom igennem, men han havde ikke kunnet faa København og vidste intet. Kort efter kom minister Kristoffy, der skulde rejse den følgende dag, og hvis villa jeg havde aftalt at overtage. Vi drøftede stillingen og spiste senere frokost med fruén i hotel Jægerhorn. Jeg forstod, at rejseplanen fastholdtes.

Endnu tirsdag var der intet fra København, men Szentmiklosy ringede, oplyste, at den danske regering var traadt tilbage, og vilde høre, om jeg var enig i, at Kristoffys afrejse udskødes, til situationen laa klarere, hvad jeg intet kunde indvende imod. Et ufuldstændigt chiffertelegram fra udenrigsministeriet bragte intet nyt, derimod kunde Kristoffy senere meddele, at det tyske militær havde overtaget regeringsmagten i Danmark.

Onsdag den 1. september talte jeg igen med Steensen-Leth, der nu havde forbindelse med København og kunde fortælle om departementschefernes overtagelse af administrationen og om regeringens opfordring til tjenestemændene om at fortsætte deres arbejde, hvad senere bekræftedes i et telegram i klart sprog. Da det i de følgende dage viste sig, at der var en vis usikkerhed mellem mine kolleger, af hvilke nogle fandt det hensigtsmæssigt at afgive »Uafhængigheds-erklæring« over for det Departementschefsstyre, der efter regeringens demission var søgt etableret, bestemte jeg mig til, i konsekvens

af min hidtidige holdning, telegrafisk at meddele udenrigsministeriet, at jeg agtede at følge den afgaaede regerings — af Kongen billigede — opfordring til tjenestemændene og fortsætte min virksomhed i Budapest.

Uanset afrejsens udsættelse overdrog Kristoffy mig villaen, der var fuldt monteret og omgivet af en stor parklignende have. Mod Kelenhegyi-ut havde den to etager, mod bjerget kun een. Her gik man fra en stor havestue ud paa en stenlagt terrasse, der mærkelig nok var afgrænset af et bed med »Poulsen«rosen, og hvor man kunde sidde i læ og se op ad en græsklædt bjergskraaning, der var træbeplantet, saa intet hus kom til syne. Man fik virkelig indtryk af idyllisk skovensomhed og var dog nær ved byens centrum.

Efter gentagne opfordringer tilbragte jeg med et par bekendte en week-end paa Lovasbereny, der laa 45 km vest for Budapest. Det var et imponerende slot, hvor grevinde Cziraky levede i stor stil, altid glad for at modtage gæster. Ved tilbagekomsten herfra forlød det i Budapest, at Italien havde kapituleret. Dette gjorde stærkt indtryk i Ungarn og gav anledning til et Kronraad paa Gødøllø, et slot i nærheden af Budapest, hvor admiral Horthy boede om sommeren, naar han ikke var paa sin familieejendom. Man talte om et tysk ultimatum med fordring om garantier. Foreløbig kunde Ungarn dog fortsætte linien som afventende, meget passiv krigsdeltager, dog med følehornene ude. Den officjose kommentar til Italiens kapitulation var da ogsaa temmelig florumvundet.

Pressechefen Ullein-Reviczky, der ogsaa betjente statsministeren, havde i de sidste maaneder luftet antityske anskuelser med en fri-modighed, der maatte vække forundring. At dette ikke kunde ske uden med ministerpræsidentens stiltiende vidende, maatte antages, men det var ogsaa usandsynligt, at tyskerne i længden vilde tolerere det. Det vakte derfor undren, at hans udnævnelse til gesandt i Stockholm forløb glat, saaledes at han og frue kunde afrejse den 20. september, endda under udfoldelse af et ved lignende lejligheder usædvanligt afskedsceremoniel.

Under de efterhaanden noget vanskelige forhold var det et naturligt ønske at opnaa føling med min nærmeste, meget dygtige kollega, minister Biering i Rumænien. I dagene fra 29. oktober til 3. november aflagde jeg med tilladelse hjemmefra et besøg i Bukarest, hvorunder vi drøftede en række problemer, der var af betydning for os begge. Samtidig fik jeg under en automobiludflugt til Sinay og Kronstadt lejlighed til at se en del af Rumænien og navnlig det skønne Karpatherlandskab.

I november var jeg til handelsforhandlinger i København. Der var paa den tid heftige bombeangreb paa Berlin, hvorfor arrangementet af flyverejserne besværliggjordes. Mandag den 29. forlod jeg København, og paa denne tur havde jeg mellem Wien og Budapest den noget ubehagelige oplevelse, at lynet slog ned i flyvemaskinen. Udover chocket skete der dog ikke andet end at radioen blev sat ud af funktion. Vi vendte og landede igen i Wien.

Den 5. december var jeg hos en grev Pongracz til en intim lunch med ministerpræsident Kallay og familie. Ministerpræsidenten overraskede ved nærmest at ville parallelisere Ungarns stilling med Danmarks. Fru Kallay og to voksne sønner, som jeg havde truffet tidligere, var meget tiltalende.

Juleaften tilbragtes ensomt i villaen paa Kelenhegyi-ut, hvor jeg 2. juledag havde hyggeligt dansk juleselskab. Saa gik vi ind i det begivenhedsrige aar 1944 fejrende klokkeslaget med punch og æbleskiver i større selskab hos Geists paa Andrassy-ut.

Min lommekalender for de første to maaneder af 1944 tyder paa en hektisk sidste oplussen af ungarsk selskabelighed. For 16. februar finder jeg en lunch hos ærkehertug Joseph, hvorfor det bør oplyses, at der i Budapest opholdt sig tre ærkehertuger: nævnte Joseph, dennes søn Joseph Franz og en fjernere slægtning Albert. Sidstnævnte saa man lidet til, hans ægteskabelige forhold var noget uregelmæssige, og han havde gjort sig upopulær ved helt at kaste sig i armene paa tyskerne. Ærkehertug Joseph, der var sønnesøn af Palatinen (statholderen) af samme navn, havde i den 1. verdenskrig haft overkommandoen paa den italienske front og senere efter sammenbrudet spillet en vis politisk rolle i Ungarn. Selv tillagde han sig æren for

Bela Kuhns nederlag. Han beboede et slot, der laa som nabo til kongeslottet, og der bestod en vis rivalitet mellem ham og admiral Horthy. Han følte sig som ungarer, bar altid ungarsk feltmarskaluniform, men ingen tog ham alvorlig som tronprætendent. Sønnen Joseph Franz boede i en almindelig villa paa den bjergryg, som begrænser Budapest mod nord med storslaet udsigt til Donaudalen. Hans hustru ærkehertuginde Anna var yngste barn af den romantiske kronprinsesse af Saksen, der forsvandt med musiklæreren Toselli. Hun gjorde et kvikt indtryk, medens Joseph Franz, der skrev digte, virkede mærkelig. De havde et utal af børn og fik et nyt næsten hvert aar. Baade fader og søn kompromitterede sig i krigens sidste fase. I omgangen med ærkehertugerne krævedes en vis hofetikette, man skrev sig hos dem, søgte foretræde ved henvendelse til deres tjenstgørende kavalér o. l. Dette ventedes ogsaa af de fremmede gesandter. Ærkehertug Josephs hustru var en datterdatter af gamle kejser Franz Joseph og kejserinde Elisabeth, men havde ikke arvet mormoderens skønhed; hun var meget ligefrem og forbavsede ved at ryge store Havanna-cigarer som gæst i gesandtskaberne.

Skønt der siden russerbombardementerne i september 1942 ikke havde været noget angreb paa Budapest, havde protokolchefen omsorgsfuldt tilrettelagt en plan, hvorefter der anvistes gesandterne »Ausweiche«kvarterer i egnen vest for byen, og det blev i februar meddelt mig, at grev Miklos (Micky) Sécsen i Mór havde stillet sit slot til disposition for den danske gesandt. Jeg var ikke særlig tilfreds hermed, da afstanden, ca. 100 km, forekom mig for lang, ikke mindst naar bezinvanskelighederne toges i betragtning. Lovasbereny, der kun laa 45 km borte, og hvor grevinde Cziraky gerne modtog mig, passede bedre. Grev Sécsen syntes imidlertid at lægge en del vægt paa arrangementet, der anbefaledes stærkt af hans svoger, en ung grev Esterhazy i protokollen. Jeg gav saa efter, men skød sagen ud.

XIV

DET FRIE UNGARN MØDER SIN SKÆBNETIME

Fredag den 17. marts var jeg til en af luftalarm stærkt forsinket lunch hos Kampsax' sagfører, dr. Grecksak. Han meddelte med beklagelse, at hans datters svigerfader, en fhv. general, der var knyttet til rigsforstanderens personlige stab som rejsemarskal, pludselig var blevet tjenstlig forhindret — et varsel om kommende store begivenheder.

Jeg fandt nu tiden inde til at aflægge grev Sécsen et høflighedsbesøg og aftalte at komme der til frokost søndag den 19. marts for nærmere at drøfte min installation hos ham. Søndag morgen kørte jeg saa vest paa og maatte undre mig, da jeg allerede faa km uden for byen stødte paa tyske troppeformationer. Ungarn havde hidtil ikke været besat, og man havde i Budapest kun set enkelte generalstabsofficerer. Jeg slog mig imidlertid til ro med, at soldaterne var paa gennemmarch til Rumænien, hvor det begyndte at se sort ud. Ved byen Szegesverhervar drejede jeg af fra hovedvejen og saa ikke flere tyskere. Mór, der ligger midt i Ungarns hvidvindistrikt, var en meget stor landsby med over 10.000 indbyggere, og grev Sécsens »slot« laa temmelig uskønt ved en græsbegroet plads. Det var ret forfaldent med et mindre park- og haveanlæg bagved. Den ca. 50-aarige vært, der tidligere selv havde været diplomat, og hans unge, nydelige, men noget nervøse kone modtog mig med stor hjertelighed og viste mig mine værelser. De var smukt udstyrede med malerier og antike møbler. Lunchen afslørede grev Micky som den helt store gourmet, det og kokkens embonpoint tydede paa, at ogsaa forplejningen var i orden. Vi traf aftale om, at jeg skulde bringe en del

af min garderobe ud, for at min lejlighed kunde virke beboet. Jeg forbeholdt mig fra tid til anden at tilbringe nogle maaske forlængede weekends i Mór, og vi satte et formelt dokument op til benyttelse overfor indkvarteringsmyndighederne. I Mór vidste de intet om tyskernes indrykning. Alligevel kørte jeg hjem tidlig paa eftermiddagen.

I Budapest saa jeg hurtigt, at der var sket noget helt afgørende, selv om der gik nogle dage, før situationen kunde overskues. Efter oplysninger modtaget fra indviet side skulde følgende være passeret:

Admiral Horthy var pludselig kaldt til Hitler med udenrigsministeren og generalstabschefen. Her stillede han overfor visse krav, bl. a. kraftig aktion mod jøderne. Han afslog under henvisning til manglende konstitutionel kompetence. Hitler henviste til hans magt som statsoverhoved, men Horthy fastholdt sit afslag. Saa besætter vi Ungarn, truede Hitler. Saa gør vi modstand, erklærede Horthy. Og saa kom man ikke videre, men scenen skifter til et ministermøde i Budapest, hvor der forelaa foruroligende oplysninger om tyske troppekonzentrationer langs grænsen til Østrig. Det besluttedes at underrette Horthy, men telefonforbindelse kunde ikke etableres. Man var vidende om, at den tyske militærattaché raadede over en direkte ledning. Han vidste ikke noget om troppekonzentrationer, men var villig til at undersøge sagen og maatte saa indrømme, at det forholdt sig rigtigt: tyske tropper var i færd med at rykke ind i Ungarn, det skete *efter aftale med rigsforstanderen, og der maatte ikke gøres modstand!*

Mandag morgen var Budapest i Gestapos hænder, mere end København, og jagten begyndte. Indenrigsminister Kerestes-Fischer toges paa sengen og arresteredes, ligesom flere andre ministre og embedsmænd. Et stort fængsel i Buda blev rekvireret. Ministerpræsident Kallay reddede sig til det tyrkiske gesandtskab, hvor gesandten Kececi, der nylig var kommet fra København, gav ham asyl.

Horthy vendte tilbage gram i hu. Onsdag den 22. marts besøgte jeg Szentmiklosy. Han fortalte, at regeringen var traadt tilbage, og at Horthy efter dansk mønster vilde regere med statssekretærene —

han havde dog herved overset een vigtig ting: at kongen selv var traadt tilbage! Szentmiklosy betroede mig, at tyskerne omgaaende havde sendt kontrollører til alle ministerier — ogsaa til udenrigsministeriet, hvor der dog ikke vilde blive givet adgang til indblanding, hvad han havde fortalt den paagældende. Det var sidste gang, at jeg saa denne sympatiske kollega — kort efter arresterede Gestapo ham og chefen for den politiske afdeling Szegedy Maszak. Den første omkom i fangenskabet.

Tyskerne var ikke tilfredse med statssekretærene og forlangte en regering dannet, der var villig til at gennemføre Hitlers ønsker. Horthy kom under tryk. Der truedes med, at de tyske besættelsestropper afløstes af Rumænere, Slovakere og Kroater — røvere, der lurede ved Ungarns grænser — og med visse repressalier over for Horthys nærmeste familie. Han gav efter og dannede en regering med den hidtidige ungarske gesandt i Berlin, Ctojay, som ministerpræsident og udenrigsminister. Kun enkelte af de tidligere ministre fortsatte. Statssekretær i udenrigsministeriet blev min første ungarske kollega i Moskva Jungerth-Arnothy, en diplomat af den gamle skole, der altid viste sig hjælpsom, ikke mindst naar det gjaldt om støtte over for den voldsomme jødeaktion, som snart kom i gang. I sine memoirer beklager admiral Horthy sig over, at Ctojay og hans regering fra et vist tidspunkt helt ignorerede ham, hvorfor han ikke kunde gøre sin forfatningsmæssige myndighed gældende.

Før sin forsvinden havde Szentmiklosy lagt stor vægt paa, at Kristoffy skulde afrejse til Danmark, hvor han nu paa grund af Kongens stilling ikke kunde blive akkrediteret, selv om der for længst var givet ham agrément. Det var derfor ordnet, at han vilde blive modtaget som chargé d'affaires med titel af gesandt, og jeg fulgte ham og hans familie til toget den 3. april. Samme dags formiddag fik vi den tyske besættelse at føle i form af det første store amerikanske luftangreb, der anrettede betydelig skade i fabrikskvarteret paa Donauøen Schepel. Men ogsaa andre steder faldt bomber, saaledes 12 stk. i kvarteret, hvor mit hus laa. Selv var jeg ved luft-

alarmen paa mit kontor og søgte tilflugt i en af de dybe huler i klippen under Burg. Dette var indledningen til et helt nyt regime, der skulde fortsættes sommeren igennem, 2 til 3 dobbeltangreb om ugen, amerikanerne ved middagstid, englænderne ofte samme aften mellem 23 og 24, ind imellem hyppige alarmeringer, der virkede meget hæmmende paa erhvervslivet. I reglen kunde man ved aflytning af radioen med nogenlunde sikkerhed regne ud, om de amerikanske og engelske maskiner, der startede fra Italien, havde Budapest som maal eller ikke, alligevel bragte det et uromoment ind i tilværelsen, og navnlig gik det ud over ens nattero.

Den ny tingenes tilstand markeredes ogsaa ved hr. v. Jagows forsvinden, hvorom allehaande uhyggelige rygter opstod. Han blev afløst af en ualmindelig usympatisk SS-mand Veesenmayer, der fik titel »Gesandter und Bevollmächtiger des Grossdeutschen Reiches«. Han var dog saa »naadig« i førstnævnte egenskab at aflægge visit hos kollegerne under beskyttelse af en uniformeret drabant, der dog efterlodes i hall'en. Samtidig blev de nettere medlemmer af det tyske gesandtskab udvekslede.

Under disse forhold gjorde det godt at kunne tilbringe nogle rolige paaskedage paa landet hos de hyggelige Kalnokys, barnligt beskæftiget med at male paaskeæg eller opsøge paaskeharens gaver i parken. I Budapest tog nu selskabeligheden kendeligt af. Paa grund af alarmeringer var det vanskeligt at træffe faste aftaler, og om aftenen brød man sig ikke om at være ude i byen. Selv tog jeg nu initiativet til regelmæssige middagssammenkomster med min genbo den finske gesandt og minister Danielsson, der boede kun faa hundrede meter fra os andre, saa vi aldrig behøvede at søge fremmede beskyttelsesrum, og paa den maade kunde vi veksle oplysninger.

Hele udviklingen medførte, at arbejdet med handelssager svandt ind, medens de tilfælde blev hyppigere, hvor vi maatte hjælpe danske statsborgere eller danskfødte personer, der var kommet i vanskeligheder af den ene eller den anden art. I det hele og store blev der dog mindre at bestille, og tjenstlig var der intet til hinder for, at konsul Poulsen og jeg indførte en turnus, saa vi kunde opholde os

Gesandt i Budapest 1941—44, efter fotografi af maleri, udløst i sommeren 1943 af den ungarske maler J. de Asztalos.

paa landet indtil tre nætter om ugen hver. Paa den maade fik mit kvarter i Mór større betydning, idet jeg benyttede det afvekslende med Lovasbereny, hvor der altid var en chance for en fornøjelig bridge med husets frue, hendes søster grevinde Chamaré og andre. Begge steder var der iøvrigt rideheste til raadighed. Fra Mór besøgte vi ofte venner og slægtninge i omegnen, saaledes svigermoderen, grevinde Esterhazy paa Redé, et af de skønnest beliggende slotte jeg saa i Ungarn.

Midt i maj og senere igen i slutningen af juni var jeg nogle dage paa Czako, hvor der ved frokosten søndag den 2. juli kom telefonbesked om, at familiens villa paa Andrassy-ut var ødelagt under et stort bombardement. Da vi den følgende dag besaa skaden, viste villaen sig totalt ødelagt, hvad naturligvis gjorde et overvældende indtryk paa gamle Helene Geist. Lignende skæbne havde mange villaer og beboelseshuse i det samme kvarter faaet, bl. a. grevinde Czirakys, hvor 7 mennesker dræbtes — selv var hun om lørdagen taget ud til Lovasbereny.

Dette var eneste gang, hvor Amerikanerne eller Englænderne direkte angreb et udpræget beboelseskvarter — det kan have været en fejltagelse, men da der netop samtidig fandt henvendelser sted til admiral Horthy om mishandlingen af jøderne, kan det ikke udelukkes, at der tilsigtedes en kraftig advarsel. Paa jøderne blev der nemlig nu taget haardt fat. Alle maatte gaa med den gule stjerne, og de samledes i særlige ejendomme, spredt i byen, man sagde som lynafledere. De maatte kun færdes ude paa bestemte tider af dagen og fortrængtes efterhaanden helt fra erhvervsvirksomhed. De værnepligtige jøder anvendtes i arbejdskolonner. Dette var i Budapest, hvorfra ingen større evakuering fandt sted. Paa landet samledes jøderne til visse centre, hvorfra de brutalt borttransporteredes i jernbanevogne til ukendt bestemmelsessted. Med egne øjne har jeg set et saadant opsamlingssted, et teglværk ved vejen nord ud fra Budapest, som jeg oftere passerede. Her saa man jøder i hundredvis drevet sammen indenfor en indhegning, ventende, flertallet under aaben

himmel, paa at evakueringstogene skulde indtræffe, et syn, der nok kunde give en mareridt.

I midten af juli var jeg paa en længere udflugt i Vest-Ungarn, besøgte bekendte i Sajtoskal og gjorde paa hjemvejen et lille ophold i Csicso.

Den 23. august hørtes om Paris' befrielse. Dagen efter sluttede Rumænien sig til russerne og kom saaledes igen Ungarn i forkøbet. Ungarske tropper rykkede nu ind i Rumænien, men resultatet blev dog, at Russerne med eet slag vandt betydelig frem, og nu begyndte de at deltage i luftbombardementerne, ofte med saa faa maskiner, at der ikke gaves alarm. Da de derhos kastede deres bomber planløst, forøgedes usikkerheden for os alle. Jeg fandt det nu rigtigt at opgive Mór som bombardementskvarter, var i september for sidste gang i Csicso og 8. oktober i Lovasbereny.

Situationen var i saa hurtig udvikling, at Russernes ankomst foran Budapest kunde forudses. Selv havde jeg besluttet at blive, men jeg opfordrede stærkt konsul Poulsen til at rejse til Danmark med kone og søn, medens det endnu var muligt; de faa tilbageværende Danske var afrejst eller forberedte afrejse. Fru Poulsen nægtede imidlertid kategorisk at forlade sit smukke hjem, for hvilket vi maatte bøje os.

Den 12. oktober fik vi overraskende meddelelse om, at konsul Bagge fra Turda i Rumænien var arresteret af Gestapo og sad i det tyske fængsel i Fø-utca. Vi gik straks i gang med at undersøge sagen for at faa ham frigivet — samtidig forlangte jeg at komme til at tale med ham.

Den 15. oktober spiste jeg med en bekendt frokost i den ansete restaurant Gundel i Stadtwäldchen. Pludselig opstod stort røre efter en meddelelse i radioen — den unge Gundel forklarede, at det var en erklæring fra rigsforstanderen om, at Ungarn vilde opgive kampen. Det var klart, at der herved vilde komme konflikt med Tyskerne, der havde store styrker koncentreret om Budapest, og det bekræftede sig omgaaende. Mindre end to timer efter Horthy's radiotale vilde jeg, der selv var chauffør, ved Passareti-ut, en gade, der førte ind til Budapest fra øst, køre gennem et vejkryds, der var besat af

en styrke, dels i uniformer, som jeg antog for tyske, dels i civil med armbind. Alle var bevæbnede med maskinpistoler eller revolvere. Jeg blev standset af en mand i graa uniform med maskinpistol med langt skæfte og en i sort uniform med revolver. Begge sigtede paa mig og betydede mig, at jeg skulde køre bilen, der var forsynet med dansk flag og ungarsk diplomatmærke, ind i Passareti-ut og parkere den ved fortovet, hvad jeg gjorde. Den graa rev saa vogndøren op. Jeg vilde vise ham mit identitetskort; men han var utaalmodig, forstod ikke, hvad jeg sagde, løftede maskinpistolen og huggede mig gentagne gange med skæftet i venstre skulder, medens den sorte hele tiden sigtede paa mig. Situationen indbød ikke til udfoldelse af heltetmod — jeg var klar over, at stemningen var for ophidset, og vaabenfærdigheden næppe betryggende. De forlangte nøglen til bilen og betydede mig, at jeg skulde stige ud. Under dette og senere, da jeg vilde tage min frakke og hat, faldt der endnu nogle kolbestød, der ramte mig dels paa underarmen, saa der flød blod, dels paa ribben i venstre side, hvor lægen senere konstaterede en blodansamling over hjertet og en beskadigelse af bruskeforbindelsen mellem de nederste ribben.

De dirigerede mig nu mod byen — det hele var organiseret bilrøveri foretaget af pilekorsfolk, den kommende regerings satelliter — men jeg saa mig om, fandt et slags hovedkvarter og her en person i graa uniform, der talte tysk, og som efter at have set min legitimation indsaa, at den var gal. Han beordrede bilen frigivet, men vilde ikke interessere sig for min klage, skønt jeg kunde udpege de banditter, der havde mishandlet mig. Jeg vilde saa køre af, men endnu inden jeg havde afspærringen bag mig, standsedes jeg igen af to mand med pistoler, der satte sig ind i vognen til mig og opfordrede mig til at forfølge en motorcykel med sidevogn, der var sluppet igennem uden at stoppe op. Jeg var maaske ikke hurtig nok i vendingen — jagten blev i hvert fald resultatløs, og jeg afleverede jægerne, før jeg kørte hjem. Her traf jeg Danielsson, der fik en frisk beretning om det passerede.

Det var tydeligt, at der var en revolution i gang støttet af tyskerne.

Dette bekræftedes den følgende dag, da jeg kørte til kontoret: Broerne var besat af tysk militær, Burg helt omringet, og kanoner rettet mod slottet. Senere fik man at vide, at Horthy var Tyskernes fange, og at der var dannet en ny regering af pilekorspartiets fører Szálasi.

Den 17. oktober, tirsdag, sendte jeg en verbalnote til udenrigsministeriet om overfaldet og aflagde konsul Bagge et besøg i fængslet i Fø-utca. Da jeg barhovedet og ledsaget af to SS-soldater passerede en celle med aabenstaaende dør, saa jeg den mangeaarige, sædvanlig yderst elegante statssekretær i ministerpræsidiat, Excellencen Barcy i temmelig derangeret stand — han var sammen med flere andre, f. eks. udenrigsministerens stedfortræder Jungerth-Arnothy om natten blevet arresteret af det tyske politi. Mulig undrede det dem lige saa meget at se mig paa det sted og saa vel eskorteret. Konsul Bagge saa temmelig medtaget ud, men vilde ikke klage over behandlingen. Han, der var direktør for en stor cementfabrik, var sigtet for sabotage, en i sig selv helt urimelig anklage. Med de af ham givne oplysninger fortsatte vi vore bestræbelser for hans frigivelse.

Den nye regering var blevet til paa helt ukonstitutionel vis. Fredag den 20. oktober sendte den af Szálasi udnævnte udenrigsminister, baron Kemeny, som skik og brug er, en notifikationsskrivelse, der var væsentlig forskellig fra det sædvanlige. Jeg bestemte mig til ikke at besvare den, da jeg ikke ønskede at foretage noget skridt, der kunde udlægges som anerkendelse fra dansk side af regeringen, en anerkendelse som ogsaa af tekniske grunde ikke kunde gives. Min svenske kollega var uenig med mig og mente, at man skulde svare, men jeg følte min stilling stærk paa baggrund af det stedfundne overfald. Bjerget kom saa til Muhamed, idet den ny protokolchef, grev Montecucoli, der hidtil havde bestyret et rejsebureau, onsdag den 25. oktober opsøgte mig for højtidelig paa regeringens vegne at fremføre en undskyldning for den overlast, der var tilføjet mig, idet han henviste til, at det drejede sig om en ukontrollerbar *revolutionær handling*. Hermed havde jeg ham, hvor jeg vilde. Jeg erklærede, at jeg trods den tilføjede krænkelser af min person agtede at blive i

Ungarn, men at jeg ikke kunde besvare den modtagne note eller i det hele ikke foretage noget, der kunde udlægges som en anerkendelse af den revolutionære regering. Jeg tilføjede, at jeg, om det ønskedes, vilde forklare baron Kemeny det samme. Protokolchefen gjorde ingen indvendinger og bortfjernede sig. Mandag den 30. oktober aflagde jeg efter opfordring baron Kemeny et besøg, heller ikke han havde indvendinger, og han erklærede iøvrigt, at forholdene baade indadtil og paa fronten var ved at stabilisere sig.

Admiral Horthys aktion maatte forekomme saare slet forberedt. Da jeg hos Gundel hørte om hans erklæring, gik jeg ud fra, at han opholdt sig ved den ungarske armé paa fronten. Det faldt mig ikke ind, at han kunde sidde paa slottet i Budapest og saaledes i virkeligheden være i Tyskernes vold. Den eneste rimelige forklaring, der kunde gives, maatte være den, at han selv følte sin personlige handlefrihed truet og nu vilde benytte den sidste mulighed for at influere paa begivenhederne. Det var bekendt, at Veesenmayer kort forinden efter Hitlers ordre havde stillet nye krav og var blevet bragt i forelgenhed ved et kategorisk afslag fra Horthy. Veesenmayer var saa afrejst for at indhente nye instruktioner. Han erklærede imidlertid ved sin tilbagekomst, at Føreren ikke mere lagde vægt paa sagen. Antagelig skulde der vindes tid, og søndag den 15. oktober var man altsaa klar til at tage affære. Der er saa meget mere grund til at antage, at Horthy anede dette, fordi hans militære støtte, Budapests kommandant, lige forinden var blevet arresteret af Tyskerne, da han ved hjemkomst fra en tropperevy steg af hesten uden for hotel Duna Palota.

Tirsdag den 31. oktober var der haardnakkede rygter om en evakuering af Budapest, der dog ikke bekræftede sig. Samme dag fik vi at vide, at konsul Bagge vilde blive frigivet. Næste dag hilste jeg paa ham ude hos konsul Poulsen før hans afrejse til Danmark.

Torsdag den 2. november kørte jeg paa indtrængende anmodning til Mór, et eksperiment, der kunde være blevet risikabelt. Det var rædsomt vejr, og den vej, som jeg paa udturen valgte i haab om at

undgaa den stærke trafik af militær og flygtninge, var meget slet og tilmed stærkt befærdet, navnlig af flygtninge, der paa dette tidspunkt strømmede gennem Budapest øst fra. Paa hjemturen kom jeg for sent af sted under grev Secsens forsøg paa at overtale mig til at tage fast ophold paa slottet i Mór. Jeg mente imidlertid, at min plads var i Budapest i den foreliggende krigssituation. Greven var selv tilbøjelig til at flygte til Østrig, men grevinden vilde blive i hjemmet med børnene, en beslutning som sørgelig nok kom til at koste ægteparret livet, da Mór blev besat.

I mørke vilde jeg ikke risikere den slette vej tilbage. Vi kørte saa den længere, men bedre vej over Segesverhervar. Dog her var det tydeligt, at krigsbegivenhederne var kommet os paa livet — netop den dag angreb Russerne øst for Budapest. Færdslen var enorm i begge retninger med artilleri og køretøjer af enhver art. Mange gange saa det ud til, at vi var kørt fast, regnen faldt i strømme, og køretøjernes lygter dannede en milelang lysslange, der nok kunde friste passerende flyvere, som heldigvis ikke viste sig. Vi slap hjem med en mindre paakørsel og et par timers forsinkelse. Om aftenen og natten lød kanontorden fra den nu nære front uhyggelig tydelig. Dette fortsattes om fredagen. Denne dag saa jeg, at Donaubroerne var forberedt til sprængning, og ved totiden blev en del af Margrethebroen sprængt ved et uheld. 11 sporvogne antagelig stærkt besatte, som de altid var i de dage, og adskillige biler forsvandt i Donauen. Samtidig voksede trafikvanskelighederne.

Paa samme dag stillede grev Montecucoli konsul Poulsen det spørgsmaal, hvorvidt jeg maatte ønske at følge regeringen, naar den indenfor en nærmere fremtid flyttede til en grænseby i Vestungarn. At jeg afslog, syntes paa dette tidspunkt ikke ukærkomment.

Om søndagen besøgte jeg familien Geist, der nu havde indrettet sig i villaaen paa Budakeszi-ut i Budapests vestlige udkant, Czako var længst i Russernes hænder. Da de var meget ivrige efter, at jeg skulde flytte ud til dem, og jeg selv mente, at deres villa, hvis der skulde kæmpes om Budapest, laa betydelig bedre end mit hus, som jeg antog vilde komme i ildlinien under en kamp om overgangen

over Donau, gik jeg ind paa tanken. Den følgende dag anmeldte jeg min planlagte boligændring for protokolchefen, der saa igen kom ind paa spørgsmaalet om evakuering sammen med regeringen. Det var traadt ind i en ny face uden at være overhængende. Kispest og andre forstæder skulde evakueres, foreløbig var det kun civilevakuering, der ikke var tvungen; ved en senere militærevakuering maatte alle uden persons anseelse af sted. Paa denne baggrund udtalte han, at udenrigsministeren *nu ønskede*, at jeg fulgte regeringen, og *at den tyske gesandt var interesseret i*, hvad den danske gesandt gjorde. Det, sagde jeg, kom ikke den tyske gesandt ved — men her laa formodentlig hunden begravet.

Efter dette var jeg klar over, at min stilling var ved at blive prekær, og det gav mig anledning til alvorlige overvejelser. Tjenstlige opgaver i Budapest forelaa faktisk ikke mere. Jeg var inde paa tanken om at gaa under jorden ved i hemmelighed at flytte ud til Csicsó, men opgav det for ikke at kompromittere Kalnokys, skønt de sikkert havde modtaget mig med glæde. Saa lettede grev Montecucoli mig afgørelsen ved tirsdag den 7. november igen at optage spørgsmaalet med en tilføjelse om, *at det vilde blive opfattet som en uvenlig handling*, hvis jeg fortsat nægtede at følge regeringen. Hertil fandt jeg det rigtigst at svare, at sagen nu havde udviklet sig saa alvorligt, at den maatte forelægges for den danske regering. Dette kunde jeg under de foreliggende omstændigheder ikke gøre telegrafisk, og jeg ansaa det for nødvendigt at afrejse til København, hvor jeg personlig vilde forelægge sagen. Dermed var terningerne kastede — jeg traf i ro mine rejseforberedelser, som ingen lagde sig i vejen for, og telegraferede hjem, at jeg vilde afrejse paa en nødvendig tjenesterejse. Denne afgørelse maatte jeg selv træffe, da jeg ikke vilde bringe udenrigsministeriet i forlegenhed ved en forespørgsel.

Da den svenske gesandt repræsenterede Sovjetunionen, aftalte jeg med ham, at han i givet fald skulde tage det danske gesandtskab under sin beskyttelse, og jeg fik den svenske legationssekretær til at flytte ind i min villa. Begge dele viste sig uheldige. Minister

Danielsson kom i konflikt med pilekorsfolkene og maatte flygte, som han stod og gik, for selv at søge beskyttelse i det schweiziske gesandtskab efterladende sit hus med indhold, bl. a. mange kostbare depoter ubeskyttet. Det blev plyndret baade før og efter byens erobring, og mit hus, hvor jeg maatte efterlade en del af mine sager, led samme skæbne.

Konsul Poulsen fastholdt ønsket om at blive i Budapest med sin familie. Vi enedes om, at det var mest hensigtsmæssigt ikke at anmelde ham som leder af gesandtskabet for at undgaa, at evakueringsspørgsmaalet dukkede op igen for hans vedkommende. Han fik da heller ikke vanskeligheder, hverken med Ungarer eller Rusere, men maatte med sin familie gaa adskilligt igennem under kampen om Budapest, idet det kvarter, hvor han boede, blev kampomraade. Fru Poulsen reddede dog i det væsentlige sine møbler, selv om de led nogen overlast. Konsulen paadrog sig derimod en alvorlig sygdom, som endnu mærker ham.

Jernbanen mellem Budapest og Wien havde allerede i nogen tid været usikker at befare paa grund af stadige bombeangreb. Jeg lod derfor Goger køre mig til Wien ad landevejen den 10. november. Vi startede meget tidligt; turen gik uden hindring, dog da vi nærmede os Wien, var her et større luftangreb, der viste sig særlig at have hærget kvarteret om Stefansdomen, som vi maatte igennem for at naa frem til det danske generalkonsulat. Ved konsul Brochs gode hjælp fik jeg en kupé i et sovevognstog, der afgik samme aften og planmæssig bragte mig til Berlin. Den 12. november var jeg paany i København. Hermed var min gesandtvirksomhed, og dermed faktisk min egentlige embedsvirksomhed afsluttet, og det forekommer saaledes naturligt at sætte punktum ogsaa for disse optegnelser, der, som man vil have set, skildrer et levnedsløb, mere vekslende end det sædvanlig falder i et menneskes lod. At jeg saaledes blev en rullende sten, skyldes sagtens en medfødt uro i sindet. Naar jeg trods visse sidespring faldt ned paa benene og naaede, om ikke en topstilling, saa dog vigtige poster i udenrigstjenesten, erkender jeg, at forsynet var mig naadigt, egne evner havde ikke bragt mig til maalet. Ogsaa fik jeg mangen en hjælpende haand, i første linie af Lensgreve

Afslapning i Czako, juni 1944.

Reventlow, Kammerherre O. C. Scavenius, Ambassadør Borberg og Legationsraad Seedorff, hvad jeg her tilslut fremhæver med taknemlighed.

XV

BILAG

Udskrift af brev af 7. november 1928 til Nationaldidendes redaktør Nikolaj Blædel. Se side 80.

»Vi var jo enige om, at et forsvar i den forstand, som man tænkte sig det ved aarhundredets begyndelse med fæstningen som forudsætning, og som general Kühnel saa klart har gjort rede for i forsvarsbetænkningen, ikke mere lader sig gennemføre. Teknisk var det vel ikke nogen uløselig opgave ogsaa at opstille et forsvar uden fæstning, men politisk vilde de nødvendige, ganske overvældende store midler aldrig kunne opnaas. Generalerne af 1922 var derfor i en slem klemme, da de skulde begrunde deres forsvarsplaner og maatte gribe til sære krumspring. Og nu staar den landmilitære sagkundskab svagt, hvad De da ogsaa selv erkender i søndagsartiklen.

Jeg har i sin tid meget nøje tænkt disse forhold igennem og, saa vidt min sagkundskab tillod mig det, søgt at vurdere det, som kunde præsteres med de midler, som ordningen af 1922 landmilitært stillede til raadighed. Jeg kom derved til det resultat, at Hæren efter denne ordning langtfra svarer til de forudsætninger, som de to konservative partier opstillede i deres betænkninger, og at der ved den næppe naas til løsning af opgaver væsentlig ud over de, som forudsættes i det radikale partis betænkning.

Nu kan vel ingen i alvor tænke sig muligheden af en forbedring af ordningen af 1922, saaledes at denne blot tilnærmelsesvis for Hærens vedkommende bringes i samklang med § 1. i Brorsons Lov om Rigets Værn.

Selv ikke 1928-generalernes forslag bringer ordningen op til en saadan standard.

Men hvis det erkendes, at dette er tilfældet, saa tror jeg, at man fra forsvarsvenlig side er inde paa et vildspor, naar der alt for skarpt kræves et Enten-Eller. Hvis dette gøres i konservativ parti-interesse, forstaar jeg nogenlunde standpunktet, men saa bliver rigtignok Forsvarsspørgsmaalet reduceret til et led i partipolitiken, og ikke Livssagen.

Ligger det saaledes, at man med den bedste ordning af Hæren som overhovedet lader sig gennemføre, kun kan naa til at løse visse nærmere bestemte opgaver, som vi maaske kan kalde bevogtning- og konstateringsopgaver, forekommer det mig, at principspørgsmaalet noget udviskes, saaledes at der maatte være rum for en diskussion om: Noget mere eller Noget mindre.

Her er et moment, som jeg gerne vil henlede Deres opmærksomhed paa: Christmas Møller har for nogle dage siden — vist i studenterforeningen — udtalt, at mod et flertal i befolkningen kunde en forsvarsordning ikke i længden opretholdes. Jeg vil udvide dette en lille smule og sige, at et forsvar, der kun baserer sig paa omtrent halvdelen af vælgerne, meget hurtigt vil hensygne, angrebet af indre skader.

Lad os tænke os, at det skulde lykkes Deres parti at faa Venstre til at gaa med til en ordning, som indeholder forbedringer af 1922 ordningen. Vilde saa sagen være i orden? Nej, for det vilde gaa med denne ordning nøjagtig som med den forrige. En ny socialdemokratisk regering vil sabotere den, og en ny venstre regering vil ikke vove at ophøre med sabotagen. Ny afrustningsforslag vil komme frem, og gennem den ved dem skabte usikkerhed vil den demoralisation af Værnenes faste personale, der allerede — det kan jeg forsikre Dem — er sørgeligt vidt fremskredet, fortsættes, saaledes at den danske Hær vil blive ødelagt ogsaa uden vedtagelse af et Vagtværnsforslag.

Jeg anser faren i den henseende for saa alvorlig, at jeg med al respekt for det af Dem fremhævede moralske moment hellere accepterede en endda meget tarvelig ordning, naar den blot kunde

gennemføres paa en bred basis, indbefattende Socialdemokratiet, som i denne sag, efter det indtryk jeg har faaet, er en hel del mere opportunistisk og praktisk indstillet end de Radikale. Jeg tror, at partiet vil være glad ved at faa sagen ud af verden — en oplysning, De meddelte mig, tyder jo i samme retning — og at det ikke vil være ivrigt efter at fortsætte en agitation, der senere kan blive det selv besværlig...«

Navneregister

- Aagesen*, departementschef, 77
Aarestrup, marinekaptajn, direktør, 61
Abrahamson, Harald, overkirurg, professor, 7
Abrahamson, Sir Martin, ingeniør, 47, 48, 50, 51, 52, 60
Ahlefeldt-Laurvig, Preben, greve, gesandt, 103
Aksel, vicekonsul, 152
Albert, hertug af Slesvig-Holstein, 90
Albert, ærkehertug, 171
Alexandrine, dronning, 96,97
Andersen, Holger, cand. theol., præsident, 104
Andersen, H. P., direktør, 124, 142, 146, 148
Andersen, H. N., etatsraad, R. E.* 14, 101
Andersen, Maria, f. Benedictsens, frue 15
Anna, ærkehertuginde, 172
Arendrup, generalmajor, 25, 26, 29
Arnstedt, Niels Peter, minister, 8, 19, 51
Assarsson, P. U. G., svensk gesandt, 134, 146, 147
Astakof, tjener, 107, 110, 111
Atatürk, præsident, general, 56
Andreasen, N. P., parcellist, M. F. 92
Aubrey-Smith, admiral, 81

Bagge, P. F., konsul, cand. polyt., direktør, 178, 180, 181
Bang, Herman, forfatter, 18
Bang, Nina, undervisningsminister, 77
Barcy, v., statssekretær, geheimeraad, 180
Bardenfelth, Gunnar, kabinetssekretær, kammerherre, 102
Bardossy, Laszlo, v., stats- og udenrigsminister, 156, 157, 162, 163
Barkov, protokolchef, 106, 122, 123, 126, 131, 143

Bossewitz, Rudolph, v., greve, protokolchef, 87, 88, 158, 159
Bay, Christian, Quistgaard, cand. polyt., professor, 19
Bech, Georg, generalkonsul, 51
Bech, H. Q., ambassadør, 101
Begtrup, Bodil, gesandt, 5, 9, 104
Beria, G.P.U.-chef, 118
Berlin, Knud, professor, 69
Bernhoft, H. A., kammerherre, gesandt, 82, 93, 95, 99
Bertelsen, dr. phil., undervisningsinspektør, 78
Berthelsen, Palle, generalløjtnant, 21, 23, 24, 30, 34
Biering, Erik, gesandt, 171
Bismarck, rigskansler, 13
Bjerring, G. L., oberstløjtnant, slotsforvalter, 24, 29
Bleckingberg, Einar, legationsraad, 63
Blædel, Nikolaj, cand. theol, redaktør, 21, 80, 186
Boeck, Frantz, ambassadør, 65
Bolt, Jørgen Hendriksen, bager i Hobro, 11
Bolt-Jørgensen, Johanne Kistine (Nanna), cand. mag., skolebestyrer, 13
Bolt-Jørgensen, Jørgen, brandinspektør, cand. polyt., 7
Borberg, William, ambassadør, 62, 185
Borgbjerg, social- og undervisningsminister, 73, 74
Boserup, grosserer, 56, 57, 58, 59, 60
Bramsnæs, C. V., minister, nationalbankdirektør, 104
Brandes, Georg, dr., forfatter, 18
Braun, statsminister, 96
Brehm, cand. polyt., ingeniør, 164
Brendstrup, Andreas, postmester og købmand, 11
Brendstrup, Ane Cathrine, f. Thaa-ning, 11

- Brinckmann, F. N. V.*, oberstløjtnant, 36, 37, 47, 52
Broch, V. V., konsul, 184
Brorson, forsvarsminister, 186
Bruun de Neergaard, Henri, hofjægermester, 42, 43
Bruun de Neergaard, Nelie, f. B. de N., frue, 42, 43
Brüning, Heinrich, rigskansler, 93, 95
Buemann, grosserer, 166
Bull, Jens, ambassadør, 70
Bülow, Bernhard, fyrst v., rigskansler, 90
Bülow, Bernhard, v., statssekretær, 87, 97, 114

Castberg, professor, 70
Chamoré, grevinde v., 177
Chamberlain, Neville, premierminister, 121
Charmasse, Chr., legationsraad, 161
Chilston, Lord, ambassadør, 112, 120
Cripps, Sir Stafford, finansminister, 142
Christensen, overingeniør, 142, 144, 146
Christensen, I. C., Konseilspræsident og forsvarsminister, 29, 30, 70, 71, 72, 73, 76
Christensen, I. P. M. M., oberst, 44
Christian X, kong, 96, 97, 159
Christiani, Rudolf, civilingeniør, M.F., 104
Christmas, Walter, søofficer, forfatter
Christmas-Møller, udenrigsminister, 138, 139, 187
Chulalongkorn, konge, 14, 15
Churchill, Sir Winston, premierminister, 142
Clan, departementchef, minister, 28
Cold, C. M., udenrigsminister, 67, 68, 69, 70, 72
Collstrup, Rudolph, hon. attaché, 85, 87
Coulondre, ambassadør, 112, 115, 116
Crojay, v., statsminister, 175

Czaky, greve v., udenrigsminister, 156, 157
Cziraky, grevinde v., godsejer, 166, 170, 177

Dalberg, Oluf, oberst, kammerherre, 96
Dalhoff-Nielsen, oberstløjtnant, 28
Dampierre, greve, gesandt, 161
Danielsson, Carl Ivan, gesandt, 164, 176, 179, 183, 184
Davies, ambassadør, 112
Dekanossov, vicekommisær, 132
Deutsch, v., fhv. godsejer, 89
Dirchsen, v., ambassadør, 87, 88
Drachmann, Holger, forfatter, 25, 26
Drummod, Sir Eric, generalsekretær for folkeforbundet, 76, 77

Eden, Sir Anthony, premierminister, 100, 101
Ellinger, professor, M.L., 76
Eisenlohr, Ernst, gesandt, 87
Engell, Ove, afdelingschef, gesandt, 67, 68, 75, 108, 111
Erdmannsdorff, v., gesandt, 161
Errko, udenrigsminister, 130
Esterhazy, grevinde v., f. v. Cziraky, 177
Esterhazy, greve v., legationssekretær, 172

Falkenstjerne, Bent, gesandt, 98
Fang, Arthur, direktør, forfatter, 18
Fierlinger, gesandt, statsminister, 118, 119, 127, 145
Findstrup, Harry, vicekonsul, 146
Firehrace, oberst, militærattaché, 112
Fog-Petersen, Johannes, stiftprovst, 18
Forchhammer, Henni, lærerinde, 104
Frederik VI, kong, 41
Freiesleben, Th. v., oberst, 23
François-Poncet, ambassadør, 115, 116
Friis, P., chargé d'Affaires, 154
Friis, Aage, professor, 66

- Friis, O.*, oberst, slotsforvalter, 26, 46
Frisch, Hartwig, undervisningsminister, 104
Førslev, Christian, generaløjntant, 23
Gabrielsen, Holger, skuespiller, 82
Gafenco, udenrigsminister
Gaszner, Clara v., nationalbanksekretær, 107
Geist, Gasper v., godsejer, 166, 167, 168, 171, 177, 182, 183
Geist, Helene v., fru, 167, 177
Ghyczy, v., udenrigsminister, 158, 164, 168
Glückstadt, Emil, bankdirektør, 47, 50
Goger, chauffør, 162
Goethe, Johann Wolfgang, tysk digter, 86
Gorki, forfatter, 113
Grecksak, sagfører, 162, 173
Gregersen, Aage, dr. jur., gesandt, 63
Grisobova, flyverske, 131
Grüner, Th., generalmajor, 23, 29
Grzbowsky, ambassadør, 112, 124, 125, 126, 127
Grönland, Erling, præst, 14
Gurney, gesandt, 101
Gustav V, kong, 85, 91
Gyldenkrone, Einar M., kommandør, 103
Gyldenkrone, Chr., oberstløjtnant, 103
Gyllenstierna, baron, gesandt, 112
Gøppert, dr., gesandt, 64
Hambro, C. J., stortingspræsident, 70, 72
Hans, prins af Glücksborg, 22
Hansen, H. A. V., oberstløjtnant, 19
Hansen, Ole, landbrugsminister, 76
Hanssen, H. P., minister, 77
Hasle, Henning, minister, 140
Harhoff, oberst, chef for officers-skolen, 27
Hasselbalch, Steen, forlagsboghandler, 7
Hassell, Ulrich v., tysk ambassadør, 158
Hasselriis, C. H. W., direktør, 52, 61
Hassing-Jørgensen, minister, M.F., 70, 71, 73, 74
Hauberg, Harald, arkitekt, 19, 33, 35
Hauch, Adam, skoledreng, 18
Hauch, Adam Gottlob Oehlerschläger, overlærer, senere rektor, 17, 18, 19
Hauch, Henrik, landbrugsminister, 92
Hedtoft, Hans, statsminister, 117, 118
Hellerung, læge, 28
Helsted, T. J., oberstløjtnant, overvejinspektør, 31
Helsted, Viggo, direktør, 92
Hendrikx, gesandt, 112, 141
Henius, Max, dr., brygger, 28
Hindenburg, Oscar v., oberst, 91
Hindenburg, Poul v., rigspræsident, 91, 93, 95
Hirschfeld, økonom, 142, 146, 148
Hüler, Adolph, rigskansler, 91, 93, 112, 125, 154, 158, 174, 175, 181
Hoff, O., kaptajn, kursusbestyrer, 21
Holsti, udenrigsminister, 64
Holten-Nielsen, kaptajn, kontorchef, 27
Horthy, Miklos v., admiral, rigsforstander, 157, 158, 159, 163, 172, 174, 177, 178, 180, 181
Howard, Miss, sekretær, 76
Hougaard, kommandør, 27
Hudson, minister, 120
Hynninen, gesandt, 135, 150
Huitfeldt, Emil, gesandt, 72
Höegh-Guldberg, Fritz, gesandt, 101
Högsbro-Holm, generalsekretær, 92
Högset, stortingsmand, 70, 73
Ibsen, generalmajor, 44, 45
Ihlen, udenrigsminister, 70, 71
Iversen, A., direktør, 55, 58
Iversen, Kaj, læge, 56
Jagow, v., gesandt, 161, 176
Jacobi, J. P. V. F., generalmajor,
Jacobsen, stabssergent, regiments-skriver, 36

- Jacobsen, A. P.*, statskonsulent, 85, 86, 98
Jagoda, G.P.U.-chef, 111, 113
Jensen, Harald, landstingsmand, 76
Jensen, N. P., oberst, M.F., 21
Jeppe, pr. Manfred, tjenestehest, 37, 42
Jeshof, G.P.U.-chef, 110, 118
Josef, ærkehertug, 171, 172
Joseph, Franz, ærkehertug, 171, 172
Juel, C. J. E., hofmarskal, kammerherre, 102, 103
Jungertth-Arnothy, gesandt, 112, 118, 145, 175, 180
Jäger, Maximilian, gesandt, 159
Jørgensen, Alkørt, cand. jur., direktør, 61
Jørgensen, Bertha Christine, f. Jørgensen, 12, 20
Jørgensen, Harald Jørgen, cand. polyt., stadsingeniør, 12, 20, 46
Jørgensen, Johannes Lange, jernstøber, 11
Jørgensen, Laurits-Bolt, snedkermester, gaardejer, 11

Kalinin, præsidentformand, 109, 112
Kallay, Miklós v., statsminister, 158, 164, 171, 174
Kalnoky, Alexander v., greve, 167, 176, 183
Kalnoky, Maria Theresia, grevinde, 166, 167
Kampmann, Per, cand. polyt, ingeniør, 161, 162, 164
Kauffmann, Henrik, minister u. p., ambassadør, 62, 93, 94, 95, 138
Katja, stuepige, 107
Kececi, gesandt, 174
Kemeny, baron v., udenrigsminister, 180, 181
Kerestes-Fischer, indenrigsminister, 174
Kieldsen, jydsk godsejerfamilie, kendt for dens kvægopdræt, 11
Kirkkeby, Anker, redaktør, 19
Kiær, H. H. B., kaptajn, direktør, 37
Kiær, Rolf, gesandt, 152

Kiærulff, forretningsmand, 56, 57
Kjettinge, Vilhelm, budformand, 66
Knudsen, frk., sygeplejerske, 142, 146
Koch, E. C. F. W., kaptajn, direktør, 26
Kocins, gesandt, 140
Kofoed, K. H., departementchef, 102
Koskinen, Yrjö, baron, gesandt, 129, 130, 132, 135, 151
Koht, professor, udenrigsminister, 70, 72, 73
Kollontaj, fru, gesandt, 104
Konstantin I, kong, 55
Kostilev, legationssekretær, 148, 149, 150
Krabbe, L. T., hon. attaché, cand. mag., 76
Krag, f. Broberg, kammerherreinde, 51, 52
Krag, Olof, dr. phil., indenrigsminister, 79
Krag, Otto, kammerherre, gesandt, 70
Krarup, Marius, rektor, 17, 18, 19
Krause, direktør, politimester, 61
Krestinsky, ambassadør, 113, 122
Krieger, kabinetssekretær, excellence, 102
Kristoffy, József v., gesandt, 127, 157, 168, 169, 170, 175
Kuusinen, chef for den »Finske Folkerepublik«, 131, 134, 135
Kühne, generalløjtnant, 30, 186

Lange, Hjalmar, industriattaché, 106, 139, 145, 146
Larsen, Gunnar, minister, 140
Larsen, John V., direktør, 51, 52, 53, 54, 60
Larsen, Karl, forfatter, 28
Larsen, Laurits, generalkonsul, 74, 85, 86, 87, 97, 98
Laybourn, grosserer, 60
Lemvig, generalmajor, 33
Lerche, Flemming, kammerherre, gesandt, 63
Lerche, Ove, grosserer, 165

- Leschly, Carl*, oberstløjtnant, slotsforvalter, 9
Lewald, oberst, slotsforvalter, M.F., 25
Levensen, ingeniør, 142, 146, 148
Lincoln, Abraham, præsident, 51
Lippert, sergent, 37
Litvinov, udenrigskommissær, 104, 108, 110, 113, 116, 118, 121, 122, 131
Lozowski, vicekommissær, 131, 137, 138, 143, 145, 147
Luck, v., generalmajor, 88, 89
Luck, v., kammerherre, 88, 89
Lund, A. K., regnskabsfører, 101
Lütken, direktør i krigsministeriet, generalmajor, 27, 29
- Madsen, M. C.*, entreprenør, 28
Mania, 2. kokkepige, 107
Mannerheim, C. G., friherre, marskal, rigsforsander, 130
Mantoux, professor, 76
Marquetti-Ferante, gesandt
Masaryk, præsident, 104
Maseng, Einar, gesandt, 129, 136
Matsuoka, udenrigsminister, 141
Matthiasen, Niels, generalsekretær, 8
Matuska-Komaromy, v., gesandt, 157, 168
Maszak, Szegedy, afdelingschef, 175
Meiden, direktør, 54
Meulengracht, Einar, dr. med., professor, 9, 83
Meyer, ministerialdirektør, 98
Michelsen, Kirva, sekretær, 106
Miery, de, militærattaché, 161
Migone, fru, f. comtesse Hamilton, 112
Migone, ambassadør, 112
Mikoyan, udenrigshandelskommissær, 110, 131, 132, 139
Mohr, O. C., direktør, gesandt, 92, 99, 165
Molotov, udenrigs- og statsminister, 113, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 139, 141, 143, 145
- Moltke*, grevinde, f. Danneberg, Samsøe, 34
Moltke, greve, ejer af Lystrup m. m., M.L., 33
Moltke, Carl, greve, udenrigsminister, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 99
Moltke, Frederik, greve, ritmester, 75, 76
Moltke, Ivar, greve, legationsraad, 106
Monts, greve v., ambassadør, 90
Montecucoli, greve v., protokolchef, 180, 181, 182, 183
Mortensen, rektor, 77
Mouwinckel, udenrigsminister, 70, 71, 72
Mulvad, Marius, fabrikant, 60
Munch, Ebbe, cand. polit., 100, 101
Munch, Elna, cand. mag., M.F., 100, 101
Munch, Peter, dr. phil., udenrigsminister, 21, 40, 46, 69, 93, 99, 100, 122
Munch-Petersen, Arne, M.F., 110, 114
Munthe-Kaas, kaptajn, militærattaché, 64
Mussolini, statsminister (duce), 61, 168
Muus, oberst, 34, 134
Muusmann, adjunkt, 16
Muusmann, Carl, forfatter, 16
Müller, Hermann, rigskansler, 93
Münter, Frederik, kaptajn, 103
- Naggiar*, ambassadør, 120, 125
Nansen, Peter, forfatter, forlagsdirektør, 18, 86
Neergaard, Niels, conseilspræsident og forsvarsminister, 29, 66, 74
Neiiendam, hofhotelejer, 26
Neurath, v., rigsudenrigsminister, 96, 97
Nielsen, A. P., oversergent, vej-assistent, 37, 38
Nielsen, Carsten, redaktør, 8
Nielsen, Martinius, teaterdirektør, 75
Nuivenhuis, generalmajor, 26, 27

- Nyholm, Anders Gedde*, general-løjtnant, 30, 31, 32, 33, 36, 45
Nykopp, finsk legationsraad, 135
Oldenburg, Andreas, gesandt, 80, 81, 82
Ollendorff, direktør, premierløjtnant, 61
Olsen, repræsentant, 165
Oluf, Johan, gesandt, 146
Overgaard, Søren, proprietær, 92
Oxholm, Oscar, ambassadør, 95

Paasikivi, præsident, 128, 129, 130, 135
Pacha, vaskepige, 107
Pacher, gesandt, 112
Papanin, flyver, 131
Papen, Frantz v., rigskansler, 95, 96
Pedersen, Erik C., cand. polyt., ingeniør, 162, 164
Pell, gesandt, 159
Petersen, A. G. V., kaptajn, 31
Petersen, E. M., vicekonsul, 106, 146
Petrovna, Maria, l. kokkepige, 107
Piper, proprietær, M.L., 76
Plachin, gesandt, 143, 145, 151
Plaun, Henning, direktør, konsul, 52, 54
Plum, Erik, direktør, 54, 60, 61
Plum, Harald, direktør, 47, 50, 51, 52, 53, 60, 61
Pongracz, greve v., godsejer, 171
Pontoppidan, Morten, sognepræst, højskoleforstander, 12
Poulsen, Poul, cand. mag., konsul, 155, 166, 176, 178, 181, 184
Poulsen, fru Steffi, 155, 178, 184
Potemkin, vicekommissær, 108, 109, 110, 111, 116, 120, 126, 130, 132
Prytz, Knud Steenstrup, kaptajn, 26
Putkamer, v., godsejer, 89
Pyndt-Jørgensen, repræsentant, 165

Quisling, Vidkun, militærattaché etc., 63, 64, 131

Raft, Carsten, redaktør, M.F., 31

Ramm, Poul L., generalmajor, 23, 24, 26, 31
Ramsing, H. U., generalmajor, 24
Raskova, flyverske, 131
Rasmussen, Gustav, udenrigsminister, gesandt, 63, 65, 66, 69, 70, 73, 74, 75
Rasmussen, I. P., købmand i Roskilde
Reck, C. F., oberstløjtnant, fabrikant, 37, 44, 45, 48
Reedtz-Thott, Otto, lensbaron, M.F., 70, 72, 73
Renthe-Fink, gesandt, 165
Requin, oberst, 81
Retourna, luftattaché, 161
Reventlow, Edouard, lensgreve, ambassadør, 9, 19, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 75, 76, 93, 185
Revhegyi, oberst, 164
Rey, gesandt, 122
Ribbentrop, rigsudenrigsminister, 91, 125, 126, 128, 163
Richelieu, Andreas du Plessis de, admiral, 15
Richthofen, baron v., gesandt, 161
Ritter, ambassadør, 87, 98
Rivière, vinhandler, 83, 84
Rode, Ove, forfatter, redaktør, indenrigsminister, 21
Romer, greve, militærattaché, 64
Roosevelt, F. D., præsident, 130
Rosleff, mejeriejer, M.F., 14
Rosleff, Magnus, læge, 18
Rosso, ambassadør, 112, 132, 150
Rotta, Angelo, pavelig nuntius, doyen, 159
Rykov, formand for kommissærernes raad, 113

Said, iransk statsminister,
Savin, politiembedsmand, 147
Scavenius, Erik, stats- og udenrigsminister, 143, 152, 153
Scavenius, Harald, udenrigsminister, gesandt, 63, 66, 67, 68
Scavenius, Jacob, kulturminister, godsejer, 14

- Scavenius, O. C.*, minister, direktør, 62, 63, 67, 93, 94, 95, 185
Schaffalitzky, de Muckadell, Kai, redaktør, 97
Scheel, C. F., greve, godsejer, M.F., 14
Scheel, f. Zachariae, enkegrevinde, 41, 42
Scheel, Henrik, greve, godsejer, 14, 41, 42
Scheel, Sophie Louise, grevinde, f. Zyphen-Adeler, 41, 42
Scheel-Plessen, greve, godsejer, 41
Schiøler, Ivan, landsretssagfører, 8
Sleicher, v., general, rigskansler, 96
Schousboe, direktør, 165
Schulenburg, greve zu, ambassadør, 112, 125, 127, 128, 132, 138, 140, 141, 158
Sécsen, Miklos, greve v., godsbesidder, 172, 173, 182
Sécsen, v., grevinde, f. v. Esterhazy, 173, 182
Seedorff, Henrik, legationsraad, 62, 94, 185
Seeds, sir William, ambassadør, 120, 121, 132
Sehested, frk. Charlotte, hofdame, 96
Semsettin, Arif Mardin, legationsraad, 149, 150, 151
Shigumitsu, ambassadør, udenrigsminister, 112
Shrady, ingeniør, 51
Simonsen, Jesper, højesteretsdommer, 104
Skjold-Heyde, Victor, grosserer, 166
Skov, sønderjydsk familie i Sommersted, 14
Sliben, W. A., konsul, 63
Smirnov, politikaptajn, 148, 149
Smith-Kjelland, hofmarskal, 70
Sockolnicky, Michel, gesandt, 64
Solod, D. S., sekretær, 146
Sommerfeldt, oberst, 21
Ståhlberg, præsident, 64
Stalin, partisekretær, statsminister, 106, 109, 113, 116, 121, 122, 126, 128, 129, 133, 134, 135, 141
Stauning, Thorvald, statsminister, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 117
Steensen-Leth, Vincens, ambassadør, 101, 169
Steinhardt, ambassadør, 130, 132, 140
Stresemann, rigsudenrigsminister, 90, 93
Svenningsen, Niels, direktør, ambassadør, 65, 66, 85, 86, 87, 152, 153
Szálósi, fører for pilekorspartiet, statsminister, 180
Szapary, Bela, greve v., 159, 167
Szentmiklosy, v., direktør, 168, 169, 174, 175
Sönnichsen, grosserer, 56

Talleyrand, biskop, udenrigsminister, 75
Tanner, finansminister, 129, 130, 132
Teleki, Julius, greve v., protokolchef, 157
Teleki, Poul, greve v., statsminister, 156
Tholstrup, Elisabeth, lærerinde, 14
Thomsen, Viggo Brummer, statsadvokat, 16
Thornberg, oberst, 35
Thortzen, oberst, chef for ingeniørregimentet, 29, 31
Thurston, ambassadør, 143
Tochef, gesandt, 160
Toft, Gustav, amtmand, 21
Torgachef, chauffør, 107
Trampe, Christopher, hofmarskal, kammerherre, 103
Trier, Herman, M. L., 76
Tryde, cand. theol., boghandler, 82
Tscherning, A. F., løjtnant, entreprenør, 37, 38, 44, 45, 47, 52
Tscherning, Kirsten, f. Krag, 52
Tvermoes, H. E., fabrikant, 48, 50, 60
Tychsen, oberst, 26

Udsen, Martin, cand. polyt., vandidrektør, 38
Ullein-Reviczky, Antal v., gesandt, 170

- Ulrich, Hjalmar*, cand. polyt., generalmajor, 50
Unaydin, gesandt, 160
Undén, gesandt, 160, 164
Urbye, professor jur., gesandt, 63, 64, 112
Uzlačkova, kontordame, 110, 111

Veessenmayer, gesandt, 176, 181, 183
Victoria, dronning, 90
Vinding, sognepræst, 18
Vinding, Andreas, forfatter, redaktør, 17, 18, 19
Vogh, ingeniør, fuldmægtig, 37
Vorochilov, krigsminister, 125
Voss van Steenwijk, gesandt, 159
Voss van Steenwijk, Ulla, f. Richt-
hofen, senere gift med grev Bela
Szapary, 159, 167
Vychinski, udenrigsminister, 112, 113,
131, 143

Wadsted, Otto, gesandt, 28, 158
Wedell Wedellsborg, Hannibal
(*Happa*), baron, forpagter, 43
Weizsäcker, statssekretær, 87, 114, 115,
122, 123, 124, 125

Westergaard, Poul, kaptajn, direktør,
24
Wilhelm I, kejser, 13
Wilhelm, kronprins, 97
Winge, kammerherre, oberstløjtnant,
25
Winterfeldt, v., major, 90, 91
Winther, gesandt, 112, 129, 134
Wrangell, general, 56, 57
Wolff, Ellis, generalleutnant, 33, 34,
37, 38, 39, 43, 44, 45
Wulff, V. J. F., oberst, slotsforvalter,
37
Wuorima, Aarne, gesandt, 160, 176

Yde, Marinus L., generalkonsul,
97, 103, 104
Yding, direktør, 54

Zahle, Herluf, kammerherre, gesandt,
85, 86, 87, 96, 98, 99, 122, 159
Zahle, fru Lillian, 97
Zahle, Th., conseilspræsident, 71
Zdanov, partichef i Leningrad, 109
Zöylner, Chr., vekselerer, 51, 52, 53

INDHOLD:

Forord	side	7
1. Slægt, barndom og skolegang	-	11
2. Pioneren mod sin vilje	-	22
3. Officer for alvor	-	29
4. Sikringsstyrken	-	33
5. Merkantilt intermezzo	-	50
6. Sabel byttes med kaarde	-	62
7. Grønlandssag og andet	-	70
8. Syv aar i Berlin	-	85
9. Administration og protokol	-	99
10. Dagligt liv bag jerntæppet	-	105
11. Det store spil paa nært hold	-	120
12. 9. april 1940 og følgerne	-	136
13. Indian summer i Budapest	-	154
14. Det frie Ungarn møder sin skæbnetime	-	173
15. Bilag	-	186

MINISTER L. B. BOLT-JØRGENSEN har skrevet en livfuld og fængslende erindringsbog fra et langt og begivenhedsrigt liv inden for hæren, handelen og diplomatiet.

En usædvanlig karriere: først 15 år med tjeneste i ingeniørkorpset - nogle år i privat virksomhed og fra 1921 knyttet til udenrigstjenesten, hvor forfatteren fik så interessante poster som gesandt i Moskva og Budapest.

Det er en sympatisk bog. Minister Bolt-Jørgensen har truffet mange interessante mennesker og forstår at levendegøre sine oplevelser således at bogen vil tiltale alle memoirelæsere.

THANING & APPELS FORLAG

A. W. Henningsens Bogtrykkeri